

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLERİN
TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE ARI

DANIŞMAN

PROF. DR. ADİL YAVUZ

KONYA 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve ARI
	Numarası	138106031004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adil YAVUZ
	Tezin Adı	Haberî Sıfatlarla İlgili Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Haberî Sıfatlarla İlgili Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma 16/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Adil YAVUZ	
2	Doç. Dr.	Yusuf ACAR	
3	Dr. Öğr. Üy.	Taha ÇELİK	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve ARI	
	Numarası	138106031004	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	
Tezin Adı	Haberî Sıfatlarla İlgili Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Merve ARI

ÖZET

Kur'an'da yer alan bazı ayetlerde ve hadislerde Allah'a birtakım içkin nitelikler ve fiiller atfedilir. Bu nitelikler ve fiillerin zahirî anlamları Allah hakkında düşünülmesi mümkün olmayan manalar oluşturmaktadır. İslamî ilimler literatüründe haberî sıfatlar başlığı altında incelenen bu konu, geçmişten günümüze birçok tartışmaya ve farklı yoruma konu olmuştur. Biz bu çalışmamızda haberî sıfatlarla ilgili hadislerin sıhhat değerlendirmesini ve yorumlanmasını ele aldık.

Çalışmamızın birinci bölümünde Allah'ın sıfatları hakkında bilgi verip haberî sıfatlar kavramını ele aldık. Ardından haber-i vâhid kavramı ve akaidle ilişkisi üzerinde durduk. Haberî sıfatlarla ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğunu haber-i vâhidlerin oluşturması bizi buna sevketti. İkinci bölümde ise Kütüb-i Tis'a'daki haberî sıfatlarla ilgili rivayetleri tespit edip konularına göre tasnif ettik. Çalışmamızın sonraki aşamasında hadislerde Allah'a atfedilen haberî sıfatların lügat ve ıstılahi anlamlarını ele aldık. Bu hadislerin sıhhat değerlendirmesi için ravileri inceledik ve onlarla ilgili cerh-ta'dil kitaplarındaki değerlendirmelere müracaat ettik. Hadislerin metinlerinde geçen teşbîh ve mecazî anlatımları âlimlerin nasıl yorumladığını ortaya koymaya çalıştık.

Bu hadislerin anlaşılmasında iki türlü yaklaşımın olduğunu gördük. Bunlardan birincisi, ilk dönem âlimleri diyebileceğimiz selef görüşüdür. Selef, bunların te'vil edilmeden olduğu gibi inanılıp kabul edilmesini benimsemiştir. Sonraki âlimler diyebileceğimiz müteahhirun dönemi kelimcilerin görüşü ise, teşbihe yer vermemek için bu tür sıfatların te'vil edilmesi gerektiği şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Haber-i vâhid, Hadis, Sıfatullah, Haberî Sıfat, Te'vil.

SUMMARY

In some hadiths and verses from Quran, it is attributed some qualities about Allah's presence and actions to Allah. These qualities and the apparent meanings of actions constitute impossible meanings to be thought about Allah. In Islamic literature this issue, studied under the title of habari adjectives, has caused many discussions and comments from past to present. In this research, we analyzed both comments and evaluations of habari adjectives related to hadiths.

We handled the concept of habari adjectives after we were given information about Allah's adjectives. Then we put emphasis on the concept of *ahad habar* and the subject of relationship with *akaid*. Most of the reports refer to *Habar*. In the second section we identified the reports about adjectives in *Kütüb-i Tis'a*. We classified them in regard to their subjects. At a later stage of our studies we handled with/in the dictionary, technical meanings of habari adjectives about Allah. We investigate/research evaluations of narrators and *cerh ta'dil* books for evaluation of hadiths. We tried to reveal how scholars commented on simile and metaphorical expressions in hadith texts.

We see that there are two approaches for understanding of hadiths. One of them is the opinions of *Selef* (the first period's scholars). *Selefs* adopt to accept them without *ta'wil* (interpretation). Theologians, the following scholars, in *muta'akhkhirin* (later) period think that it is necessary to be interpreted (*ta'wil*) these kinds of adjectives in order to avoid from simile.

Keywords: Khabar Wahid, Hadith, Attributes of Allah, Habari Quality, Ta'wil (interpretation)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
II. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
III. Araştırmanın Yöntemi	1
IV. Araştırmanın Kaynakları	2
V. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar	2

I.BÖLÜM

HABERÎ SIFATLAR VE HADİSLER

1.1. ALLAH'IN SIFATLARI	4
1.1.1. Sıfatların Tasnifi	4
1.1.1.1. Selbî Sıfatlar	4
1.1.1.2. Subûî Sıfatlar	4
1.1.1.3. Fiilî Sıfatlar	5
1.1.1.4. Haberî Sıfatlar	5
1.1.2. Haberî Sıfatların Anlaşılması	5
1.1.2.1. Selef Metodu	5
1.1.2.2. Halef Metodu ve Te'vil	9
1.1.2.3. Teşbîh ve Tecsîm Metodu	11
1.1.2.4. Nefy ve Ta'til Metodu	12
1.2. DELİL OLMA AÇISINDAN HABERLER	14
1.2.1. Mütevatir Haberler	14
1.2.2. Âhâd Haberler	15

1.2.2.1. Âhâd Haberlerin İlim İfade Etmesi	15
1.2.2.1.1. Âhâd Haberlerin İlim İfade Ettiğine Dair Kur'an'dan Getirilen Deliller	17
1.2.2.1.2. Âhâd Haberlerin İlim İfade Ettiğine Dair Sünnetten Getirilen Deliller	18
1.2.2.2. Âhâd Haberlerin Zan İfade Etmesi	22
1.2.2.2.1. Âhâd Haberlerin Zan İfade Ettiğini Söyleyenlerin Delilleri	23
1.2.2.3. Âhâd Haberlerin Karinelerle Beraber Bilgi İfade Etmesi	24
1.3. KELÂMÎ EKOLLERE GÖRE HABER-İ VÂHİDİN İTİKATTA DELİL OLMASI	25
1.3.1. Ehl-i Sünnet Fırkalarının Haber-i Vâhidle İlgili Görüşleri	26
1.3.1.1. Selef Âlimlerine Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri	26
1.3.1.2. Matûridiliğe Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri	27
1.3.1.3. Eş'arîliğe Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri	28
1.3.2. Ehl-i Bid'at Fırkalarının Haber-i Vâhidle İlgili Görüşleri	29
1.3.2.1. Şîa'ya Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri	29
1.3.2.2. Mutezile'ye Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri	32

II. BÖLÜM

HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLERİN SIHHAT VE DELÂLET YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. ALLAH'A MEKÂN İZAFE EDEN HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLER	35
2.1.1. Arş ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	35
2.1.2. Amâ' ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	41
2.1.3. Sema ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirmesi	44
2.2. ALLAH'IN ZATINA TAALLUK EDEN HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLER	56
2.2.1. Ayn ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	56
2.2.2. Hicâb ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	58

2.2.3. Isba' ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	61
2.2.4. Kadem ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	64
2.2.5. Nûr ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	67
2.2.6. Nefs ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	70
2.2.7. Sûret ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	73
2.2.8. Vech ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	79
2.2.9. Yed ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	84
2.2.10. Yemîn ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	91
2.3. ALLAH'IN FİİLLERİNE TAALLUK EDEN HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLER	102
2.3.1. Dıhk ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	102
2.3.2. Ferah ve Beşbeşe ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	105
2.3.3. Hayâ ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	109
2.3.4. Kabz ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	111
2.3.5. Kurb ile İlgili Rivayetler	117
2.3.6. Likâ ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	121
2.3.7. Nüzûl ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	123
2.3.8. Ru'yet ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	131
2.3.9. Gayret ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	137
SONUÇ	140
BİBLİYOGRAFYA	142

ÖNSÖZ

Aşkın bir varlık olan Allah, içkin ve sınırlı bir kişiliğe sahip olan insana kendisini tanıtırken, beşerin kullandığı doğal dili kullanmıştır. Aynı durum Rasulullah'ın hadislerinde de yer almıştır. İslâm literâtüründe haberî sıfatlar başlığı altında incelenen bu konu ile ilgili hadisler, hem sıhhat hem de anlama ve yorumlama açısından bir takım ihtilaflara yol açmıştır.

Çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, kapsamı, önemi, amacı, yöntemi ve kaynaklarının yanında bu konu ile ilgili yapılan çalışmalara yer verdik. Birinci bölümünde Allah'ın sıfatları hakkında bilgi verdik. Bu sıfatlardan konumuzu teşkil eden haberî sıfatların nasıl anlaşıldığını ortaya koymaya çalıştık. Ardından haberî sıfatlarla ilgili rivayetlerin büyük bir kısmını âhâd haberler oluşturduğu için delil olma açısından âhâd haberleri ele aldık. Öncelikle zan ve ilim ifade etmeleri açısından âhâd haberlerin durumunu, âlimlerin görüşlerine yer vererek tespit etmeye çalıştık. Daha sonra kelimî ekollere göre âhâd haberlerin itikatta delil olması ile ilgili, âlimlerin görüşlerini inceledik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise ayet ve hadislerde Allah'a atfedilen haberî sıfatları kelime ve kavram olarak tasnif edip başlıklandırdık. Bunun ardından haberî sıfatlarla ilgili hadislerin tahririni yaptık ve isnadlarını değerlendirdik. Âlimlerin bu hadisler hakkındaki görüşlerine yer vermeye çalıştık. Bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği problemini açıklığa kavuşturmaya çalıştık.

Bu vesile ile tezi hazırlama safhasında gösterdiği ilgi ve alakasından, yönlendirici bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Prof. Dr. Adil YAVUZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Merve ARI

Konya-2019

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tebliğ
b.	:İbn
bkz.	:Bakınız
bsk.	:Baskı
c.	:Cilt
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EÜİFD	:Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	:Hicri
HÜİFD	:Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hız.	:Hazreti
İÜİFD	:İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Neşr.	:Neşreden
r.a.	:Radıyallahu anh
s	:Sallallahu aleyhi ve selem
s.	:Sayfa Numarası
sy.	:Sayı
thk.	:Tahkik eden
trc.	:Tercüme eden
ts.	:Basım tarihi yok
yay.	:Yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Her varlık bazı sıfatlara sahiptir. Varlığı tanımının yolu ise ancak onun bazı sıfatlarını bilmekle mümkündür. Allah da insanlara kendisini tanımamız ve onun hakkında bilgi sahibi olmamız için bazı sıfatlarını Kur'an'da bildirmiştir. O'nu kullarına tanıtmak, aynı zamanda Rasulullah'ın hadisleri vasıtasıyla da gerçekleşmiştir. Bu tanıtım kulların anlayabileceği bir şekilde gerçekleşmiş, teşbîh ve mecazlar yoluyla Allah Teâlâ'yı insanlara tanıtmıştır. Bu iki kaynak, Allah'ın sıfatlarını bizlere haber vermiştir.

Araştırmanın konusu, mahlûkata ait bir takım özellikleri Allah'a atfeden haberî sıfatları Kütüb-i Tis'a çerçevesinde tespit ettikten sonra tahricinin yapılması ve sıhhatleri açısından değerlendirilmesidir. Ayrıca konu ile ilgili hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğinin, âlimlerin görüşleri çerçevesinde ele alınmasıdır.

II. Araştırmanın Önemi ve Amacı

İslâm düşünce tarihinde önemli tartışmalara neden olan haberî sıfatlar, hem teolojik içerikleri hem de İslâm ümmetinin çeşitli grup ve fırkalara ayrılmasına yol açan etkenlerden biri olmaları nedeniyle son derece önemlidir. Bunun tabii bir sonucu olarak da bu konudaki anlayışa temel teşkil eden hadislerin, hangi kaynaklarda yer aldığı ve sıhhat açısından ilmi değerlerinin ne olduğu meselesi önem kazanmaktadır. Araştırmamızla bu konudaki ihtiyaca cevap vermeye çalışacağız.

Biz çalışmamızda öncelikle Allah'ın sıfatlarına ve haberî sıfatların anlaşılmasına yer vereceğiz. Daha sonra bilgi değeri açısından haberleri ele alacağız. Zan ve ilim ifade etmeleri açısından âhâd haberlerin durumunu, âlimlerin görüşlerine yer vererek tespit etmeye çalışacağız. Çünkü haberî sıfatlarla ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğu haber-i vâhidlerden oluşmaktadır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda öncelikle, Kütüb-i Tis'a'daki haberî sıfatlarla ilgili rivayetlerden tespit edebildiğimiz kadarını konularına göre tasnif edeceğiz. Bu rivayetlerin tahricini yaparak ilmi açıdan sıhhatlerini tespit etmeye çalışacağız. Sıhhat tespiti için de rivayetlerin

senedini ele alacağız. Raviler ile ilgili cerh-ta'dil kitaplarındaki değerlendirmelere müracaat edeceğiz. Buna göre rivayetlerin isnadını değerlendireceğiz. Rivayetlerin metinlerinde geçen teşbîh ve mecazî anlatımlar için öncelikle garîbü'l-hadîs eserlerinden ilgili kelimenin ne anlama geldiğini daha sonra hadis şerhlerinden bunların âlimler tarafından nasıl anlaşılıp yorumlandığını ortaya koymaya çalışacağız. Şayet hadisin diğer isnadlarında lafız farklılıkları varsa bunlara işaret edeceğiz.

Bu konudaki rivayetleri incelediğimiz zaman bazı sıfatların rivayetlerde girift bir halde yer aldığını görmekteyiz. Bir hadis birden fazla sıfatın delili olabilmektedir. Bu durumda hadis, yoğunluklu olarak hangi sıfatın ispatı için delil olarak kullanılmışsa, öncelikle o sıfatın delili kabul edilerek bir sınıflandırma yapacağız, başka bir sıfat içinde delil getirildiğine metin değerlendirmesi bölümünde dikkat çekeceğiz.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızda haberî sıfatlarla ilgili hadisleri tespit için Kütüb-i Tis'a'dan yararlanacağız. Hadislerin senedlerinde yer alan ravileri değerlendirmek için Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî'nin (742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Zehebî'nin (748/1348) *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehu Rivayetün fî'l- Kütübi's-Sitte* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb* isimli eserlerine müracaat edeceğiz. Hadislerde geçen müşkil lafızların anlaşılması için garîbü'l-hadislerden Zemahşerî'nin (538/1144) *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs* isimli eseri ile İbn'ül-Esîr'in (606/1210) *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* isimli eserinden istifade edeceğiz. İbn Huzeyme'nin (223/311) *Kitabü't-Tevhid ve Isbatu Sıfatü'r-Rab Azze ve Celle*, İbn Kuteybe'nin (276/889) *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs* ve Fahreddin er-Râzî'nin (606/1209) *Esâsü't-Takdîs* isimli eserlerinden haberî sıfatlarla ilgili hadislerin hangi sıfatın ispatı için delil olarak kullanıldığını tespit etmeye çalışacağız. Ayrıca çalışmamızda yer alan ayet tercümelemleri için diyanet işleri başkanlığı yayınlarının *Kur'an-ı Kerim Meâli*'nden yararlanacağız.

V. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Haberî sıfatlar konusu ile ilgili yapılan çalışmalar şunlardır:

1- Turan Erkit'in, *Sahabe ve Tabiin Döneminde Müteşâbih Sıfatların Yorumu Meselesi* adlı yüksek lisans tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009) dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm girişi ihtiva etmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde müteşâbih

kavramı ile Allah'ın sıfatları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde müteşabih sıfatlar ve ilgili sıfatların yorumu meselesi üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise müteşabih sıfatların sahabe ve tabiin âlimlerince nasıl yorumlandığı konusu ele alınmıştır.

2- Hasan Dikici'nin, *Haberî Sıfatların Türkçe Tercümeleri Meselesi -Ayet ve Hadislerde-* adlı yüksek lisans tezi, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Allah'ın sıfatları konusu incelenmiştir. İkinci bölümde Kur'an tercümelerinde yöntem sorunu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde haberî sıfatlar başlığı altında bu sıfatlarla ilgili kelimî görüşlere yer verilmiştir. Ardından haberî sıfatların meallerdeki tercümelerine değinilmiş, mütercimlerin ayetlerde geçen haberî sıfatları hangi kelimî görüşler etrafında tercüme ettikleri tespit edilmiştir.

3- Zübeyir Bulut'un, *Haberî Sıfatlar: Anlama Yöntemleri ve Yorumlar* adlı eseri, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında sıfatlar meselesi ele alınmıştır. Birinci bölümde haberî sıfatları anlama yöntemlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise haberî sıfatların anlam ve yorumları konusu irdelenmiştir. Bu bölümde Allah'ın sıfatları ve fiilleri Kur'an ayetleri ve hadis örnekleriyle ele alınmış, konularla ilgili kelamcılarının görüşlerine yer verilmiştir.

Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda sadece haberî sıfatlarla ilgili ayet ve hadislerin yorumunun yapıldığını görmekteyiz. Biz bu çalışmamız ile haberî sıfatlarla ilgili hadislerin tespit edebildiğimiz kadarının sıhhat değerlendirmesini de yaparak bu hadislerin sıhhat durumunu ortaya koymayı ve bu konudaki eksikliği gidermeyi amaçlıyoruz.

Araştırmamız ile ilgili bu genel bilgileri verdikten sonra, tezimizin birinci bölümünde haberî sıfatlar ve hadisler konusunu ele almak istiyoruz.

I.BÖLÜM

HABERÎ SIFATLAR VE HADİSLER

1.1. ALLAH'IN SIFATLARI

1.1.1. Sıfatların Tasnifi

Allah'ın sıfatları, selbî sıfatlar, subûî sıfatlar, fiilî sıfatlar ve haberî sıfatlar olmak üzere dört başlık halinde ele alınıp incelenmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Allah'ın sıfatları konusuna kısaca değinip asıl konumuzu teşkil eden haberî sıfatlarla ilgili hadislerin sıhhat ve delâlet yönünden değerlendirilmesi meselesini ayrıntılı olarak ele almak istiyoruz.

1.1.1.1. Selbî Sıfatlar

Allah Teâlâ'yı noksan sıfatlardan münezzehe kılan sıfatlara “tenzihî sıfatlar” denir. Cenab-ı Hakk'ın ne olmadığını bildirdiklerinden dolayı da bu sıfatlara “selbî sıfatlar” denilmiştir. Tenzihî sıfatları belli bir sayıya indirmek mümkün değildir. Ancak bunların başlıcaları şunlardır: Vücut, Kıdem, Bekâ, Muhâlefetün li'l-havâdis, Kıyâm binefsihî, Vahdâniyet sıfatlarıdır.¹

1.1.1.2. Subûî Sıfatlar

Bu sıfatlar Allah'ın zâtına nisbet edilen mânalar olup O'nun ne olduğunu ifade eden,² O'nun zâtıyla kaim ezeli sıfatlardır. Kelâm kaynaklarında bu sıfatlar, “Sıfat-ı Zâtiye”, “Sıfat-ı Ma'neviyye” ve “Sıfat-ı Meânî” şeklinde isimlendirilmişlerdir.

Subûî sıfatlar Eş'arilere göre yedi, Maturîdîlere göre ise sekiz tanedir. Bunlar; Hayat, İlim, Sem', Basar, Kudret, İrade, Kelâm ve Tekvîn sıfatlarıdır. Eş'ariler Tekvîn'i müstakil bir sıfat kabul etmeyerek onu Kudret sıfatının eşyaya taalluku şeklinde anlarlar.³

¹ Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar Yay., İstanbul, 2011, s. 113-114.

² Çelebi, İlyas, “Sıfat”, XXXVII, s.104.

³ Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhid*, Nun Yay., İstanbul, 1995, s. 163.

1.1.1.3. Fiilî Sıfatlar

Allah'ın eşya ve âlemlerle olan münasebetini ifade eden, O'nun kâinatı yaratışını ve idare edişini dile getiren yaratma, yapma, diriltme, öldürme gibi Allah Teâlâ'nın diğer varlıklar üzerindeki tasarrufunu gösteren sıfatlardır.⁴

1.1.1.4. Haberî Sıfatlar

Sadece nasslarda geçen, yalnız nakil ve haberle sabit olan sıfatlardır. Haberî sıfatların bir kısmı yalnız Kur'an-ı Kerîm'de, bir kısmı hem Kur'an'da hem sahih hadislerde, bir kısmı da sadece sahih hadislerde geçer.⁵

1.1.2. Haberî Sıfatların Anlaşılması

Haberî sıfatlar, mahlûkata ait bir takım özellikleri Allah'a atfettiğinden, İslâm düşünce tarihi boyunca birçok hararetli tartışmalara konu teşkil etmiştir. Bunun sonucunda da haberî sıfatların nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili çeşitli yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu bölümde söz konusu yöntemlere ve savunucularının görüşlerine yer vereceğiz.

1.1.2.1. Selef Metodu

“İlk âlimler ve geçmiş İslâm büyükleri” manasına gelen selef terimi akaidde, müteşâbih nassları varid oldukları şekilde kabul edip te'vil yoluna gitmeyen Ehl-i sünnet-i hâssayı ifade eder. Selefiyye, akaidde Rasulullah (s) ile ashâb-ı kiramın takib ettikleri yolu izlemişlerdir. Ayrıca tabiîn, mezhep imamları, büyük fukaha ve muhaddislerin de Selefiyye'den olduğu belirtilmiştir.⁶

Selef âlimleri, haberî sıfatlara olduğu gibi iman etmiş, zahirî üzere bırakmış, te'vil cihetine gitmemişlerdir. Bununla beraber teşbîh de yapmamışlardır. Onlar, bu haberler nasıl varid olmuşlarsa öylece kabul etmek konusunda icma' etmişlerdir.⁷ Selefin sergilemiş olduğu bu yaklaşıma “Selef Yolu”, “İspat ve Aczi İtiraf Yolu”, “Teşbihsiz İspat ve Ta'tilsiz Tenzih Yolu”, “Tefvîz ve Tevakkuf Yolu” gibi farklı isimler verilmiştir.⁸

Onlar, “Allah'ın benzeri bir şeyin bulunmadığını, mahlûkatından hiçbir şeye benzemediğini, mahlûklarından da hiçbir şeyin O'na benzemediğini kesin olarak

⁴ Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yay., İstanbul, 2010, s. 125.

⁵ Kılavuz, A. Saim, a.g.e., s.136.

⁶ Topaloğlu, Bekir, a.g.e., s. 106.

⁷ Abdülhamîd, İrfan, *İslam'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, (Trc. Saim Yeprem) , Marifet Yay., İstanbul, 1983, s.21.

⁸ Aydın, Ömer, “Haberî Sıfatları Anlama Yolları”, *İÜİFD*, sy. 1, 1999, s.136; Yurdağür, Metin, “Haberî Sıfatları Anlamada Metod”, *EÜİFD*, sy.1, Kayseri, 1983, s. 255.

bildiklerini, fakat bu konuda varid olan lafızların, “*Rahman arşa istiva etti.*”⁹, “*İki elimle yarattım*”¹⁰ ve “*ve Rabb'in geldi*”¹¹ ayetlerinin tefsir ve te’vilini bilmekle mükellef bulunmadıklarını, asıl teklifin Allah’ın şeriki bulunmadığı ve hiçbir şeyin Allah’a denk olmadığı hususuna inanmak konusunda olduğunu belirterek, bu hususu kesin olarak ortaya koyduklarını ifade etmişlerdir.”¹²

Hadisciler de sıfatlar konusunda ayetlerin zahirî manasını kabul etmiş, te’vil, teşbih ve ta’vilden uzak durmuşlardır. Sıfatlarla ilgili bir mesele hakkında kendilerine bir soru sorulduğu zaman, delil olarak ayet ve hadisi okuyorlar, kendi görüşlerini terk ederek “işte bu ayet ve hadisten başka bir şey bilmiyoruz; bilmediğimiz şey hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz ve söylemeye de Allah müsaade etmemiştir” diyorlardı. Eğer soru soran kişi kendi fikirlerini almak konusunda ısrarcı davranırsa, kendisini ilgilendirmeyen konulara girmekten onu sakındırıyorlardı.¹³

Sahabe, Allah’ın kendisi için zikrettiği “yed” ve “vech”...gibi sıfatları ispat etmişler ve Allah’ın yaratıklara benzemesini nefyetmişlerdir. Onlardan hiçbirisi bu konuda te’vil yapmamıştır.¹⁴ Örneğin Hz. Ömer kendisine müteşabih iki ayet hakkında soru soran bir adama değnek vurdurmuştur.¹⁵ Şayet bu kişi dini bir meseleyi öğrenmek için bu soruyu sormuş olsaydı, Hz. Ömer ona böyle bir muameleyi uygun görmezdi.

Teşbîh ve te’vilden uzak durmaya çalışan Mâlik b. Enes de (179/795) haberî sıfatlardan “istivâ” hakkında, “İstivâ malum, keyfiyeti meçhul, ona inanmak vacip, onu sormak bid’attir.” demiştir.¹⁶

Mukatil b. Süleyman (150/767), Ahmed b. Hanbel (241/855), Dâvud b. Ali el-İsfahânî (270/884), gibi âlimler ise “Biz kitap ve sünnette varid olanlara imân eder, Allah’ın mahlûkatından hiçbirisine benzemediğini, vehimde beliren her şeyin hâlıkı ve takdir edicisi olduğunu kesin olarak bildikten sonra hiçbir surette te’vile yönelmeyiz.” demişlerdir.¹⁷ “Bu yaklaşımı, Abdullah b. Mübarek (181/797), İshak b. Râhuye (238/853),

⁹ Tâhâ, 20/5.

¹⁰ Sâd, 38/5.

¹¹ Fecr, 89/22.

¹² Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (Trc. Mustafa Öz), Ensar Yay., İstanbul, 2005, s. 95-96.

¹³ Koçyiğit, Talât, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1989, s. 138.

¹⁴ Aydın, Ömer, “Haberî Sıfatları Anlama Yolları”, s. 135.

¹⁵ Dârimi, İlim, 4.

¹⁶ Şehristanî, a.g.e., s. 96.

¹⁷ Şehristanî, a.g.e., s. 107.

Muhammed b. İsmail el- Buharî (256/870), Ebu Dâvûd es-Sicistânî (275/889,) de benimsemiştir.”¹⁸

Ehl-i Kitabın, müteşâbihleri İslâm dininin aleyhinde istismar etmeye başlamasından sonra hadis âlimleri, fitneye vasıta kılmak amacıyla müteşâbihlerin te’vilini yapanları uyaran ayetin¹⁹ lafzi manasına önem vermişlerdir. Müteşâbihlerin manasını irdelemeye şiddetle karşı çıkmış, buna girişenleri sapıklıkla itham etmiştir.²⁰

İmam Gazâlî, müteşâbih ayetleri anlama konusunda selef akidesi için yedi esas tesbit etmiştir. Ona göre avamdan sayılan kimselerin uyması gereken zarurî prensipler şunlardır:

a-Takdîs: Allah’ı cisim ve cevher olmaktan, yer, mülk, izafet gibi hususlardan tenzih etmektir.

b-Tasdîk: Hz. Peygamber’in (s) buyurduklarının hak ve kendisinin de o sözünde sâdık olduğuna, o hususun tamamen peygamberin haber verdiği gibi olduğuna kesin olarak inanmaktır.

c- Aczi İtiraf: Allah’ın muradını bilmeye gücü yetmeyeceğini ve bununla sorumlu olmadığını bilmektir.

d- Sükût: Müteşâbihlerin manasını sormamak, onlara dalmamak ve bunu bid’at bilmektir. Avam, bu konulara dalmanın dini için büyük tehlikeler doğuracağını ve farkına varmadan, belki de kâfir olma ihtimalinin bulunacağını bilmelidir.

e- İmsâk: Müteşâbih kelimeler üzerinde herhangi bir yorum veya tasarrufta bulunmaktan kendini menetmektir. Yani te’vil yapmamaktır.

f- Keff: Müteşâbih kelimelerle zihnen dahi meşgul olmamaktır.

g-Teslim: Müteşâbihleri Peygamberimizin, diğer peygamberlerin, sıddıkların ve evliyânın bilebileceğini kabul etmektir.²¹

¹⁸ Erdoğan, Recep, “ ‘Yed’in Ayetlerde Allah’a İzafe Edilmesiyle İlgili Kelamî Yaklaşımlar”, *HÜİFD*, sy. 28, Temmuz-Aralık, 2012, s. 19.

¹⁹ Âl-i İmran, 3/7.

²⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, “ Müteşâbih”, XXXII, s. 205.

²¹ Gazâlî, *İlcâmü'l- Avâm an İlmi'l-Kelam*, (Trc. Nedim Yılmaz), Hisar Yay., İstanbul, 1987, s. 11-12.

Kaynaklarda, selefin haberî sıfatlar konusunda böyle teslimiyetçi bir metod izlemelerinin sebebi olarak şunlar yer almaktadır:

1-Kur'an'da Âl-i İmran suresinin 7. ayetinde te'vilin peşine düşenler zemmedilmiştir. Müteşabihleri te'vil etmek caiz olsaydı Allah bu tip insanları zemmetmezdi.

2-Te'vilin zan ifade ettiği ittifakla sabittir. Bir ayet te'vil edildiği zaman, Allah'ın muradı hilafına te'vil edilip dalâlete düşebiliriz. Tıpkı ilimde derinliğe ulaşmış olanların dediği gibi, "Hepsi Rabbimiz katındandır" deriz. Zahirine inandık, bâtınını tasdik eder, bilinmesini Allah'a havale ederiz. Çünkü biz bunu bilmekle mükellef değiliz. Bu husus imanın şartlarından da değildir. Selef âlimlerinden bazıları aşırı ihtiyat göstererek müteşabihlerin Farsçasını bile okumamaktadırlar. Eğer anlaşılması konusunda bir ibâreye ihtiyaç hâsıl olursa, varid olan lafızlardan biriyle bunu anlatırlar. Bu teşbih tehlikesi olmayan en sağlam yoldur.²²

3-Te'vil, müfessirlerin görüş açlarına, dinî ve siyasî görüşlerine göre de değişiklik arzeder. Te'vil yapıldığı zaman birbirine zıt, çeşitli tefsirlere kapı açılmış olur. Bu durum da ümmeti parçalamaya götürür. Ümmeti parçalamak haram olduğu gibi, buna yol açan şeyler de haramdır.²³

4-Sahabe, müteşabih nasların te'vilini yapmamıştır. Eğer nasların te'vilini yapmak caiz olsaydı buna en layık olan Sahabe ve Tabiûn olurdu. Sahabenin Hz. Peygamber'e, müteşabih sıfatların nicelik ve niteliğiyle ilgili herhangi bir soru sordukları ve müteşabih sıfatlar konusunda, cedel ve münazara yaptıklarına dair kaynaklarda bir haber yoktur. Bu konularla uğraşmak da caiz değildir.²⁴

Sonuç olarak haberî sıfatların anlaşılması konusunda selef yöntemini benimseyenler, nasları olduğu gibi kabul ve tasdik etmişlerlerdir. Te'vilden kaçınırken hiçbir şekilde teşbihe düşmemiş ve bundan titizlikle kaçınmışlardır.

²² Şehristanî, a.g.e., s.107-108; Abdülhamid, İrfan, a.g.e., s. 217-218; Özler, Mevlüt, a.g.e., s. 169-170.

²³ Abdülhamid, İrfan, a.g.e., s. 217-218.

²⁴ Fahreddin er-Râzî, *Esâsu't- Takdis fi İlmi'l-Kelâm*, Mektebeti'l Külliyyâti'l Ezheriyye bi'l Kahire, 1986, s. 185-186; Erkit, Turan, *Sahabe ve Tabiîn Döneminde Müteşâbih Sıfatların Yorumu Meselesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2009, s.37.

1.1.2.2. Halef Metodu ve Te'vil

Ehl-i Sünnet'in haberî sıfatlar konusunda takip ettiği bir diğer yöntem ise halef yöntemidir. Bu yöntem, sıfatların Allah'ın zatına uygun bir şekilde te'vil edilmesini ifade eder.

Haberî sıfatların te'vil edilmesi gerektiği fikrini savunan yaklaşımın görüşlerini aktarmadan önce te'vil kavramının manası üzerinde durmak istiyoruz. Te'vil kelimesi “e-v-l” kökünden tef'il vezninde bir mastardır. Terim olarak ise, “bir delile istinaden lafzı birincil anlamından ikincil anlamına hamletmek” şeklinde tanımlanmıştır.²⁵

Bu yöntem, Ehl-i Sünnet düşüncesinin sistematik hale gelmesinden sonra halef âlimleri tarafından gündeme getirildiği için “halef yolu” diye isimlendirilmiştir.²⁶ Haberî sıfatları te'vil eden ilk âlim İmamı'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (478/1085)'dir.²⁷

İlk dönem selef âlimlerinden olan Abdullah b. Saîd el-Küllâbî (240/854), Hâris el-Muhâsibî (243/857) ve Ebu'l- Abbas el-Kalânîsî (255/869) selef metodunu takip etmekle birlikte daha sistematik hale getirmişlerdir. Bu âlimler hem selefî hem de Mu'tezile'nin metoduna değer vermiş, her iki metottan da istifade ederek orta bir yol oluşturmuşlardır.²⁸

Ayrıca mütekaddîm kelamcılar da halefî yöntemini benimsemiştir. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî de (324/936) Allah'ın Kur'an'da zikrettiği gibi arş üzerine istivâ ettiğini söyler ama “istivâ”nın “istîlâ, mülk, kahr, galebe...” şeklinde te'vil edilmemesi gerektiğini belirtir.²⁹ Ancak Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *İstihsânu'l-Havd* gibi sonraki eserlerinde bazı insanların cehalete batarak ayetleri yanlış yorumladıkları ve bir kısım insanların da bunlardan etkilenerek dine şüpheye düştüklerini gerekçe göstererek te'vil yolunu tercih etmiştir.³⁰ Aynı yaklaşım Ebu Mansûr el-Maturîdî'de (333/944) de görülmektedir. Ebu Mansûr el-Maturîdî, “*Hiçbir şey O'nun benzeri olamaz*”³¹ ayetini delil olarak göstermiş ve Allah'ın hiçbir varlığa benzemediğini, Allah'ın bu gibi vasıflardan münezzehe olduğunu belirtmiştir. “Allah'ın arşa istivâsını, nasıl nazil olmuşsa o şekilde kabul etmeliyiz. Bu ayetin te'vil edilmemesi gerekir. Allah'ın bu tabirden muradı ne ise ona inanmalıyız”

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “evl” md.

²⁶ Önal, Recep, “Kelâm Tarihinde Haberî Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât En-Nesefî'nin Konuya Yaklaşımı”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, cilt, 14, sy., 2, s.389.

²⁷ Şimşek, M.Sait, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Kitap Dünyası Yy., Konya, 2016, s.58.

²⁸ Önal, Recep, a.g.m., s. 389.

²⁹ Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, s.108.

³⁰ Topaloğlu, Bekir, a.g.e., s. 25.

³¹ Şûrâ, 42/11.

diyerek bu konudaki görüşünü belirtmiştir.³² Fakat bazı kaynaklar İmam Mâtûrîdî'nin bu görüşünden vazgeçip, haberî sıfatların te'vil edilmesi gerektiği görüşünü benimsediğini belirtir.³³

Ebu'l-Muîn en-Nesefî'ye (508/1115) göre haberî sıfatlar te'vil edilmelidir. Ona göre bir lafız iki farklı manaya geldiği zaman bunlardan birisi Allah hakkında uygun olmayan, diğeri uygun olan bir mana ifade ederse, bu lafız, Allah'a nispet edildiği zaman Allah için uygun olan mana anlaşılmalıdır. Haberî sıfatlardan bahseden nassların zahirî manaları Allah'ın cisim olduğu vehmini vermektedir. Aklî hüccetler ise Allah'ın cisim olmadığını ispat etmektedir. Bu nasslar zahirî manalarına göre ele alındığı zaman Kur'an ile aklî deliller arasında tenakuz ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için haberî sıfatlarla ilgili nasslar aklî hüccetlere uygun bir şekilde te'vil edilerek, nass ve akıl arasında bir muvafakat sağlanmalıdır.³⁴ Bu esaslardan hareketle Ebu'l-Muîn en-Nesefî, haberî sıfatların te'vil edilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir.

Halef âlimlerinin haberî sıfatları te'vil etmelerinin başlıca sebepleri şunlardır:

1- Mücessime ve Müşebbihe'nin, haberî sıfatlarla ilgili olarak Allah'ın şanına layık olmayan iddialarına engel olmak

Bu konu ile ilgili Fahreddin er-Râzî (606/1210) şöyle demektedir: “Kur'an'da Allah hakkında yüz, göz, tek bir yan, eller, tek bir baldır gibi ifadeler geçmektedir. Eğer biz bu lafızların zâhirlerini alırsak, bir yüzü olan, o yüz üzerinde birçok göz bulunan, tek bir tarafı olan o taraf üzerinde de çok eller bulunan ve tek bir baldırı olan bir şahsı ispat etmemiz gerekir. Bizler, bu dünyada dahi tahayyül ettiğimiz bu şahıstan daha çirkin suretli birisini düşünemeyiz ve akıllı hiçbir insanın Rabbinin bu vasıflarla vasıflanmasına razı olacağına da inanmıyoruz.”³⁵ Fahreddin er-Râzî bu sözleriyle haberî sıfatların zahirî manalarıyla ele alınarak Allah'ın zatına yakışmayan bir takım manalar verilmesini önlemek istemiştir.

³² Mâtûrîdî, Ebu Mansur, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2017, s. 155.

³³ Yeprem, M.Saim, *Mâtûrîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2000, s.23.

³⁴ Bulut, Zübeyir, *Haberî Sıfatlar: Anlama Yöntemleri ve Yorumlar*, Fecr Yayınları, Ankara, 2017, s. 102.

³⁵ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., s. 35.

2- Kur'an anlaşılacak için nazil olmuştur. Kur'an'da bulunan müteşabih ayetlerin anlaşılması ise ancak te'vil yoluyla mümkündür.³⁶

Halef, bu yolu benimsemekle, nassları olduğu gibi kabul etmişler ve onları Allah'ın zatına layık biçimde, Arap dilini konuşanların isti'maline uygun şekilde te'vilini yapmışlardır. Bununla beraber yaptıkları yorumlar için Allah'ın muradının kesinlikle bu olduğuna hükmetmediklerini belirtmişlerdir.

1.1.2.3. Teşbîh ve Tecsîm Metodu

Teşbîh, benzetmek demektir. Allah'ı yaratıklara veya yaratıkları Allah'a benzetenlere "müşebbihe" denir.³⁷ Bir şeyi cisim olarak düşünmeye tescim, Allah'ı cisim olarak düşünenlere veya O'na cismanî özellikler nisbet edenlere ise "mücessime" denir.³⁸

Teşbîh ve tescim düşüncesi İslâm düşünce tarihinde hicri birinci asrın sonunda, ikinci asrın başlarında ortaya çıkmıştır.³⁹ Mezhepler tarihi kaynakları teşbih ve tescim fikrinin Râfizilerin bir alt kolu olan Gulât fırkasıyla ilk kez ortaya çıktığını belirtir.⁴⁰ Bu fikirlerin İslâm dünyasında belirmesinde Yahudi, Hıristiyan ve Mecûsî kültürlerinden intikal eden gerçek dışı telakkilerin bazı hadisçilerce nakledilmesinin etkili olduğu kabul edilmiştir. Bunun yanısıra aşırı Şîî ve sûfî grupların anlayışları ile ilâhî zâtı tenzihte ileri giden Mu'tezile'ye karşı tepkiler de teşbih anlayışının oluşmasında etkili olmuştur.⁴¹

Bunların dışında teşbîh ve tescim fikrinin ortaya çıkışını dâhili bir sebebe bağlayanlar da vardır. Onlara göre bu düşünceler, İslâm'ın kendinden neş'et etmiştir. Çünkü Allah'a haberî sıfatlar isnad eden pek çok ayet ve hadis vardır. Bu nasslar lafzî olarak açıklandığı zaman teşbîh ve tescim ifade etmektedir.⁴²

Teşbîh ve tescim fikrini savunanlar, Kur'an'ın ilk bakışta teşbih izlenimi veren ayetlerinde göz önünde bulundurulması gereken bazı hususlara dikkat etmediklerinden bu yanlış anlayışlara sahip olmuşlardır.

Metin Yurdağür bu konuda şöyle değerlendirmişdir:

³⁶ Özler, Mevlüt, a.g.e., s.175; Aydın, Ömer, a.g.m., s.149.

³⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, "Müşebbihe", XXXII, s. 156.

³⁸ Üzüm, İlyas, "Mücessime", XXXII, s.449.

³⁹ Abdülhamid, İrfan, a.g.e., s.207-208.

⁴⁰ Önal, Recep, a.g.m., s. 383.

⁴¹ Çelebi, İlyas, "Sıfat", XXXVII, s. 10.

⁴² Abdülhamid, İrfan, a.g.e., s.208.

1-Ayet-i Kerimelerde teşbihi çağrıştıran ifadelerin hemen ardında çoğunlukla tenzih unsuru hâkimdir. Bu durumun dikkatlerden kaçışı teşbihe düşmeye sebep olur. Örneğin: En'âm suresinin 103. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “Gözler O’nu idrak edip göremez. O ise bütün gözleri görür. O Latîf’tir. Her şeyden haberi olandır.”

2-Haberî sıfatlar Kur’an’da değişik muhtevalarda ve müteferrik olarak yer almışlardır. Aynı ayrı muhtevada yer alan ve tek tek vârid olan bu sıfatları biraraya toplamak suretiyle teşbihe varmak, doğru değildir.

3-Kur’an’da geçen haberî sıfatların toplu olarak vârid olanları dağıtılmamalıdır. Örneğin: (وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) , “O kulları üzerine kâhirdir.”⁴³ ayeti ile sadece üstte oluş anlaşılmaz. Zira bu ayette, hâkimiyyet (kahr), üstte oluş (fevkiyyet) ve kullar (ibad) olmak üzere üç ayrı unsur biraradadır.

4-Bu tip lafızlardan naslarda vârid olmayanlar, olanlara kıyas edilmek suretiyle ortaya çıkartılmamalıdır. Mesela “yed” vâriddir diyerek, bilek, pazu vb. el ile alakalı diğer bölümlerin Allah’a nisbeti câiz değildir.

5-Teşbihi hatırlatan lafızlardan kelime türetimi yapılmak suretiyle, yeni lafızların Allah’a nisbeti yoluna da gidilmemelidir.⁴⁴

Bu konuyla ilgili sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Teşbîh ve tecsim fikrini benimseyenler, Kur’an ve hadislerde geçen teşbih fikrini uyandıran haberî sıfatları tenzih gayesi ile lafzî anlamlarıyla yorumlamışlar ve te’vil edilmelerine karşı çıkmışlardır. Fakat Kur’an’da yer alan ve Allah’ın benzeri hiçbir şeyin olmadığını ifade eden ayetlerdeki tenzih akidesini dikkate almamışlar, sonuçta teşbîh ve tecsim hatasına düşmüşlerdir.

1.1.2.4. Nefy ve Ta’fîl Metodu

Bu yöntemi Cehmiyye, Kaderiyye ve Mu’tezile benimsemiştir. Onlar teşbîh ve tecsim ifade eden nasların, zahirî manalarıyla anlaşılamayacağını, imkân olursa te’vil edilmesi gerektiğini, te’vil edilemezse de nefy (red, inkâr) etmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Mu’tezile istivâ ve yed’i te’vil ederken, bazı Mu’tezile kelâmcıları Allah’ın ahirette görülmesini (ru’yetullah) inkâr etmişlerdir.⁴⁵

⁴³ En’âm, 6/61.

⁴⁴ Yurdagür, Metin, a.g.m., s. 257-258.

⁴⁵ Kılavuz, A. Saim, a.g.e. , s.138.

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'ye göre Cehmiyye, Allah'ın vech, sem', basar ve ayn'ı olmadığını söylemişler ve böylece Hristiyanların görüşlerine muvafık olmuşlardır. Çünkü Hristiyanlar, Allah'ın "semî" ve "basîr" olduğunu ancak "bilen" anlamında kabul etmişlerdir. Cehmiyye de, "Allah şüphesiz bilendir deriz; bilen anlamı dışında Allah'ın işiten ve gören olduğunu söylemeyiz." demişlerdir.⁴⁶

Mezhepler tarihi yazarları Allah'ın sıfatlarını inkâr görüşünü ilk olarak Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Safvân'ın ortaya çıkardığını kaydetmiştir.⁴⁷

Cehm b. Safvân'ın, sıfatları inkâr etmesinin iki sebebi vardır. Bunlar;

İki şey arasındaki benzerlik isimde müşterek olmaktır. Bunun için Allah Teâlâ başkalarına da verilmesi mümkün olan hiçbir sıfatla vasıflandırılmaz. Bu yüzden şey, mevcut, hayy, âlim, ve mürîd gibi sıfatları nefyetmek gerektiğini savunur.

Allah'ın, mahlûkatının nitelendirildiği bir sıfatla tavsif edilmesinin teşbîh gerektireceği için câiz olmadığını belirtmiştir. Allah'tan başka hiçbir varlığın ne fiili ne de ameli vardır. Amellerin mahlûkata nisbeti mecazî manadadır. Allah'ın kâdir, âlim, fail ve hâlik olmasını ortaya koyarak, kulların kudret, fiil ve yaratma ile tavsif edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁸

Sonuç olarak bu metodu benimseyenler tenzihte aşırı gidip bazı sıfatları nefyetmişlerdir.

Haberî sıfatlar konusunda yukarıda açıkladığımız şekillerde farklı yaklaşımlar olmuştur. Bu yaklaşımlardan Selef ve Halef ulemasının benimsemiş oldukları metodun gayesi, Allah'ı zâtına layık olmayan sıfatlarla vasıflamaktan kaçınmak ve tevhid ilkesini korumaktır. Selef bu yola tevkîf metodu ile halef de te'vil metodu ile ulaşmıştır. Aslında Selef'in benimsemiş olduğu metotta da te'vil vardır. Çünkü teşbih ve tescimin reddi, bizi doğrudan olmasa da dolaylı bir te'vile götürmektedir. Nasslarda Allah Teâlâ'ya nisbet edilen yed, vech, ayn, istivâ vb. sıfatlar hakikat manalarına alındığı zaman teşbîh ve tescim olur. Selef ise bunu kabul etmez. O halde "Bu kelimeler, Allah Teâlâ için kullanıldıkları zaman hakikat manalarına alınamazlar" diyeceğiz. İşte bu, bir te'vildir. Fakat icmâlî te'vildir. Selef âlimleri icmâlî te'vilde durur, ileri gidip "murâd-ı ilâhî şudur" demez. Halef

⁴⁶Eş'arî, Ebu'l-Hasen, *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, takdim: Hammad b. Muhammed el- Ensari, Mektebetü'l-İslamiyye, Medine, 1410, s.122.

⁴⁷ Abdülhamid, İrfan, a.g.e., s. 243-244.

⁴⁸ Şehristânî, a.g.e., s. 90; Abdülhamid, İrfan, a.g.e., s. 246-247.

âlimleri ise Müşebbihe ve Mücessime'nin yakışıksız iddialarını ortadan kaldırmak için, ibarede mevcut karinelere ve lisan erbabının isti'maline dayanarak murâd-ı ilâhîyi tayine çalışır. Bu da tafsîlî te'vil olur.⁴⁹ Böylece Selef ve Halef âlimleri te'vilin aslında ittifak etmiş olmaktadır.

Sonuç olarak sıfatlar konusundaki yaklaşımlardan selef metodu daha selâmetli, halef metodu ise daha sağlam ve kullanışlı kabul edilmiştir.⁵⁰ İki taraf da benimsemiş oldukları metodla Allah'ı insana benzetme biçiminden uzak kalmışlardır. Bu konuda halef metodunun birçok faydasının olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü te'vil sayesinde birçok yanlış anlayışın önüne geçilmiş, avamın teşbihe düşmesine mani olunmuştur. Eğer te'vil anlayışını reddedersek bazı insanlar Allah'ın ulûhiyetini tam olarak anlayamayabilir ve yanlış bir anlayışa düşebilirler.

Haberî sıfatların anlaşılması konusuyla ilgili görüşleri bu şekilde tespit ettikten sonra şimdi de delil olma açısından haberler konusunu ele almak istiyoruz.

1.2. DELİL OLMA AÇISINDAN HABERLER

Hz. Peygamber'den nakledilen hadisler bilgi değeri açısından Sahabe ve Tabiun döneminde herhangi bir ayrıma tabi tutulmamıştır. Hadislerin mütevatir ve âhâd haberler olarak tasnif edilmeleri hicri I. asırdan sonra başlamıştır. Hicri I. yüzyılın sonlarına doğru itikadî mezheplerin ortaya çıkması ve fikhın hicri II. yüzyılın ilk yarısında tedvin edilmeye başlamasıyla birlikte haber-i vâhidin dinde delil olup olmadığına dair görüşler de ortaya çıkmıştır.⁵¹

Bu bölümde mütevatir ve âhâd haberlerin ilim ifade edip etmedikleri konusuna değineceğiz. Sonrasında ise âhâd haberlerin ilim ifade ettiğini savunanların ortaya koydukları delilleri ve âhâd haberlerin zan ifade ettiğini savunanların delillerini inceleyeceğiz. Önce mütevatir haber konusunu ele alacağız.

1.2.1. Mütevatir Haberler

Hadis usûlcüleri, rivayet eden ravi sayısına göre Hz. Peygamber'den gelen haberleri, mütevatir ve âhâd haberler olarak ikiye ayırırlar.

⁴⁹ Topaloğlu, Bekir, a.g.e., s. 109.

⁵⁰ Sâbûnî, Nûreddin, *Mâturîdiyye Akaidi* (Trc. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1995, s.70.

⁵¹ Ertürk, Mustafa, "Haber-i Vahid" , XVI, s.350.

Bu âlimlerden Hatîb el-Bağdâdî'ye (429/1037) göre mütevatir haber; “Şahitliklerinde örfen yalan üzerine birleşmeleri muhal olan, kendilerinden intişar eden haberin zamanlamasında suç ortaklığı yapmalarının imkânsız olduğu, rivayet ettikleri habere şüphe ve iltibasın karışması mümkün olmayan ve de yalan söylemeye zorlayıcı ve baskılayıcı sebepler ile yalana sevk eden bir takım durumların kendileri için geçerli olamayacak kadar bir sayıya ulaşan topluluğun verdiği haberdir. İşte böyle bir topluluktan haber nakledilegeldiğinde, onların bu nakil yönteminin doğruluğu kat'i olur ve böyle bir haber zorunlu/zaruri olarak ilim oluşturur.”⁵²

Hatîb el-Bağdâdî'nin ifade ettiği gibi mütevatir haber kesin ilim ifade eder. Genellikle haberlerin doğruluğunun bilinmesi bir delile muhtaç iken, mütevatir haberin doğruluğu bizzat kendindedir.

Raviler tarafından muhtelif olaylar vesilesiyle ortak muhtevası naklediliyorsa buna “manevi mütevatir” denilir. Ancak bütün ravileri tarafından aynı lafızlarla veya sarîh olarak aynı manayı veren lafızlarla nakledilmişse buna “lafzî mütevatir” denilir.⁵³

1.2.2. Âhâd Haberler

Âhâd haberler, kalabalık bir grup rivayet etse bile mütevatir haberin şartlarını taşımayan, kesin ilim ifade etmeyen rivayettirler.⁵⁴

1.2.2.1. Âhâd Haberlerin İlim İfade Etmesi

Bazı âlimlere göre haber-i vâhid, karinesiz olarak ilim ifade eder. Bu durum bütün haber-i vâhidler için geçerlidir ve devamlıdır. Zahirîlerin bir kısmı ile Ahmed b. Hanbel (241/855) bu görüştedir. Âlimlerin bir kısmı da bazı haber-i vâhidlerin ilim ifade ettiklerini savunmaktadırlar. Kısmen ilim ifadesini benimseyen bu grup, bazı hadisçilerdir.⁵⁵ Onlar, güvenilir ve âdil bir ravinin rivayet ettiği haber-i vâhidi prensipte kabul etmekle beraber, haberin Kur'an'ın muhkem nassına, mütevatir sünnete, icmâa, akla, tarihen sabit olmuş hâdiselere, tecrübe ve müşahedeye aykırı olmaması gerektiğini belirtirler.⁵⁶

Âhâd haberlerin dinde delil olduğunu kabul edenlerden, büyük fakih aynı zamanda muhaddis olan İmam Şafiî (204/820), haber-i vâhidin hüccet olması için bir takım şartların bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu şartlardan bazıları şunlardır: Haber-i vâhidi rivayet

⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, thk. Dr. Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l- Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1985, s.32.

⁵³ Aydınlı, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987, s.120-121.

⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., s.32.

⁵⁵ Âmidî, Seyfüddin, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I-IV, Basım Yeri Yok, Kahire, 1967, II, 32.

⁵⁶ Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vahid” , XVI, s.351.

eden kimsenin dininde güvenilir, hadisinde doğru olmakla tanınmış, rivayet ettiği şeye aklı eren, (manaya göre rivayet ediyorsa) lafız bakımından hadisin manasını değiştirecek olan hususları bilen, ya da (manayı bilmiyorsa) hadisi işittiği gibi harfi harfine rivayet eden ve manaya göre hadis rivayet etmeyen biri olması gerekir. Çünkü ravi, hadisin manasını bozacak olan hususları bilmediği halde, haber-i vâhidi mana ile rivayet ederse, belki helâli harama veya haramı helâle çevirir. Haber-i vâhidi harfi harfine rivayet ettiğinde ise rivayetinde endişe uyandıran bir husus kalmaz. Ayrıca ravi, ezberinden rivayet ediyorsa hadisi tam olarak hıfz etmesi, yazılı malzemesinden rivayet ediyorsa rivayet esnasında kitabın elinde olması şarttır. Hadis bilginleriyle bir hadiste iştirak halinde ise, kendisi de onların hadisine muvafık bir haber nakletmiş olmalıdır. Bunun yanında ravinin karşılaştığı kimselerden onlardan işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamber'den güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır.⁵⁷

Haber-i vâhidlerin ilim ifade ettiğini söyleyen İbn Hazm (456/1064), bu konuda bize şu bilgileri vermektedir: “Rasûl-i Ekrem’e (s) varıncaya kadar adalet sahibi raviler tarafından rivayet edilen haber-i vâhid hem ilim, hem de amel ifade eder.”⁵⁸

İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), Hz. Peygamber'den sahih olarak gelen, sika kimseler tarafından nakledien, İslam toplumu tarafından kabul edilip benimsenen bir haberin bizzat ilim gerektirdiği kanaatini benimsemiştir.⁵⁹

Haber-i vâhidle doğru haber aktarımının mümkün olduğunu aklî yönden izah etmeye çalışan İbn Hacer el-Askalânî (852/1449) de şöyle demektedir: “Doğru sözlü bir kimsenin verdiği haber ile zannın isabetli çıkması ağır basan bir husustur. Bunda hata olması nadirdir. Dolayısıyla genel maslahat, nâdir olan mefsedet endişesinden dolayı terkedilemez. Çünkü ahkâmın dayanağı, şehadete göre ameldir. Bu da kendi başına kesinlik ifade etmez.”⁶⁰

Âhâd haberlerin dinde delil olarak kullanılması, sahabe devrinden itibaren icma ile sabit olmuş ve kat’iyyet kazanmıştır. Bu bakımdan onun kullanılması veya onunla amel

⁵⁷ Şafîî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, (Trc. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2018, s.205-206.

⁵⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, I- VIII, Matbaatü'l-Asıme, Kahire, ts., I, 107.

⁵⁹ Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1988, s.113.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, I- XIII, Mektebetü Dâru's-Selâm, Dimeşk, 2000, XIII, 289.

edilmesi zannî bir delil değil, icma ile kat'iyet kazanmış, ilim ifade eden kat'i bir delildir.”⁶¹

Âhâd haberlerin zan değil de ilim ifade ettiğini ve dinde hüccet olduklarını savunanlar görüşlerini ispat etmek için Kur'an'dan bazı ayetleri delil getirmişlerdir. Bu ayetlerden hareketle âhâd haberlerin dinde delil olduklarını ileri sürmüşlerdir.

1.2.2.1.1. Âhâd Haberlerin İlim İfade Ettiğine Dair Kur'an'dan Getirilen Deliller

İmam Buhârî, *es-Sahîh* isimli eserinde ezan, namaz, oruç, feraiz v.b. farzlar hakkındaki doğru haber-i vâhidin cevâzı bâbında konu ile ilgili ayetlere ve hadislere yer vermiştir.⁶² Bunlardan hareketle Buhârî'nin haber-i vâhidle amel etmenin cevâzı ve hüccet olduğu görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Âhâd haberlerin ilim ifade ettiğine dair Kur'an'dan getirilen delillerin bir kısmı şunlardır:

1) Allah Teâlâ: “*Bütün insanların toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Her topluluktan bir grubun toplanıp dini iyice öğrenmeleri ve kavimleri kendileri ne dönüp geldikleri zaman (Allah'ın yasak kıldığı şeylerden) kaçınmaları için onları uyarmaları gerekmez mi?*”⁶³ buyuruyor.

Buhârî'ye göre ayette geçen “*Tâife*” sözü bir ve daha fazla kimse manasında kullanılır.⁶⁴ Bu ayette *tâife* kelimesi, tevatürle takyid edilmemiştir.

2) Allah Teâlâ: “*Ey inananlar size fasık (yoldan çıkmış) bir adam haber getirirse onun doğruluğunu araştırın*”⁶⁵ buyuruyor. Buhârî bu ayette, fasık bir kişinin getirdiği haberde durun, işin beyanını ve hakikatin açılmasını isteyin, sakın fasık bir kişinin sözüne güvenip itimad etmeyin, deniliyor. Çünkü fiske mensup savunun müdafaa etmeyen kimse, fiske bir türü olan yalanı da savunmaz. Bu nedenle bu ayet, adil ve doğru olan bir kişinin haberinin kabul edileceğine delildir.⁶⁶

⁶¹ Koçyiğit, Talât, a.g.e., s.246.

⁶² Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7097. (Ahbâru'l-Âhâd, 1)

⁶³ Tevbe, 9/122.

⁶⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7098. (Ahbâru'l-Âhâd, 1)

⁶⁵ Hucurât, 49/6.

⁶⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7098. (Ahbâru'l-Âhâd, 1)

3) İbn Hacer, “*Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan risaletini yerine getirmemiş olursun.*”⁶⁷ ayetinin, haber-i vâhidin ilim ifade ettiğine dair bazı âlimler tarafından delil olarak ileri sürüldüğünü belirtmiştir.⁶⁸ Dini tebliğde Kur’an ayetleri dâhil, tüm bilgiler başlangıçta tek bir kişi olan Hz. Peygamber’in verdiği bilgilere dayanmaktadır.

4) Allah Teâlâ: “*Ey mü’minler! Peygamber size hayat verecek dinin emirlerine sizi davet ettiği zaman, Allah’a ve Rasûlüne icabet edin...*”⁶⁹ buyuruyor. Bu ayette verilen emir Rasulullah’ın (s) davetine kesin uymaktır. Peygamberin daveti, iki kısımdır: Birincisi yüz yüze olan davet, ikincisi tebliğci vasıtası ile yapılan davettir. Mü’minler her iki durumda da icabetle emrolunmaktadır. Allah, hiçbir mü’mine, ilim ifade etmeyen bir şeye icabeti, o davete uymayı emretmemiştir.⁷⁰ Her iki durumda da bilgi alınan kimse sayısı, her zaman tevâtüre ulaşmamıştır.

5) Âhâd haberlerin ilim ifade ettiği hususunda delil getirilen diğer bir ayet de şöyledir: “*...Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir bela inmesinden, yahut kendilerine acıklı bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.*”⁷¹ Bu ayette Peygambere muhalefet etmek yasaklanmakta ve muhalefet edenlere de acıklı bir azabın olduğu bildirilmektedir. Eğer Peygamber’in tebliği ve haberleri ki aslında bir haber-i vâhittirler, bilgi vermeyen, ilim ifade etmeyen şeyler olsaydı, onlara muhalefet edenlere öyle ağır cezalar tanzim edilmezdi. Ceza, ancak kesin olan emir ve delillerden sonra muhalefet meydana geldiği zaman verilir.”⁷²

Âhâd haberlerin ilim ifade ettiğine dair ayetlerden getirilen delilleri zikrettikten sonra çalışmamızın bu kısmında âhâd haberlerin ilim ifade ettiğine dair Hz. Peygamberin sünnetinden delilleri ele alacağız.

1.2.2.1.2. Âhâd Haberlerin İlim İfade Ettiğine Dair Sünnetten Getirilen Deliller

Âhâd haberlerin ilim ifade ettiğini savunanlar, Rasulullah’dan (s) nakledilen pekçok hadisi görüşlerini ispat etmek için kullanmışlardır. Bunların bir kısmı şu şekildedir:

⁶⁷ Maide, 5/67.

⁶⁸ İbn Hacer, a.g.e., XIV, s. 306.

⁶⁹ Enfal, 8/24.

⁷⁰ Koçkuzu, Ali Osman, a.g.e., s.121.

⁷¹ Nur, 24/63.

⁷² Koçkuzu, Ali Osman, a.g.e., s. 121.

1) Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Rasulullah'dan (s) işittim, şöyle diyordu: “Allah, bizden herhangi bir şeyi işiten ve işittiği gibi de tebliğ edip başkalarına aktaran kişinin yüzünü ak etsin. Çünkü tebliğ edilen kişi, benden işiterek tebliğ edenden daha anlayışlı ve kavrayışlı olabilir.”⁷³

Burada Hz. Peygamber'in kendi sözünü işitip ezberlemeyi ve onu rivayet etmeyi teşvik etmesi gösteriyor ki, O'nun kendisinden hadis rivayet edilmesini emretmesi, ancak bu hadisin kendisine iletilen kimseye hüccet olması içindir. Çünkü O'ndan yapılan rivayet ya birşeyin helâl olduğunu bildirmektedir, ya sakınılması gereken bir haramı ifade etmektedir, ya uygulanacak bir cezayı içermektedir, ya bir malın alınması veya verilmesi, ya da din ve dünya işleri hakkında bir nasihat içermektedir.⁷⁴

2) Abdullah İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “İnsanlar Kuba'da sabah namazı kılarken, onlara bir kimse geldi ve: ‘Rasulullah’ın üzerine bu gece Kur’an ayetleri indirildi de namazda Kâbe’ye yönelmesi emredildi. Şimdi sizler de namazınızın içinde Kâbe tarafına yöneliniz!’ dedi. Cemaatin yüzleri Şam tarafına doğru yönelmiş idi. Oldukları vaziyette derhal yüzlerini Kâbe tarafına döndürdüler.”⁷⁵

Kubalılar, Ensarlı ilk ve bilgili Müslümanlardan olup namazı Allah’ın kendilerine farz kıldığı kibleye (Beytü’l-Makdis’e) dönerek kılıyorlardı. Onların, kendileri için geçerli bir delil bulunmadıkça kible konusunda Allah’ın farzını terk etmeleri mümkün değildir. Onlar bu olay bağlamında Hz. Peygamberle karşılaşmadılar ve kiblenin değiştirildiğine dair Allah’ın indirdiği ayeti işitmediler ki Kur’an’a ve Hz. Peygamber’den duydukları bir sünnete göre namazda yönlerini Kâbe’ye döndürmüş olsunlar. Bu konuda çoğunluk vasıtasıyla gelen bir haber de mevcut değildi. Onlar, kendilerince doğru sözlü olan bir kişinin haberine dayanarak, üzerlerine farz olan şeyi bırakıp yeni bir emirle Hz. Peygamber’den kiblenin değiştirildiği haberi gelince ona uymuşlardır.⁷⁶

3) Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: “Ben, üvey babam Ebu Talha el-Ensârî’ye, Ebu Ubeyde b. Cerrâh’a ve Ubeyy b. Ka’b’a hurmadan yapılan *fadih* içkisi veriyordum. Bu sırada birisi geldi de:

“İçki haram kılınmıştır.” dedi. Bunun üzerine Ebu Talha bana:

⁷³ Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, II, 666. (İlim, 7)

⁷⁴ Şafîî, a.g.e., s.221.

⁷⁵ Buhârî, Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fî, *Sahih-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7103. (Ahbâru’l-Âhâd, 1)

⁷⁶ Şafîî, a.g.e., s. 224.

“Ey Enes, şu şarap küplerine doğru kalk da onları kır!” diye emretti.

Enes: Bu emir üzerine ben taştan oyulup içine içki konulan “Mihrâs” denilen kabımıza doğru kalktım ve onun at kısmına vurdum, o da kırıldı, demiştir.⁷⁷

Onlara göre şarap helâl idi ve onu içiyorlardı. Birisi gelip onlara şarabın haram kılındığını haber verince, şarap küplerinin sahibi olan Ebu Talha da onların kırılmasını emretmiştir. Ne o, ne ötekiler, ne de onlardan biri, Hz. Peygamber bize yakındır, O’nunla karşılaşınca, ya da çoğunluğun haberi bize gelinceye kadar şarabı helâl olarak kabul ederiz, dememiştir. Üstelik onlar helâl olan bir şeyi dökmezler; çünkü onu dökmek israf olur ve onlar israfçı kimseler değildirler.⁷⁸

4) Hz. Peygamber bazı yörelere bir kısım memurlar göndermiştir. Örneğin Muaz b. Cebel’i Yemen’e göndermiş ve ona, kendisine itaat edenlerle birlikte isyan edenlerle savaşmalarını, onlara Allah’ın farz kıldığı şeyleri öğretmesini, onlardan üzerlerine düşen zekâtı almasını emretmiştir. Çünkü onlar, Muaz’ı da onun mevkiini ve doğruluğunu da biliyorlardı.

Aynı şekilde Hz. Peygamber, bir seriyye gönderirken başlarına tayin ettiği kumandanların hepsini tam yetkili olarak göndermiştir. Çünkü onların görevleri arasında, kendisine İslam daveti ulaşmayanlara onu tebliğ etmek ve savaşılması caiz olanlarla savaşmak da vardı.⁷⁹

5) Bir defasında Hz. Peygamber, on iki elçiyi on iki krala göndermiş ve onları bu yolla İslam’a çağırmıştır. Hz. Peygamber’in gönderdiği bu kişiler vasıtasıyla onlara davet ulaşmış ve bu konuda onlara karşı hüccet olmuştur. Elçileri gönderirken, muhataplarına yazdığı mektupların kendisine ait olduğunu gösteren başka belgeler düzenlemediği de ortadadır.

Hz. Peygamber, gönderdiği elçilerde ve kumandanlarda bir özelliği göz önüne almıştır; Bu da onların bilinen kişiler olmalarıdır. Mesela, Dihye el- Kelbî’yi, onun maruf olduğu bölgeye göndermiştir.⁸⁰

6) Mâlik b. Huveyris’den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Biz yaşları birbirine yakın gençler Rasulullah’ın (s) yanına gelmiştik. Rasulullah’ın (s) yanında yirmi

⁷⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7104. (Ahbâru’l-Âhâd, 1)

⁷⁸ Şafiî, a.g.e., s.225.

⁷⁹ Şafiî, a.g.e., s.227-228.

⁸⁰ Şafiî, a.g.e., s.229.

gece kaldık. Rasulullah (s) son derece hassas ve ince yürekli idi. Konukluğumuzun uzamasından ailelerimizi özlediğimizi anlayınca yahud ailelerimize iştiyak duyduğumuzu anlayınca, geride kimleri bıraktığımızı sordu. Biz de durumu anlattık. Rasulullah (s): *“Ailelerinizin yanını dönünüz, onların yanında kalınız, onlara dini bilgileri öğretiniz, onlara dini vecîbelerini edâ ve harâmlardan çekinmelerini emrediniz.”* buyurdu.⁸¹

Rasulullah (s) bu gençlerden her birinden ailelerine dini bilgileri öğretmelerini istemiştir. Öğretim, şüphesiz akâidi de ihtiva eder. Hatta akâid bu muhtevada öğretilecek şeylerin ilkinde girer. Şayet haber-i vâhid hüccet olmasaydı, bu emrin hiçbir manası olmazdı.⁸²

7) Bize Şu’be, Ebu İshak’tan, o da Sıla İbn Zufer el-Absî’den, o da Huzeyfe İbnu’l-Yemân’dan (r.a.) tahdis etti ki Rasulullah (s), Negrân heyeti, kendisinden emîn bir kimse gönderilmesini istediklerinde, onlara: *“Size elbette gerçekten emîn olan bir kimse gödereceğim.”* buyurmuştur. Bunun üzerine Rasulullah’ın (s) sahabîleri bu emînliğe rağbet ederek kendisinin gönderilmesini dikkatle bekledikleri sırada Rasulullah (s), Ebu Ubeyde’yi göndermiştir.⁸³

Haber-i vâhid delil olmasaydı, Rasulullah (s) Ebu Ubeyde’yi tek başına onlara göndermezdi. Rasulullah’ın (s) onu belli aralıklarla onlara tekrar gönderdiği söylenmiştir. Bu şekilde muallim olarak gönderilenlerin, gittikleri topluma öğrettiklerinin arasında akâide dair konular da vardı. Şayet Ebu Ubeyde’nin söyledikleri söz konusu kavim için başlı başına delil olmasaydı, Rasulullah (s) onu tek başına sözü edilen kavime göndermezdi.⁸⁴

Görüldüğü gibi sahih âhâd haberlerin kesin ilim ifade ettiği görüşünde olanlar hem Kur’an’dan hem de hadisten çok sayıda delil getirmişlerdir. Sünnetin dinde ikinci kaynak olması, sahih âhâd haberlerin ilim ifade ettiği görüşünde olanların delillerini güçlendirmektedir.

Sahihih âhâd haberlerin kesin ilim ifade ettiği yönündeki delil ve görüşleri bu şekilde ortaya koyduktan sonra şimdi âhâd haberlerin zan ifade etmesi konusunu inceleyeceğiz.

⁸¹ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7099-7100. (Ahbaru’l- Âhâd, 1)

⁸² Elbânî, *Hadisin İtikatta Delil Oluşu*, (Trc. Mehmet Kubat), Beka Yay., İstanbul, 2016, s.80.

⁸³ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XV, 7105. (Ahbaru’l- Âhâd, 1)

⁸⁴ Elbânî, a.g.e., s.80.

1.2.2.2. Âhâd Haberlerin Zan İfade Etmesi

Sened ve metin olarak sağlam olan âhâd haberlerin dinde delil teşkil ettikleri genellikle kabul edilmektedir. Ancak bazı âlimler âhâd haberlerin, kesin ilim değil zan ifade ettiğini belirtmişlerdir.

Ebu Hanife, haber-i vâhidin kabul edilebilmesi için bir takım şartlar ileri sürmüştür. Bu şartlardan bazıları şunlardır: Haber-i vâhidin şeriatın kaynaklarından elde edilmiş usullere muhalif olmaması, Kur'an'ın umum ve zahirine uygun olması, meşhur sünnete aykırı olmaması, ravinin, rivayet ettiği habere aykırı davranmaması, ravinin, haberi duyduğu andan rivayet ettiği ana kadar hiç değiştirmeden hafızasında tutmasıdır.⁸⁵

Mâturidîliğin kurucusu İmam Mâturidî (333/944), âhâd haberlerin verdiği bilgiye şüpheyle bakmıştır. İmam Mâturidî, âhâd haberlerin yanlış olma ihtimali bulunsa da, bazı durumlarda âhâd haberleri kabul etmek gerekebileceğini ifade etmiş, bunda ancak kıyas ve içtihadın uygulanabileceği amelî bilgide olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

Cüveynî (478/1085), cumhura nisbet edilen, “haber-i vâhid bilgi gerektirmez, amel gerektirir” şeklindeki kanaatin bir hata olduğunu belirtir. Ona göre kesin olan husus, haber-i vâhidin bilgi gerektirmediği gibi, ameli de gerektirmemesidir; çünkü haber-i vâhidle amel etmenin vacipliği kesin biçimde sabit olsaydı, “amelin vacipliği bilgisi” sabit olurdu ve bu da haber-i vâhidin bir tür bilgiye götürmesi anlamına gelir ki, bu yaklaşım tutarlı değildir. Zira özü itibariyle zannî olan bir şeyin, kesin bilgi gerektirmesi imkânsızdır.⁸⁷

Fahreddîn er-Râzî'ye (606/1210) göre, raviler hatadan korunmuş olmadıkları için âhâd haberler zan ifade ederler. Allah'ı ve sıfatlarını bilme konusunda onlara tutunmak caiz değildir.⁸⁸

Âhâd haberlerin zan ifade etmesi ile ilgili görüşleri ortaya koyduktan sonra şimdi de bu görüşü savunanların fikirlerini ispat etmek için ortaya koydukları delilleri inceleyeceğiz.

⁸⁵ Ünal, İsmail, Hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.172.

⁸⁶ Özcan, Hanifi, *Mâturidî'de Bilgi Problemi*, s.67.

⁸⁷ Apaydın, H. Yunus, “Haber-i Vâhid”, XIV, s. 356.

⁸⁸ Râzî, Fahreddîn, a.g.e., s. 215.

1.2.2.2.1. Âhâd Haberlerin Zan İfade Ettiğini Söyleyenlerin Delilleri

Hız. Peygamber'den sahih olarak rivayet edilen hadislerin Müslümanlar için ilim ifade ettikleri birçok delil ile ortaya konulmakla beraber bazı âlimlerce bu delillere itibar edilmeyip âhâd haberlerin dinde delil olmadığı hususunda bazı deliller ileri sürülmüştür.

Âhâd haberlerin ilim ifade etmeyip zan ifade ettiklerini iddia edenlerin ortaya koydukları deliller şunlardır:

1) “Haber-i vâhidler ilmi gerektirseydi, bütününe ilim ifade etmeleri icap ederdi. Hâlbuki durum böyle değildir. Oysa mütevatir haberlerin tümü aynı derecede ilim ifade etmektedirler.”⁸⁹

2) “Delilerin tesirleri müessirlere göredir. Biz benliğimizde, haber-i vâhidleri duyunca böyle bir tesir göremiyoruz. Ravi istediği kadar dindar ve âdil olsun bu, sadece haberin doğruluk yönünü tercihe elverişli hale getirmektedir. Fakat bu da kat’î değildir. Böyle olunca ilim gerekmez.”⁹⁰

3) “Haber-i vâhidler eğer ilmi gerektirseydi, mütevatirlerde olduğu gibi ravilerde, İslâm, adalet ve benzeri şartlar aranmazdı.”⁹¹

Âmidî, ortaya çıkan bu delillerin birer mantıkî temsil olduğunu, hiçbirisinin yakîn ifade etmediğini söylemiştir.⁹²

4) Âhâd haberlerin ilim ifade etmediğini iddia edenlerin ortaya koydukları delillerden bir kısmı da bazı Kur’an ayetleridir. Bu ayetler: “*Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme...*”⁹³ ayeti ile “*...Onlar ancak zanna tabi oluyorlar. Oysa zan hakikat bakımından hiçbir şey ifade etmez.*”⁹⁴ ayetidir.

“Onlara göre âhâd haberler, ravilerinin daima unutkanlığa maruz bulunmaları ihtimalinden dolayı kat’iyyet ifade etmez, geliş yolu zannîdir; zan ise Kur’an ayetinde de belirtildiği gibi hakikatten hiçbir şeye delalet etmez. Hakikat olmayan şeyin peşine düşmek de Kur’an ayetiyle varid olan emre muhalefet etmekten başka bir şey değildir.”⁹⁵

⁸⁹ Âmidî, a.g.e., II, 32.

⁹⁰ Âmidî, a.g.e., II, 33.

⁹¹ Âmidî, a.g.e., II, 33.

⁹² Âmidî, a.g.e., II, 33.

⁹³ İsrâ, 17/36.

⁹⁴ Necm, 53/28.

⁹⁵ Koçyiğit, Talât, s. 246.

5) İleri sürülen bir diğer delil de sahabenin bazı özel durumlarda âhâd haberleri teyid etmek amacıyla ravisinden şahid istemeleridir. Örneğin; Hz. Ebu Bekir'in ninenin mirası hakkında el-Muğîre İbn Şu'be'nin haberini işittiği zaman, bu haberi Hz. Peygamberden, başka kimsenin de rivayet edip etmediğini araştırması ve Muhammed İbn Mesleme'nin de şehadetinden sonra onu kabul etmesidir.⁹⁶

Hz. Ebu Bekir, nineye miras hakkı tanıyan haberi, âhâd haberleri kabul etmediği için reddetmemiş, Kur'an'da nassı bulunmayan bir haberi teyid etmek ve mutmain olmak için şahid aramıştır.⁹⁷

Sonuç olarak, âhâd haberlerin zan ifade ettiklerini ispatlamak için ileri sürülen bu delillerin çok tutarlı ve sağlam olmadıkları görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Kur'an'da yer almayan dini konuların birçoğunu âhâd haberlerle bildirmesi ve sahabenin âhâd haberlerle amel etmesi, onların ilim ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

1.2.2.3. Âhâd Haberlerin Karinelerle Beraber Bilgi İfade Etmesi

Mütehassıslar, senedi sahih olan haber-i vâhidle ihticâcı yeterli görmeyip, karinelerle takviye edilen haberle de ihticâc ederek bu tür haberlerin ilim ifade ettiğini kabul etmişlerdir. Bu tür haberleri, ilim ifade etmek bakımından, tevatür derecesine varmamakla beraber tarîkleri çok olan haberlerden daha kuvvetli saymışlardır.⁹⁸

Nazzâm (231/845), Cüveynî (478/1085), İbn Berhân (518/1124), Fahreddin er-Râzî (606/1210), Seyfüddin el-Âmidî (631/1233), Cemâlüddin İbnü'l-Hâcib (646/1249) ve Beyzâvî (685/1286) gibi birçok usulcü karineli haber-i vâhidin bilgi ifade edeceğini belirtmişlerdir.⁹⁹

İbnü's- Salah (643/1245), Nevevî (676/1277), İbn Hacer (852/1449), İbn Teymiye (728/1328), Suyuti (911/1505) gibi muhakkik hadis âlimleri de karinelerle kuşatılmış haber-i vâhidin bilgi ifade ettiğini söylemişlerdir.¹⁰⁰ Bunlardan İbn Hacer âhâd haberlerin, mütevatir haberler gibi ilmi yakîn ifade etmeyeceğini, nazarî ilim ifade edeceğini belirtmiştir. Ancak âhâd haberleri, haberin doğruluğuna delâlet eden karineler kuşatırsa,

⁹⁶ Tirmizî, Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, II, 378. (Ferâiz, 10). Ayrıca bkz., Ebu Dâvûd, Ferâiz, 5; İbn Mace, Ferâiz, 4; Dârimi, Ferâiz, 19.

⁹⁷ Koçyiğit, Talât, a.g.e., s. 247.

⁹⁸ Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, (Trc. M. Yaşar Kandemir), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s. 263.

⁹⁹ Apaydın, H. Yunus, "Haber-i Vâhid", XIV, s.357.

¹⁰⁰ Aydın, Hüseyin, "Akîde İnşasında Haber-i Vâhidin Epistemolojik Değeri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 7, sy. 15, Bahar, 2003, s. 89.

mütevatir haber gibi ilim ifade edeceğini söylemiştir.¹⁰¹ O bu karineleri şöyle sıralamıştır: Buhârî ve Müslim’de geçen hadisler ümmetin ittifakla kabul etmesi anlamına geldiğinden, haber-i vâhidin burada geçmiş olması, hadisin hafız ve fakih ravilerin rivayet ettiği müselsel veya meşhur hadis olması, sıdk ve güvenilirlik yönünden tanınmış imamlar tarafından nakledilmiş olmasıdır.¹⁰²

Yapılan açıklamalarda da görüldüğü gibi âlimlerin ekserisi itikadî konularda mütevatir habere ilave olarak, bazı şartları taşıması veya karinelerle desteklenmesi durumunda tevatür derecesine ulaşmayan haberleri, itikadî konularda delil olarak kabul etmişlerdir.

Genel olarak delil olma açısından âhâd haberlerin durumunu âlimlerin görüşleri ve ortaya konulan delillerle birlikte inceledikten sonra şimdi de kelâmî ekollere göre haber-i vâhidin itikatta delil olması konusunu ele almak istiyoruz.

1.3. KELÂMÎ EKOLLERE GÖRE HABER-İ VÂHİDİN İTİKATTA DELİL OLMASI

Hiz. Peygamber’in vefatından sonra, ashap arasında haber-i vâhidin kabul edilip edilmemesindeki temel prensip, haber veren kişinin doğru ve emin olması, naklettiği haberde bir hata yaptığına veya vehmettiğine dair karine bulunmaması, verdiği haberin sübut ve delâlet bakımından kendisine tercih edilebilecek başka nassa ters düşmemesidir. Sahabîler zaman zaman ravinin muhtemel zabt kusurunu bertaraf etmek için şahid isteme yoluna da başvurmuşlardır. Bunun dışında sahabe döneminde hadislerde mütevatir, âhâd ayrımı yapılmamış, âhâd hadislerin akidede delil olarak alınıp alınmaması gibi bir tartışma olmamıştır.

Haber-i vâhidin dinde delil olup olmadığına dair görüşler, hicri I. asrın sonlarına doğru itikadî mezheplerin ortaya çıkması ve fikhın II. asrın ilk yarısında tedvin edilmeye başlanmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁰³

Çalışmamızın bu bölümünde kelâmî ekollerin, haber-i vâhidin itikadî konularda kullanılıp kullanılmayacağına dair görüşleri üzerinde duracağız.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, Dâru'l-Muğnî, Riyad, 2009, s. 64.

¹⁰² İbn Hacer, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, s. 66.

¹⁰³ Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vâhid”, XIV, s. 350.

1.3.1. Ehl-i Sünnet Fırkalarının Haber-i Vâhidle İlgili Görüşleri

Çalışmamızın bu bölümünde selef âlimlerinin, Matûridi mezhebi ve Eş'arî mezhebinin haber-i vâhidin itikatta delil olması konusundaki görüşlerini ele alacağız.

1.3.1.1. Selef Âlimlerine Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri

Selef âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, ümmet tarafından sahîh kabul edilen âhâd haberler manen mütevatir hükmünde olup akaid konularında da kesin delil teşkil eder. Selef âlimlerinden Ahmed b. Hanbel (241/855) âhâd haberlerin akaid, fıkıh ve ahlâk ilkelerini belirlemede kesin delil olarak alınması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴ İbn Teymiyye (728/1328), haber-i vâhidin amelî konularda delil olduğu gibi itikadî konularda da delil olacağını savunmuştur. O, akaide ait çalışmalarında nakil- akıl işbirliğine önem vermiş, akâid binasını Kur'an ve hadislerin yardımıyla kurmuştur.¹⁰⁵

İbn Teymiyye'nin bu düşüncesini, öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'de (751/1350) de görmek mümkündür. İtikad ile ilgili gelen haberlerin, âhâd da olsa, ayetlere uygun ve onların bir bakıma tefsiri mahiyetinde olduğunu, bu haberlerin netice itibariyle Kur'an ile aynı ağızdan çıktığını ifade etmiştir. İtikadî konulardan olan şefaât, ru'yet, vech, yedeyn, mecî, nüzûl, istivâ vb. konuların hepsinin hadislerle sabit ve Kur'an'a uygun inançlar olduğunu belirtmiştir. İbn Kayyim, haber-i vâhidlerin itikadî konularda delil olamayacağını iddia edenleri de şiddetle eleştirmiştir. İbn Kayyim (751/1350); İmam Şafî (150/204), İmam Mâlik (179/795), Hanefiler, Haris el- Muhasibî (243/857), Hüseyin b. Ali el- Kerabisî (248/862), Dâvûd ez-Zahirî (270/884) ve İbn Hazm (456/1064)'ın haber-i vâhidin kesin bilgi ifade ettiği görüşünü kabul ettiklerini söylemiştir.¹⁰⁶

Bu âlimlerden İbn Hazm konu ile ilgili görüşünü şu sözleriyle dile getirmiştir: "Rasûl-i Ekrem'e (s) varıncaya kadar adalet sahibi raviler tarafından rivayet edilen haber-i vâhid hem ilim, hem de amel ifade eder."¹⁰⁷

Selef âlimleri itikadî konularda delil olarak Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'den sahih senedlerle nakledilen hadisleri mütevatir ve âhâd ayrımı yapmadan esas almışlardır.

¹⁰⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber-i Vâhid", XIV, s.354.

¹⁰⁵ Koçkuzu, Ali Osman, a.g.e., s.142.

¹⁰⁶ Kubat, Mehmet, "Kalam İlmi'nin Yeniden İnşasında Hadis'in Rolü", *Kalam İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*, Elazığ, 2004, s.265.

¹⁰⁷ İbn Hazm, a.g.e., I, 107.

1.3.1.2. Matûridiliğe Göre Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri

İmam Ebu Hanife (150/767), “Allah’ın peygamberi, Allah’ın kitabına muhalefet etmez, Allah’ın kitabına muhalefet eden kimse de Allah’ın peygamberi olamaz” sözleri ile Kur’an’a aykırı bilgiler ve hükümler içeren âhâd haberlerin kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Kur’an’a aykırı olarak gördüğü zina ile ilgili hadisi kabul etmemiştir. Bu durumun Hz. Peygamber’i reddetmek veya yalanlamak değil, Hz. Peygamber adına bâtili nakleden kimseyi reddetmek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

Hanefilerin büyük imamlarından Serahsî (483/1090), âhâd haberlerin itikatta delil olabileceğini ileri sürmüştür Kabir azabı, Münker ve Nekir’in kabirdeki soruları ve Allah’ın ahirette görülmesi konularının haber-i vâhidle sabit olduğunu söylemiştir. Bu ve benzeri konular haber-i vâhidin ilim ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Fakat kalbin mutmain olmasıyla ilmi yakînin aynı şeyler olmadığını ifade etmiştir. Sadece mütevatir haberin ilmi yakîn ifade ettiğini belirtmiştir. Serahsî, ismet sahibi olmayan bir kişinin verdiği haberde yalan olma ihtimalinden dolayı, bu durumun şüpheye sebep olacağını, şüpheli olan haberin ise ilmi yakîn ifade etmeyeceğini belirtmiştir. Bazı sebeplere bakarak haberin doğru olması ihtimalinin galip gelmesiyle kalbin mutmain ve amelin mümkün olacağını belirtmiştir. Bu açıklamalarıyla âhâd haberler ile ilim meydana geleceğini sadece bu ilmin yakîni ve zarûrî olmayacağını savunmuştur.¹⁰⁹

Mâturidî Mezhebinin kurucusu Ebu Mansûr el- Mâturidî, âhâd hadislerin kabul veya reddedilebilmesi için ravilerin durumunun araştırılması ve kat’i bir delille sabit olan nasslarla karşılaştırıldıktan sonra ortaya çıkan kanaate göre davranılması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁰

Mâturidî ekolünün önde gelen imamlarından Ebu’l- Yusr M. Pezdevî (493/ 1100), mütevatir haberin dışında kalan diğer haberlerin yalana ihtimali olduğunu, dolayısıyla itikadî meselelerde âhâd haberlerin delil teşkil etmediğini ifade etmiştir.¹¹¹

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf (182/798), haber-i vâhidi kabul edilemez şaz haberler olarak değerlendirmişlerdir. Hanefilere göre haber-i vâhid, amelde hüccettir fakat ilmi yakîn ifade etmez.¹¹² Ebu Hanife, haber-i vâhidin kabul edilebilmesi için şeriatın

¹⁰⁸Ebu Hanife, *el-Âlim ve’l-Müteallim*, (Trc. Mustafa Öz, İmâm-ı Azam’ın Beş Eseri içinde), Basım Yeri Yok, İstanbul, 1981, s. 31-32.

¹⁰⁹ Serahsî, *Usûlü’s-Serahsi*, I-II, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, 1973, I, 329.

¹¹⁰ Mâtürîdî, a.g.e., s. 86.

¹¹¹ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (Trc. Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yay., İstanbul, 1988, s.14.

¹¹² Ünal, İsmail Hakkı, a.g.e., s.134.

kaynaklarından elde edilmiş usullere, Kur'an'ın umum ve zahirine, kavli veya fiilî meşhur sünnete uygun olması gibi bir takım şartlar ileri sürmüştür.¹¹³

Sonuç olarak Mâturidî mezhebi, haber-i vâhidin sübutundaki şüpheden dolayı haber-i vâhidi itikadî meselelerde delil olarak kabul etmemiştir. İtidaki meselelerde Kur'an ve mütevatir haberi delil olarak kabul etmişlerdir. Bununla birlikte Maturidiler, pratikte pek çok haber-i vâhidi itikatta kullanmışlar ve gerekçe olarak da her ne kadar bu haberlerin başlangıçta âhâd olsalar da daha sonra meşhur olduklarını ve bu nitelikteki haberlerin itikatta hüccet olduğunu savunmuşlardır. Hanefilerin ıstılahında meşhur ve müstefiz haberler, âhâd haberler cinsinden değildir.

1.3.1.3. Eş'arîliğe Göre Haber-i Vâhidin İtikadî Değeri

Eş'arîyye'nin imamı olan Ebu'l Hasan el-Eş'arî (324/934), itikadî meselelerde âhâd haberleri delil olarak kullanmıştır. Eş'arî *el- İbane* adlı eserinde: “Biz mezhebimizde Allah'ın kitabı, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s) sünneti ile sahâbe, tâbiîn ve hadis imamlarından rivayet olunan hususlara bağlıyız.” diyerek bu konudaki yaklaşımını açıklamıştır.¹¹⁴

İmam Eş'arî itikat konusundaki görüşleri ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Biz Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasullerine, Allah'tan gelen her şeye ve güvenilir kişilerin Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri şeylere iman eder ve bunlardan herhangi bir şeyi reddetmeyiz.”¹¹⁵ Eş'arî, bu sözleriyle itikad ve amel ayırımı yapmadan mutlak manada sahih olan haber-i vâhidin kendileri için bağlayıcı bir delil olduğunu ifade etmiştir.

Eş'arî ekolüne mensup olan İbn Fûrek (406/1015), isnad açısından sahih görülen âhâd haberlerin galip zan ifade ettikleri için akaid alanında kesin delil teşkil etmeyeceğini söylemiştir.¹¹⁶

Eş'arîliğin önde gelen imamlarından el- Cüveynî'ye (478/ 1085) göre, âhâd hadisler amelde delildir ancak akidede delil olarak alınmaz. Ancak Cüveynî başka bir ifadesinde “Dinden olup da aklın caiz gördüğü her şeyin kabul edilmesi gerekir. Sırat, Mizan, Havz,

¹¹³ Ünal, İsmail Hakkı, a.g.e., s.172.

¹¹⁴ Eş'arî, a.g.e., s.52.

¹¹⁵ Eş'arî, a.g.e., s.53.

¹¹⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber-i Vâhid”, XIV, s.353.

şefaât, bütün bunlar haktır.” demiştir. Cüveynî’nin bu ifadesi, bir önceki haber-i vâhidin akidede delil olarak alınmayacağı görüşü ile bağdaşmamaktadır.¹¹⁷

Gazzalî (505/1111), itikadın asli konularını belirlemede, Kur’an’a veya mütevatir habere itimat edileceğini, âhâd haberlere itimat edilemeyeceğini söylemiştir.¹¹⁸

Fahreddîn er-Râzî’ye (606/1210) göre, âhâd haberler zan ifade ederler. Allah’ı ve sıfatlarını bilme konusunda onlara tutunmak caiz değildir.¹¹⁹

Teftazânî (793/1390), tıpkı ince iplerin birleşerek güçlü bir halat meydana getirmesi gibi aynı manaları yaklaşık olarak nakleden âhâd haberlerin de kesin delil teşkil edebileceğini ifade etmiştir.¹²⁰

Görüldüğü gibi Eş’arî ekolüne mensup âlimlerin âhâd hadisler konusundaki görüşleri Mâtürîdiyye’ye oldukça yakındır. İmam Eş’arî âhâd hadislerin ameli konularda kesin delil olarak kabul edilmesi gerektiğini söylediği halde akaid konularında delil olup olmadığıyla ilgili kesin bir ifade kullanmamıştır. Eş’arî, kelami görüşlerini ihtava eden *el-Luma’* adlı eserinde de itikadî meseleleri âhâd hadislerle delillendirmemiştir. Ancak Mu’tezile’den ayrılıp Ehl-i Sünnet’e intisap ettiği ilk yıllarda yazdığı *el-İbane* adlı eserinde bazı âhâd hadisleri kullanmıştır.¹²¹

Sonuç olarak İmam Eş’arî, haleflerinden biraz farklı olarak, akaid konularında âhâd haberleri tamamen saf dışı etmemiş, gerektiği zaman onlara müracaat edilebileceğini göstermiştir.

1.3.2. Ehl-i Bid’at Fırkaların Haber-i Vâhidle İlgili Görüşleri

Çalışmamızın bu bölümünde Şîa ve Mutezile’nin haber-i vâhidin itikatta delil olması konusundaki görüşlerini ele alacağız.

1.3.2.1. Şîa’ya Göre Haber-i Vâhidin İtikadî Değeri

Şîa’ya göre sünnet, Hz. Peygamber’den veya masum imamadan sadır olan söz, fiil ve takrîrlerdir. Masum imamlar sadece Allah katında geçerli olan hükümlerle, olduğu gibi hükmederler. Bu durum, onlara ilham yoluyla bildirilir veya kendisinden önceki masum

¹¹⁷ Gündoğar, Hamdi, Geleneksel Kelam Sürecinde Sünnet-İtikat İlişkisi”, *Kelam İlmi’nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*, Elazığ, 2004, s.303.

¹¹⁸ Gazzalî, a.g.e., s.44.

¹¹⁹ Râzî, Fahreddîn, a.g.e., s. 215.

¹²⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber-i Vâhid”, XIV, s.354.

¹²¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber-i Vâhid”, XIV, s.353.

imamdan telakki ederek öğrenirler. Onların kendileri teşriin kaynaklarıdır. Böylece onların sözleri sünnetin nakli değil, bizzat sünnetin kendisi olmaktadır.¹²²

Şîa, Sünnî hadis kitaplarında yer alan hadisleri güvenilir kabul etmez. Bunun en önemli sebebi ise bu hadislerin çoğunun onların âdil saymadığı kişiler ve sahâbîler tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Onlara göre bir hadisin muteber sayılabilmesi için oğuldan babaya doğru Ca'fer es-Sâdık - el-Bâkır - Zeynelâbidîn - Hz. Hüseyin - Hz. Ali - Rasulullah yoluyla gelmesi gerekir.¹²³ Şîiler, Peygamber'in soyundan gelen imamların aldatmaktan ve yanlış yönlendirmekten uzak olduklarına inanmışlar ve onların rivayetlerini kabul etmişlerdir. Sahâbîlerin rivayetlerine ise hata yapabilecekleri için itimat etmemişlerdir.¹²⁴

Onlara göre Ehl-i beyt'ten olmayan sahâbîlerden, meselâ Ebu Hureyre, Semüre b. Cündeb, Amr b. Âs gibi kişilerden gelen rivayetlerin hiçbir değeri yoktur. Genellikle Şîiler yalancı, hatta mürted, kâfir, fâsık ve münafık saydıkları sahâbîlerin rivayetlerini ihtiva etmesi sebebiyle Kütüb-i Sitte'nin hadislerine güvenilemeyeceği görüşündedirler. Mâsum imamlardan Ca'fer es-Sâdık'ın, ashabın Hz. Peygamber hakkında doğru söylediğini belirtmesine rağmen, Şîa'nın sadece Selmân-ı Fârisî, Ebu Zer el-Gıfârî, Mikdâd b. Esved ve Ammâr b. Yâsir gibi belirli sahâbîleri güvenilir kabul ettiğini görmekteyiz.¹²⁵

Şîa'dan İmâmiyye denilen zümre fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâmda iki gruba ayrılmaktadırlar. Birincisine Ahbâriyye, diğerine ise Usûliyye veya Kelâmiyye denir. Ahbâriyye hadisçilerin yolu, Usûliyye ve Kelâmiyye ise usulcülerin ve kelimcülerin yoludur.¹²⁶

Usûliyye'ye göre sünnet, masum imamın kavli, fiili ve takriridir. Hadis de budur. Masum imamlarda son bulmayan hadis, hadis değildir. Haber de hadis anlamına gelmektedir. Haber, mütevatir haber ve âhâd haberler olmak üzere ikiye ayrılır. Mütevatir haber hüccettir ve kesin bilgiyi ifade eder. Âhâd haberler ise tevatür derecesine ulaşmayan haberlerdir.¹²⁷

¹²² Sofuoğlu, Cemal, "Şia-i İmamiyye'nin Hadis Anlayışı", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 1933, s. 272.

¹²³ Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", XV, s.40.

¹²⁴ Brown, Jonathan, "Şîa'da Hadis", (Trc. İbrahim Kutluay), *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.136-137.

¹²⁵ Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", XV, s.40.

¹²⁶ İzmirli, İsmail Hakkı, *Muhassal Yeni Kelam İlmine Giriş*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014, s. 155.

¹²⁷ İzmirli, İsmail Hakkı, a.g.e., s.172.

İmâmiyye fırkasının âhâd haberler ile amel konusunda farklı görüşleri vardır. Mütেকaddimûn döneminde yaşamış Usûlîlerden Şeyh Müfîd (413/1022), Şerîf el-Mürtezâ (436/1044) ile Usûlî olup müteahhirûndan olan Kâdı Abdülazîz b. Berrâc (481/1088), Ebu Ali Emînüddîn Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî (548/1187), İzzüddîn Ebu Mükârim Hamza b. Ali b. Zührâ el-Halebi (585/1189-90) ve İbn İdrîs el-Hillî'nin (597/1200) de aralarında bulunduğu pek çok âlime göre, haber-i vâhid ilim ifade etmediği için onunla amel edilmez.¹²⁸ Ahbârîler ise, *Kütüb-i Erbaa*'daki hadislerin haber-i vâhid bile olsalar kat'i olduğu için onlarla amel edileceğini savunmuşlardır. Onlar için önemli olan haberin imamlara aidiyetidir. Eğer haberin imamlara aidiyeti kesin ise bunlarla amel edilir.¹²⁹ Müteahhirûn dönemi âlimlerinin çoğunluğu, haber-i vâhid ile fûrû-i fıkıhta amel edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Şeyh Tûsî (419/1028) haber-i vâhidin bazı şartları taşıması halinde delil olduğunu ayrıca bu görüşün icmâ ile sabit olduğunu söylemiştir. Hadis sahihse ve bu hadisten daha sağlam veya eşit derecede muâriz bir hadis yok ise, bu hadisin aksine verilen bir fetva da bilinmiyorsa müteahhirûn âlimlerinin çoğunluğu bu tür hadislerle amel edileceğini ifade etmişlerdir. Ancak bu tür hadislerin Kur'an'a ve mütevatir sünnete aykırı olmaması, aksine kat'i bir hüküm ifade eden delilin bulunmaması gerektiğini belirtmişlerdir.¹³⁰

“Müteahhirin-i usûliyye haber-i vâhidi başlıca dört kısma ayırmaktadır:

1. **Sahih Haber:** Rivayeti, adil bir imâmî vasıtasıyla masum imama ulaşan haberdir.
2. **Hasen Haber:** Rivayeti memdûh bir imâmî vasıtasıyla masum imama ulaşan haberdir. Sahih ve hasen haberlerde bütün ravilerin imâmî olmaları şarttır.
3. **Muvassak Haber:** Ravilerinin hepsi veya bir kısmı imâmî olmadığı halde adil olan kişinin haberidir. Ravilerinde imâmî olmaktan başka bir zayıflık bulunmaz. Buna haber-i kavî de denir.
4. **Zayıf Haber:** Kendisinde yukarıda sayılan şartlar bulunmayan haberdir. Ravisi, bozuk mezhepten başka bir yol ile mecruh olur ya da ravisi meçhul bir şahıs olur.¹³¹

¹²⁸ Kutluay, İbrahim, “İmâmiyye Şîası'na Göre Haber-i Vâhidin Hücciyeti Problemi -Şeyhü't-Tâife et-Tûsî Özelinde-” *Marife Dergisi*, İzmir, 2014, s.69.

¹²⁹ Kutluay, İbrahim, a.g.m., s.71.

¹³⁰ Kutluay, İbrahim, a.g.m., s.72.

¹³¹ İzmirli, İsmail Hakkı, a.g.e., s.173.

Sahih haber ile amel vaciptir. Hasen haberle amelde ihtilaf vardır. Bazılarına göre onunla da amel vaciptir. Usuliyûnun çoğunluğuna göre onunla amel vacip değildir. Müteahhirûna göre, zayıf haber ile amel, onunla amel meşhur olursa caizdir. Böyle olan zayıf habere makbul demektedirler.¹³²

Ahbâriyye'ye göre, bu gibi taksimler caiz değildir. Din usulünde ancak imamlardan rivayet edilen âhâd haberlere itimat olunur. Mütevatir habere hiç itimat yoktur. Çünkü Hz. Ali'nin imameti hakkındaki Nass-ı Nebi'yi gizleme meselesi tevatürle vâki olmuştur."¹³³

Sonuç olarak şöyle denilebilir: Şîa'ya göre hadisin kaynağı Hz. Peygamber'in kendisi veya bir imam olmalıdır. Onlara göre Hz. Peygamber ile imam arasındaki isnadın kopuk olmasının herhangi bir önemi yoktur. İmamlar masumdur ve onlar Hz. Peygamber'den tevârüs ettikleri otorite ile konuşmaktadırlar.¹³⁴ İtikadî konularda âhâd haberlerin kabul edilip edilmemesi o haberin Ehl-i Beyt'ten rivayet edilip edilmemesine bağlıdır. Ehl-i Beyt'ten masum bir imam rivayet ediyorsa haber hem itikatta, hem de amelde delildir.

1.3.2.2. Mutezile'ye Göre Haber-i Vâhidin İtikadî Değeri

İslâm dünyasında ilk kez itikatta yalnızca kesin bilgi gerektiren delillerin kullanılabileceğini savunan ve zanna dayandıkları gerekçesiyle âhâd haberlerin itikadî konularda delil olamayacağını dile getirenler, Mu'tezililer olmuştur. Mutezile'nin kurucusu Vasıl b. Atâ (131/748), haberin bilgi kaynağı olabilmesi için sübut ve mana itibariyle incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Mutezile'nin ikinci kurucusu sayılan Amr b. Ubeyd (136/753) ise, bilginin kaynağı olarak öncelikle akla, daha sonra mütevatir habere güvenilmesi gerektiğini söylemiş, haber-i vâhide bilgi kaynağı nazarıyla bakılamayacağını savunmuştur.¹³⁵

Nazzam (231/845), bazı durumlarda mütevatir haberin reddedilmesinin mümkün olması gibi, karine olduğu takdirde haber-i vâhidin kesin bilgi ifade etmesinin de mümkün olacağını söylemiştir. Mesela ağır hasta olduğu önceden bilinen bir kişinin ölümü haber-i vâhid ile öğrenilirken cenaze hazırlıklarının görülmesi bu haberin kesin bilgi ifade ettiğini gösterir.¹³⁶

¹³² İzmirli, İsmail Hakkı, a.g.e., s.173

¹³³ İzmirli, İsmail Hakkı, a.g.e., s.174-175.

¹³⁴ Brown, Jonathan, a.g.m., s.136.

¹³⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber-i Vâhid", XIV, s.353.

¹³⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber-i Vâhid", XIV, s.353.

Mutezile imamlarından Ebu'l-Huzeyl el-Allaf'a (235/849) göre, gözle müşahedesi mümkün olmayan geçmiş olaylar hakkında, haberler zinciri ile gelen bir delil, biri veya daha çoğu cennetlik olan en az yirmi kişi bulunmadıkça, kabul edilemez. Aralarında cennet ehlinden biri bulunmadıkça, yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayanların sayısı tevatür derecesine ulaşmış olsa bile, kâfirler ve fâsıkların haberleri delil olarak kabul edilemez. Ebu'l Huzeyl ayrıca şunu iddia etmiştir: Dört kişiden az bir topluluğun haberi, bir hüküm ifade etmez. Yirmi kişiye kadar dört kişiden fazla kimseden gelen haberlerle ilmin doğuşu, doğru olabilir de, olmayabilir de. Ancak aralarında cennetliklerden biri varsa, yirmi kişinin haberi ile ilmin ortaya çıkmasının gerekliliği muhal değildir. "Aralarında cennetliklerden birinin bulunması gerekir" sözüyle, i'tizâl, kader ve Yüce Allah'ın takdir ettiği şeylerin son bulacağı konularında kendi bid'atlerine uyan birini kastetmektedir.¹³⁷

Câhız (255/868) da: "Haberin sahih olabilmesi için, onun dört kişi tarafından rivayet edilmesi şarttır." diyen mutezile imamlarından biridir.¹³⁸ O bu sözü ile haber-i vâhidin itikadî konularda delil olabilmesi için dört kişi tarafından rivayet edilmesinin gerektiğini belirtmiştir.

Ali el-Cübbâî (303/916), belirli şartlarla adil bir ravinin verdiği haberin kabul edilebileceğini söylemiştir. Bu şartları, bir başka adil ravinin haber-i vâhide katılması, Kur'an'a aykırı olmaması, sahabe devrinde yaygın olması veya sahabeden bir kısmının onunla amel etmesi, şeklinde sıralamıştır.¹³⁹

Mu'tezile'nin büyük temsilcilerinden olan Kadı Abdülcebbâr (415/1025) teorik olarak âhâd haberleri itikadda delil kabul etmemekle beraber, kitaplarında akaidle ilgili birçok konuda âhâd haberleri kullanmıştır. Prensipte âhâd hadisleri delil olarak kabul etmeyen Mu'tezile, söz konusu hadisleri muhaliflerinin aleyhlerine kat'î birer delil olarak kullanmaktan çekinmemiştir.¹⁴⁰

Sonuç olarak Mu'tezile'nin Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler hakkındaki görüşünü şöyle özetlemek mümkündür: Âhâd haberler zan ifade ettikleri için dinde delil olamazlar. Dolayısıyla akaid alanında da delil olarak kullanılamazlar.

¹³⁷Bağdâdî, Abdülkahir, *el-Fark Beyne'l- Fırak*, (Trc. Ethem Ruhi Fığlalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1991, s. 93.

¹³⁸ Koçkuzu, Ali Osman, a.g.e., s.200.

¹³⁹ Gümüsoğlu, Hasan, "İtikad Açısından Mütevatir Olmayan Haberin Bilgi Değeri", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Karabük, 2017, s.298.

¹⁴⁰ Gündoğar, Hamdi, a.g.t., s.299.

Mu'tezile kelimcilerinin haber-i vâhidi delil etmemelerinin sebebi, sahîh olsun zayıf olsun, hadislere itimad etmemeleri ve onların taşıdıkları akîde ile ilgilidir. Bunun açık bir örneğini Amr b. Ubeyd'in, Abdullah b. Mes'ud tarafından rivayet edilen “Sizden birinizin ana karnında yaratılma ve meydana gelme işi kırk günde tamamlanıyor...”¹⁴¹ hadisi ile ilgili sözleridir. Amr şöyle diyor: “Eğer hadisi el-A'meş söylerken işitseydim onu yalanlardım. Zeyd b. Vehb söylerken işitseydim ona cevap vermezdim. Abdullah b. Me'sud söylerken işitseydim kabul etmezdim. Peygamber bunu söylerken işitseydim reddederdim. Allah böyle söylerken işitseydim, O'na da derdim ki: Sen bu esas üzerine bizden misak almadın.”¹⁴² Bu sözlerden anlaşıldığı kadarıyla Mu'tezile kelimcileri için haberin âhâd ya da mütevatir olması önemli değildir. Onlar için önemli olan haberin kendi görüşlerine uygun olmasıdır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan hareketle sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Hadis külliyyatının hemen hepsini meydana getiren haber-i vâhidlerin dini konularda, bilhassa itikadî meselelerde delil olmayacağını söylemek tarihi gerçeklere aykırı düşmektedir. Zira Hz. Peygamber'in sünneti İslâm ümmeti tarafından dinin ikinci kaynağı olarak kabul edildiğinden ona ait her söz ve davranış titizlikle kaydedilmiştir. İslam âlimleri ve özellikle muhaddisler, Rasûl-i Ekrem hakkındaki en küçük ayrıntıları bile tesbit ve muhafaza etmeye çalışmışlardır.¹⁴³ Bütün bunlar sened ve metin açısından sahih âhâd haberlerin, hem amelde hem de akâidde delil teşkil edebileceğini göstermektedir.

Ayrıca âhâd haberler itikatta delil olmaz diyenler, Kur'an'da yer almayan itikadî konularda görüşlerini ispat etmek için âhâd haberleri kullanmışlardır. Bu durum teori ile pratiğin birbirine uymadığını ve âhâd haberlerin, sahih olmaları durumunda kabul edilip rivayet edildiğini göstermektedir.

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde kelim ekollerinin haber-i vâhidin itikatta delil olması konusu ile ilgili görüş ve düşüncelerini ortaya koymaya çalıştık. Tezimizin bundan sonraki bölümünde ise, haberî sıfatlarla ilgili hadislerin sıhhat ve delâlet yönünden değerlendirilmesini ele alacağız.

¹⁴¹ Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, II, 399 (Kader, 4).

¹⁴² Koçyiğit, Talât, a.g.e.,s. 248.

¹⁴³ Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vâhid”, XIV, s.351.

II. BÖLÜM

HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLERİN SİHHAT VE DELÂLET YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ele alacağımız haberî sıfatlarla ilgili hadisleri üç grupta sıralayabiliriz. Birincisi Allah'a mekân izafe eden haberî sıfatlarla ilgili hadisler, ikincisi Allah'ın zatına taalluk eden haberî sıfatlarla ilgili hadisler, üçüncüsü Allah'ın fiillerine taalluk eden haberî sıfatlarla ilgili hadislerdir. Bunlarla ilgili tespit ettiğimiz hadislerin sıhhat durumlarını ve nasıl anlaşıldığını inceleyeceğiz.¹⁴⁴

2.1. ALLAH'A MEKÂN İZAFE EDEN HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLER

Çalışmamızın bu bölümünde Allah'a mekân izafe eden haberî sıfatlardan arş, sema ve amâ' kelimelerini sıhhat ve delâlet yönünden değerlendireceğiz.

2.1.1. Arş ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَيْرَةَ، عَنْ الْأَخْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ: رَعِمَ أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا فِي الْبَطْحَاءِ فِي عَصَابَةٍ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ فِيهِمْ، إِذْ مَرَّتْ عَلَيْهِمْ سَحَابَةٌ فَنَظَرُوا إِلَيْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلْ تَدْرُونَ مَا اسْمُ هَذِهِ؟» قَالُوا: نَعَمْ، هَذَا السَّحَابُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالْمُزْنُ؟» قَالُوا: وَالْمُزْنُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالْعَنَانُ؟» قَالُوا: وَالْعَنَانُ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلْ تَدْرُونَ كَمْ بُعْدُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ؟» قَالُوا: لَا، وَاللَّهِ مَا نَدْرِي، قَالَ: «فَإِنَّ بُعْدَ مَا بَيْنَهُمَا إِمَّا وَاحِدَةٌ، وَإِمَّا اثْنَتَانِ، أَوْ ثَلَاثٌ وَسَبْعُونَ سَنَةً، وَالسَّمَاءُ الَّتِي فَوْقَهَا كَذَلِكَ، حَتَّى عَدَدَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ كَذَلِكَ»، ثُمَّ قَالَ: «فَوْقَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ بَحْرٌ بَيْنَ أَغْلَاهُ وَأَسْفَلِهِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى السَّمَاءِ، وَفَوْقَ ذَلِكَ ثَمَانِيَةٌ أَوْ عَالٍ بَيْنَ أَظْلَافِهِنَّ وَرُكْبِهِنَّ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ فَوْقَ ظُهُورِهِنَّ الْعَرْشُ، بَيْنَ أَسْفَلِهِ وَأَعْلَاهُ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، وَاللَّهُ فَوْقَ ذَلِكَ»

¹⁴⁴Haberî sıfatlarla ilgili hadislerin sınıflandırılmasında Ferhat Gökçe'nin, "İbnu'l-Esîr'in *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadîs* İsmi Eserinde Allah'ın İsim ve Sıfatları Konusundaki Te'villeri" isimli makalesinden istifade ettik.

قَالَ عَبْدُ بَنٍ حُمَيْدٍ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مَعِينٍ يَقُولُ: «أَلَا يُرِيدُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدٍ أَنْ يَحْجَّ حَتَّى يُسْمَعَ مِنْهُ هَذَا الْحَدِيثَ. «هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ»، وَرَوَى الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي ثَوْرٍ، عَنْ سِمَاكِ، نَحْوَهُ وَرَفَعَهُ وَرَوَى شَرِيكٌ، عَنْ سِمَاكِ، بَعْضَ هَذَا الْحَدِيثِ وَوَقَّفَهُ وَلَمْ يَرْفَعْهُ، " وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ هُوَ: ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ الرَّازِيِّ "

Abd b. Humeyd¹⁴⁵ bize rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdurrahman b. Sa'd,¹⁴⁶ Amr b. Ebi Kays'dan,¹⁴⁷ o da Simâk b. Harb'den,¹⁴⁸ o da Abdullah b. Umeyra'dan,¹⁴⁹ o da Ahnef b. Kays'dan,¹⁵⁰ o da Abbas b. Abdülmuttalib'den (r.a.)¹⁵¹ rivayete göre, şöyle demiştir: Rasulullah (s) ile birlikte Batha'da bir kısım insanlar oturuyordu. Derken üzerlerinden bir bulut geçti onlar da ona baktılar. Bunun üzerine Rasulullah (s) : “*Bu bulutun adı nedir biliyor musunuz?*” diye sordu, onlar da: “Evet bu buluttur” dediler. Rasulullah (s) de: “*Bu müzündür*” dedi. Onlar da “müzün” dediler. Rasulullah (s): “*O anândır*” dedi. Onlar da:

¹⁴⁵Abd b. Humeyd'in hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Sa'd vardır. İbn Hibbân *Sikat*'ında onun, H. 249 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Tehzîbü't-Tehzîb* (I-VI, thk. Ömer Selâmî ve Ali b. Mes'ud, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996), VI, 455-457.

¹⁴⁶Abdurrahman b. Abdullah b. Sa'd b. Osman ed-Deşteki'nin hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Ebi Kays vardır. Onun hakkında Ebu Hâtîm, *sadûk, sâlih* değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun için Yahya b. Maîn, *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, Cemâlüddîn Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (6. Bsk., I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1994), XVII, 210-212; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men lehu Rivayetün fî'l-Kütübi's-Sitte*, (I-III, tahkik ve talik: İzzet Ali İyd Atyye ve Musa Muhammed Ali el-Mevşa, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, 1972), II, 170. (*Sadûk*: Ta'dilin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.132), (*Sâlih*: Ta'dilin, beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.136)

¹⁴⁷Amr b. Ebi Kays'ın hadis aldığı kimseler arasında Simâk vardır. Ebu Ubeyd el-Âcurrî, Ebu Dâvûd'dan onun hadisinde hata olduğunu nakletmiştir. Başka bir konuda da onun için *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 203-205; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 340. (*La be'se bihi*: Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tabâr için alınır. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.86)

¹⁴⁸Simâk b. Harb'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Umeyra vardır. İbn Maîn, onun için sika demiştir. İbn Ammar hadiste hatalar yaptığını söylemiştir. Ebu Hâtîm, *sadûk* demiştir. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Haraş, *fî hadisihî lîn* demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 232-234; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 403. (*Leyse bihi be'sün*: Ta'dilin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır/incelenir. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 88)

¹⁴⁹Abdullah b. Umeyra'nın hadis aldığı kimseler arasında Ahnef b. Kays vardır. İbn Hibbân, *Sikat*'ında onu zikretmiştir. Tirmizî, hadisine hasen demiştir. Müslim, onun Simâk'tan rivayetinde teferrüt ettiğini söylemiştir.

¹⁵⁰Ahnef b. Kays'ın hadis aldığı kimseler arasında Abbas b. Abdülmuttalib vardır. Buhârî, H. 67 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 55-56; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 100.

¹⁵¹Abbas b. Abdülmuttalib el-Hâşimî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (I-IV, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1328), XXI, 271-272.

“Anândır” dediler. Sonra Rasulullah (s): “*Gök ile yeryüzü arasındaki mesafe ne kadardır, biliyor musunuz?*” diye sordu. “Hayır vallahi bilmiyoruz” dediler. Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “*Aralarındaki uzaklık ya yetmiş bir ya yetmiş iki veya yetmiş üç senelik yoldur. Onun üzerindeki gök de böyledir.*” Rasulullah (s) böylece yedi göğe kadar saydı sonra şöyle buyurdu: “*Yedinci göğün üstünde bir deniz bulunmaktadır, bu denizin altı ile üstü arası iki gök arası kadardır bunun da üzerinde koca koca dağlar vardır ki tepesi ile en alt tarafı bir semadan diğer semaya kadardır. Sonra bunların da tepesinde arş vardır. Arşın altı ile üstünün arası bir semadan bir semaya kadar olan uzaklık kadardır. Allah da bunun üstündedir.*”¹⁵²

Abd b. Humeyd dedi ki: Yahya b. Maîn'den şöyle dediğini işittim: Abdurrahman b. Sa'd, hac yapmadı ki bu hadis kendisinden işitilmiş olsun.

Tirmizî: Bu hadis *hasen gariptir*. Velid b. Ebu Sevr bu hadisin bir benzerini Simâk'tan merfu olarak rivayet etmiştir. Şerik ise bu hadisin bir kısmının merfu olmaksızın mevkuף olarak rivayet etmektedir. Abdurrahman, İbn Abdullah b. Sa'd er Razi'nin oğludur.¹⁵³

Bize Muhammed b. Yahya¹⁵⁴ rivayet etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Sabbah¹⁵⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bize Velid b. Ebi Sevr el-Hemdâni¹⁵⁶, Simâk'dan, o da Abdullah b. Amîra'dan, o da Ahnef b. Kays'dan, o da İbn Abbas'dan rivayet etti.¹⁵⁷

¹⁵² Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 353-354 (Tefsir, Hakka Suresi, 68). Ayrıca bkz., İbn Mace, Mukaddime, 13; Ebu Dâvûd, Sünet, 19.

¹⁵³ Tirmizî, Tefsir, Hakka Suresi, 68.

¹⁵⁴ Muhammed b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Sabbah vardır. Nesâî, onun için sika demiştir. İbn Hibbân *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVII, 8-9.

¹⁵⁵ Muhammed b. Sabbah ed-Dûlâbî'nin hadis aldığı kimseler arasında Velid b. Ebi Sevr vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn ve İclî onun için sika demişlerdir. Yakub b. Şeybe, onun için sika, *sâhibu'l- hadis* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXV, 388-392; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 54. (*Sâhibu'l-Hadis*: Hadisle amel etmeye, bilhassa hadisten öğrendiklerini tatbik etmeye gayret eden kimsedir. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.134)

¹⁵⁶ Velid b. Ebi Sevr'in hadis aldığı kimseler arasında Simâk vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bi şeyin* demiştir. Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'den, İbrahim b. Ebi Dâvûd el-Bürüllüsî ve Muhammed b. Osman b. Ebi Şaybe, onun kezzab olduğunu söylemişlerdir. Ebu Zür'a, *münkeru'l-hadis* ve *yehimü kesîran* demiştir. Ebu Hâtim, Ebu Zür'a'dan onun hadisinde şüphe olduğunu söyledi. Yakub b. Süfyan, Velid b. Ebi Sevr ve Ebu Hamza es-Sülamiy hakkında onlar zayıftırlar, demiştir. Salih b. Muhammed el-Esedî ve Nesâî, onun için zayıf demişlerdir. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXI, 32-35; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 54. (*Münkeru'l-Hadis*: Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre beşinci, Irâkî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz., Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.112)

¹⁵⁷ İbn Mace, Mukaddime, 13.

Bize Muhammed b. Sabbah rivayet etti. Bize Velid b. Ebi Sevr, Simâk'dan, o da Abdullah b. Amîra'dan, o da Ahnef b. Kays'dan, o da Abbas b. Abdülmuttalib'ten rivayet etti.¹⁵⁸

Hâkim (405/1014), *Müstedrek* isimli eserinde bu hadis hakkında, isnadı *sahîhtir*, Buhârî ve Müslim kitaplarına almamışlardır, değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁵⁹

Tirmizî bu hadise *hasen garip* hükmünü vermiştir.¹⁶⁰

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre İbn Mace ve Ebu Dâvûd'un rivayetinde yer alan hadisin senedindeki ravilerden Velid b. Ebi Sevr, cerh edildiği için hadisin isnadının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدِ الرَّبَاطِيِّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ أَحْمَدُ: كَتَبْنَا مِنْ نُسخَتِهِ وَهَذَا لَفْظُهُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، يُحَدِّثُ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُنْبَةَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جُهِدْتَ الْأَنْفُسَ، وَضَاعَتِ الْعِيَالُ، وَنُهَكْتَ الْأَمْوَالُ، وَهَلَكْتَ الْأَنْعَامُ، فَاسْتَسْقِ اللَّهَ لَنَا فَإِنَّا نَسْتَشْفَعُ بِكَ عَلَى اللَّهِ وَنَسْتَشْفَعُ بِاللَّهِ عَلَيْكَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَيْحَكَ أَتَدْرِي مَا تَقُولُ؟» وَسَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَا رَالَ يُسَبِّحُ حَتَّى عُرِفَ ذَلِكَ فِي وُجُوهِ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ قَالَ: «وَيْحَكَ إِنَّهُ لَا يُسْتَشْفَعُ بِاللَّهِ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، شَأْنُ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ، وَيْحَكَ أَتَدْرِي مَا اللَّهُ، إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمَاوَاتِهِ لَهَكَدًا» وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ مِثْلَ الْقُبَّةِ عَلَيْهِ «وَإِنَّهُ لَيَنْبُطُ بِهِ أَطِيبُ الرَّحْلِ بِالرَّكِبِ»

قَالَ ابْنُ بَشَّارٍ فِي حَدِيثِهِ: «إِنَّ اللَّهَ فَوْقَ عَرْشِهِ، وَعَرْشُهُ فَوْقَ سَمَاوَاتِهِ» وَسَاقَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى: وَابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُنْبَةَ، وَجُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ وَالْحَدِيثُ بِإِسْنَادِ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ هُوَ الصَّحِيحُ وَافَقَهُ عَلَيْهِ جَمَاعَةٌ مِنْهُمْ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، وَعَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، وَرَوَاهُ جَمَاعَةٌ عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، كَمَا قَالَ أَحْمَدُ، أَيْضًا وَكَانَ سَمَاعُ عَبْدِ الْأَعْلَى، وَابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ مِنْ نُسخَةٍ وَاحِدَةٍ فِيمَا بَلَغَنِي

¹⁵⁸ Ebu Dâvûd, Sünnet, 19.

¹⁵⁹ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Zehebî'nin *Telhis'i* ile birlikte), I-IV, Dâru'l- Marife, Beyrut, 1986, II, 378.

¹⁶⁰ Tirmizî, Tefsîr, Hakka Suresi, 68.

Bize Abdü'l-A'lâ b. Hammad,¹⁶¹ Muhammed b. Müsennâ,¹⁶² Muhammed b. Beşşâr,¹⁶³ Ahmed b. Saîd er-Rabâti¹⁶⁴ rivayet etti. Dediler ki: Vehb b. Cerir¹⁶⁵ bize rivayet etti. Ahmet dedi ki: Biz onun nüshasından yazdık ve bu onun sözüdür, dedi ki: Bize babam¹⁶⁶ rivayet etti. Ben, Muhammed b. İshak'tan¹⁶⁷ şöyle dediğini işittim. Yakub b. Utbe'den,¹⁶⁸ o da Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den,¹⁶⁹ o da babasından, o da dedesinden rivayete göre, şöyle demiştir: Rasulullah'a (s) bir bedevî geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Canlar sıkıntıda kaldı. Çocuklar can verdi, mallar azaldı, hayvanlar helak oldu. Bizim için Allah'tan yağmur iste. Biz Allah katında senin senin şefaatin istiyoruz, Allah'ı da şefaatchi kılıyoruz" deyince Rasulullah (s): "*Vah yazık sana, sen ne dediğini biliyor musun?*" buyurdu. Sonra: "*Sübhānallah, sübhānallah, sübhānallah*" demeye devam etti. Rasulullah'ın (s) öfkesi ve sübhānallah demesinin tesiri sahabenin yüzünde belli oldu. Sonra şöyle devam etti: "*Yazık sana! Allah yarattıklarından hiçbirine şefaatchi tutulamaz.*"

¹⁶¹ Abdü'l-A'lâ b. Hammad'ın hadis aldığı kimseler arasında Vehb b. Cerir vardır. Onun hakkında İbrahim b. Abdullah b. Cüneyd, sika ve *la be'se bih*, Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Salih b. Muhammed, hafız demiştir. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 348-352; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 146.

¹⁶² Muhammed b. Müsennâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Vehb b. Cerir vardır. Ebu Hâtim, onun için *sâlihu'l-hadis* ve *sadûk* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Ebu Bekir el-Hatib, onun için *sadûk*, sika ve sebt değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 359-365; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 93. (*Sâlihu'l-Hadis*: Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 136)

¹⁶³ Muhammed b. Beşşâr'ın hadis aldığı kimseler arasında Vehb b. Cerir vardır. İclî, onun hakkında sika, çok hadisi vardır; Ebu Hatîm, *sadûk*; Nesâî, *salihun, la be'se bihi* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 511-518; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 23.

¹⁶⁴ Ahmed b. Saîd er-Rabâti'nin hadis aldığı kimseler arasında Vehb b. Cerir vardır. Nesâî, onun için sika demiştir. İbn Hıraş, onun için sika demiştir. Halîli, *İrşad*'da onun için sika, hafız, mutkin demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 30-31; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 57.

¹⁶⁵ Vehb b. Cerir'in hadis aldığı kimseler arasında babası Cerir b. Hazm vardır. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 161-162; Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 121-125; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 244.

¹⁶⁶ Cerir b. Hazm'dan oğlu Vehb b. Cerir hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İshak b. Yesar vardır. Onun hakkında İclî, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. Ebu Hâtim, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 524-530.

¹⁶⁷ Muhammed b. İshak b. Yesâr'ın hadis aldığı kimseler arasında Yakub b. Utbe vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bihi be'sün*, başka bir sefer ondan sorulduğunda *leyse bi zake*, daîfün, başka bir seferde de *sekîm, leyse bi'l-kaviyy* değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 405-429; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 19. (*Sekîm*: Za'îf hadis manasında kullanılır. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.136), (*Leyse bi'l-kaviyy*: Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunana bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.88)

¹⁶⁸ Yakub b. Utbe'nin hadis aldığı kimseler arasında Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im vardır. İbn Sa'd, onun için sika ve rivayet ettiği çok hadis vardır, demiştir. İbn Maîn, Ebu Hâtim, Dârekutnî, onun için sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 392; Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 350-353; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 292.

¹⁶⁹ Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'in, hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, I, 225-226.

Allah'ın şanı bundan yücedir. Yazık sana! Allah kimdir biliyor musun? Onun arşı semaları üzerinde şu şekildedir" buyurdu ve parmaklarıyla el boşluğu üzerinde kubbe gibi bir şekil yaptı. *"Muhakkak ki arş Allah'ın büyüklüğünden dolayı semerin binen kimsenin ağırlığından dolayı gıcırdadığı gibi gıcırdar"* buyurdu.¹⁷⁰

İbn Beşşâr bu hadisi, "Allah, arşının üstündedir, arşı da göklerinin üstündedir" diye rivayet etti (ve sonra hadisin geri kalan kısmını) nakletti.

Ebu Dâvûd dedi ki: Hadisin Ahmed b. Saîd'in isnadı (ile gelen rivayeti) sahîh olandır. Aralarında Yahya b. Maîn ile Ali b. el-Medîni'nin de bulunduğu bir topluluk, bu hususta ona muvafakat etmişlerdir. Ayrıca bir başka topluluk, bunu, -yine Ahmed'in dediği şekilde- "İbn İshak'tan" diyerek rivayet etmişlerdir. Bana ulaştığına göre, Abdü'l-A'lâ, İbnu'l-Müsennâ ile İbn Beşşâr'in semaları (hocalarından hadis dinlemeleri) aynı nüshadandır.

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivayetimiz *sahîh* bir rivayettir.

Arş ile ilgili rivayetlerin metin değerlendirmesine geçmeden önce, arş konusunu ele almak istiyoruz. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde anlatıldığına göre arş, yedi semanın ve kürsünün üzerinde bulunur, bunların hepsini kuşatır. Kur'an'da Allah'ın arşın sahibi ve rabbi olduğu belirtilir. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

*"Allah yüce Arşın sahibidir."*¹⁷¹

*"Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmış ve sonra onun emri Arş üzerinde hükümran olmuştur."*¹⁷²

*"Âlem yaratılmadan önce O'nun Arş'ı su üstünde idi."*¹⁷³

*"Allah Arş'ı üzerinde istivâ etmiş."*¹⁷⁴

*"O'nun emri ve hükmü Arşı kaplamıştır."*¹⁷⁵

¹⁷⁰ Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvûd*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 519-520 (Sünnet, 19). Ayrıca bkz., Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, II, 128.

¹⁷¹ Necm, 7/26.

¹⁷² A'raf, 7/54; Yunus, 10/3.

¹⁷³ Hud, 11/17.

¹⁷⁴ Taha, 20/5.

Selef âlimleri, sahabe, tabiîn ve ilim ehlinin görüşüne göre Allah arşın üstündedir. Buna Kur'an ayetleri ve peygamberin hadisleri delildir. Onlara göre, nasıl olduğunu sormaksızın, teşbîh ve te'vil yapmaksızın Allah Teâlâ, arşı üzerine istiva etmiştir. Cehmiyye ise, Allah Teâlâ'nın arşın üstünde olmasını inkâr etmiştir. Onlara göre Allah her yerdedir. Onların bu sözleri çirkin ve batıldır.¹⁷⁶

Yukarıda metnini verdiğimiz hadiste geçen kubbe konusu ile ilgili olarak Hattâbî (388/998) şöyle demektedir: "...Bundan murad Allah'ın bu sıfatlarını tahkîk veya O'nu bu heyet üzere tahdîd değildir. Bu hadis, Cenâb-ı Hakk'ın azametini anlamaya yaklaşıtııcı bir kelimedir. Onunla, soru sahibine anlama kapasitesinin anlayacağı bir üslupla meselenin beyânı kastedilmiştir. Muhatap sözün ifade edeceği mana inceliklerini bilmeyen, ilimden mahrum kaba bir bedevi olduğundan böyle açık bir ifadeye gerek duyulmuştur. (Ancak bu ifadenin zahirî, ilim ehli esas alınarak bir kısım itikadî prensipler çıkarılamaz, bilakis te'vili gerekir)".¹⁷⁷

Hattabî'nin dediği gibi Allah'ın Arş üzerinde bulunduğunu söylemek zahiren Allah'a mekân ve keyfiyet isnat etmekse de, aslında Hz. Peygamberin sözüyle ve parmaklarıyla yaptığı kubbe şekliyle maksatı, Allah'ın kudret ve saltanatının azametini biraz olsun bedeviye anlatabilmektir. Çünkü soyut kavramlarla ona böyle muğlak bir meseleyi kavratmak mümkün değildir.

2.1.2. Amâ' ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ وَكَيْعِ بْنِ حُدْسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ خَلْقَهُ؟ قَالَ: كَانَ فِي عَمَاءٍ مَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ وَمَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ، وَخَلَقَ عَرْشَهُ عَلَى الْمَاءِ

Bize Ahmed b. Menî¹⁷⁸ rivayet etti. Dedi ki: Bize Yezîd b. Harun¹⁷⁹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme,¹⁸⁰ o da Ya'la b. Ata'dan,¹⁸¹ o da Vekî' bin

¹⁷⁵ Secde, 92/24; Hadid, 57/4.

¹⁷⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizî*, I-X, naşir: Abdülvehhab Abdüllatif, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1967, IX, 235-236.

¹⁷⁷ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen fi Şerhi Sünen-i Ebi Dâvûd*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, IV, 302.

¹⁷⁸ Ahmed b. Menî'nin hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Onun hakkında Nesâî ve Salih b. Muhammed el-Bağdadî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 495-497; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 71.

Hudüs'den,¹⁸² o da amcası Ebi Rezîn'den haber verdi. Ebu Rezîn el-Ukaylî (r.a.)¹⁸³ dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Allah mahlûkatını yaratmadan önce nerede idi?"

Rasulullah (s) şöyle buyurdu: "Altında ve üstünde hava bulunmayan, bizce meçhul ve karanlık bir yerdedi. Arşını su üzerinde yaratmıştı."¹⁸⁴

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe ile Muhammed b. Sabbâh¹⁸⁵ rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Yezid b. Harun rivayet etti. Dedi ki: Bana Hammad b. Seleme, Ya'la b. Ata'dan, o da Veki' b. Hudüs'ten, o da amcası Ebi Razin'den rivayet etti.¹⁸⁶

Bize Yezid b. Harun rivayet etti. Dedi ki: Bana Hammad b. Seleme, Ya'la b. Ata'dan, o da Veki' b. Hudüs'ten, o da amcası Ebi Razin'den rivayet etti.¹⁸⁷

Tirmizî bu hadise *hasen* hükmünü vermiştir.¹⁸⁸

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût hadis hakkında Vekî' b. Hudüs'den dolayı isnadı *zayıftır*, demiştir.¹⁸⁹

Elbânî, hadisin *zayıf* olduğuna hükmetmiştir.¹⁹⁰

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre hadisin senedinde yer alan ravilerden Vekî' b. Hudüs, meçhul bir ravi olduğu için hadisin isnadının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁷⁹ Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Hammâd b. Seleme vardır. Ali b. Medenî onun için sikattandır, Iclî sika, *sebetün fi'l hadis* demiştir. Ebu Zür'a, Ebu Bekir b. Ebi Şeybe'den onun hakkında "hafızası ondan daha sağlam olanını görmedim" dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 261-269; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 287.

¹⁸⁰ Hammâd b. Seleme'nin hadis aldığı kimseler arasında Ya'la b. Ata vardır. Ahmed b. Hanbel onun için, hadis rivayetinde sağlamlık konusunda Ma'mer'den daha sağlamdır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 253-269; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 251-252.

¹⁸¹ Ya'la b. Ata'nın hadis aldığı kimseler arasında Vekî' b. Hudüs vardır. İbn Maîn ve Nesâî, sika dediler. İbn Hibban, *Sikat*'ında zikretmiştir. İbn Sa'd, sika demiştir. Buhârî H. 20 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 403-404; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 296.

¹⁸² Esas adı Vekî' b. Uduş'tur. Hudüs denilir. Hadis aldığı kimseler arasında amcası Ebi Rezîn vardır. İbn Kuteybe, *İhtilâfî'l-Hadis* isimli eserinde onun için meçhul demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 484-485; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 237.

¹⁸³ Esas adı, Lakî b. Âmir b. el-Müntefik b. Âmir el-Âmirî, Ebu Rezîn el-Ukaylî'dir. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 330.

¹⁸⁴ Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 219 (Tefsir, Hud, 12). Ayrıca bkz., İbn Mace, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, XXVI, 108; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 207.

¹⁸⁵ Muhammed b. Sabbah ed-Dûlâbî'nin hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve Iclî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Yakub b. Şeybe, onun için sika, *sâhibü'l-hadis* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 388-392.

¹⁸⁶ İbn Mace, Mukaddime, 13.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, XXVI, 108.

¹⁸⁸ Tirmizî, Tefsîr, Hud, 12.

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, XXVI, 108.

¹⁹⁰ Tirmizî, Tefsîr, Hud, 12; İbn Mace, Mukaddime, 13.

Zemahşerî (538/1144), Rabbimizin nerede olduğunun sorulduğu hadiste geçen, “Amâ” kelimesinin ince bulut manasına geldiğini belirtmiştir.¹⁹¹

İbn Kuteybe, “*altında ve üstünde hava vardı*” lafzıyla nakledilen rivâyet hakkında, bazı ravilerin nefy edatı olan ما'nın hadise eklenmesiyle manânın “*Ne üstünde hava vardı ne de altında.*” şeklinde Allah'ın zâtına yakışır bir şekilde olmasını murad ettiklerini belirtmiştir. Ancak İbn Kuteybe'ye göre doğru olan rivayet nefy edatı olan ما'nın yer almadığı hadistir. Çünkü ما ilave edilse bile Allah'a mekân izafe eden alt ve üst kelimeleri hadiste yer almaktadır.¹⁹²

Tirmizî, Yezîd b. Harun'un *amâ*, kelimesini "Allah ile birlikte başka bir şey yoktu" şeklinde açıkladığını bildirmiştir.¹⁹³

"İbnu'l Esîr (606/1210) de “Amâ” kelimesinin, fetha ve med olura, bulut manâsına geldiğini ifade etmiş ve Ebu Ubeyd Kâsım b.Sellâm'ın (224/838), “Bu amâ'nın nasıl olduğu bilinmez” dediğini nakletmiştir.

Başka bir rivayette ise amâ kelimesinin “*كان في عما*” şeklinde maksûr yani elifsiz olarak geldiğini ve manânın, “onunla birlikte hiçbir şey yoktur” şeklinde olduğunu açıklamıştır. Ayrıca hadis ile ilgili olarak, “Ademoğlunun aklının idrak edemeyeceği her iştir. Beşer sıfatı ve zekâsı bunun mahiyetine ulaşamaz.” şeklinde açıklamada yapılmıştır.

“*Rabbimiz nerede idi?*” sorusunda tıbkı Allah Teâlâ'nın; “*هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ*”, “*Allah'ın (azabının) kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?*”¹⁹⁴ buyruğundaki gibi hazfedilmiş bir muzaf vardır. Bu durumda cümle: “Rabbimizin arşı nerede idi?” şeklinde olur. Allah Teâlâ'nın: “*Onun arşı su üstünde idi*”¹⁹⁵ buyruğu buna delildir.

İbnu'l Esîr bu hadisle ilgili olarak Ezherî'nin (370/980) şu ifadelerini aktarmıştır: “Biz buna inanırız ancak nasıl olduğuna dair fikir beyan etmeyiz. Yani te'vil olmaksızın lafız geldiği şekliyle kullanılır.”¹⁹⁶

Buraya kadar yapılan açıklamalardan hareketle tür hadisler hakkında iki türlü yaklaşımın olduğunu görmekteyiz. Birinci yaklaşıma göre, bu tür hadisler te'vil

¹⁹¹ Zemahşerî, Ebu'l- Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Fâik fi Garibi'l-Hadîs*, I-IV, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Ali Muhammed Becavi, İsa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1971, III, 26.

¹⁹² İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, s. 2007.

¹⁹³ Tirmizî, Tefsir, Hud,1.

¹⁹⁴ Bakara, 2/210.

¹⁹⁵ Hûd, 11/7.

¹⁹⁶ İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire, 1963, III, 304.

edilmelidir. İkinci yaklaşıma göre ise, te'vil edilmeden olduğu gibi inanılıp, kabul edilmelidir.

2.1.3. Sema ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirmesi

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْمَلَائِكَةُ يَتَعَابُونَ مَلَائِكَةً بِاللَّيْلِ، وَمَلَائِكَةً بِالنَّهَارِ، وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، وَصَلَاةِ الْعَصْرِ، ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ، فَيَسْأَلُهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ، فَيَقُولُ: كَيْفَ تَرَكَتُمْ عِبَادِي، فَيَقُولُونَ: تَرَكَنَاهُمْ يُصَلُّونَ، وَأَتَيْنَاهُمْ يُصَلُّونَ "

Bize Ebu'l Yemâni¹⁹⁷ rivayet etti, bize Şuayb¹⁹⁸ rivayet etti, bize Ebu'z- Zinâd,¹⁹⁹ A'rac'dan²⁰⁰ o da Ebu Hureyre'den (r.a.)²⁰¹ naklen rivayet etti: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Melekler arka arkaya gelirler. Hergün birtakım melekler geceleyin, diğer birtakım melekler de sabahleyin, birbiri ardınca size gelirler. Bunlar sabah namazı ile ikinci namazında buluştuktan sonra evvelce içinizde kalmış olanlar göğe yükselirler. Rableri (namaz kılmış kullarının) hâllerini en iyi bilirken yine o meleklerle: Kullarımı ne hâlde bıraktınız? diye sorar. Melekler de:

Onları namaz kılarlarken bıraktık ve onlara namaz kılarlarken varmıştık, derler.”²⁰²

¹⁹⁷ Esas adı, Hâkim b. Nâfi' el-Behrânî'dir. Onun hadis aldığı kimseler arasında Şuayb vardır. Ebu Hâtim, onun için sika ve *sadük* demiştir. Iclî, onun için *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, VII, 146-155; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 247.

¹⁹⁸ Şuayb b. Ebi Hamza'nın hadis aldığı kimseler arasında Ebu'z-Zinâd vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sebt, *sâlihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn, Iclî, Yakub b. Şeybe, Ebu Hâtim ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XII, 516-520; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 12.

¹⁹⁹ Esas adı, Abdullah b. Zekvan el-Kuraşî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'rac vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Iclî, tabîî, sika, Enes b. Mâlik'ten hadis işittiğini söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, fakih, *sâlihu'l-hadis*, *sâhibu's- sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XIV, 476-483; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 84. (*Sâhibu's-Sünnet*: Bütün iş ve görüşlerinde, şer'î bir delile dayalı şey manasına sünnete uymaya özen gösteren kimse. Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s.134)

²⁰⁰ Esas adı, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa'd, onun Medine halkının ikinci tabakasından, sika ve çok hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. Ahmed b. Abdullah el-Iclî, onun hakkında Medinelî, tabîî, sika demiştir. Onun hakkında Ebu Zür'a, sikadeğerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XVII, 467-461; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 189-190.

²⁰¹ Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

²⁰² Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahih-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, VII, 3037-3038 (Bed'il-Halk, 6). Ayrıca bkz., Müslim, *Mevazi-is' Salât*, 210; Nesâî, *Salât*, 21; Muvatta, *Kasru's-salât*, 88; Ahmed b. Hanbel, XII, 460.

Bize Kuteybe b. Saîd,²⁰³ Mâlik'den,²⁰⁴ o da Ebu'z-Zinâd'dan, o da A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) naklen rivayet etti.²⁰⁵

Bize Yahyâ b. Yahyâ²⁰⁶, Mâlik'den, o da Ebu'z-Zinâd'dan, o da A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) naklen rivayet etti.²⁰⁷

Mâlik, Ebi Zinad'dan, o A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.²⁰⁸

Bize Yezîd rivayet etti. Bana Muhammed,²⁰⁹ Musa b. Yesâr'dan,²¹⁰ o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.²¹¹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût, hadis hakkında, *isnadı sahihtir*, demiştir.²¹²

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، - وَتَقَارَبَا فِي لَفْظِ الْحَدِيثِ - قَالَ:
حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، عَنِ حَجَّاجِ الصَّوَّافِ، عَنِ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنِ هِلَالِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ،
عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكَمِ السُّلَمِيِّ، قَالَ: بَيْنَا أَنَا أَصْلِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

²⁰³ Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, onun için sika ve *sadûk* demiştir. İbn Hıraş, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 523-537; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 397.

²⁰⁴ Mâlik b. Enes'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu'z-Zinâd vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Abdülkerim el-Basrî Ebu Ümeyye'nin dışında ondan rivayet edenlerin hepsinin sika olduğunu söylemiştir. Ayrıca onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 91-120; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 112.

²⁰⁵ Nesâî, Salât, 21.

²⁰⁶ Yahya b. Yahya b. Bekr'in hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkına Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'inde zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 31-37; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 271.

²⁰⁷ Müslim, Mevazi-is' Salât, 210.

²⁰⁸ Muvatta, Kasru's-salât, 88.

²⁰⁹ Muhammed b. İshak b. Yesâr'in hadis aldığı kimseler arasında Musa b. Yesâr vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn *leyse bihi be'sün*, başka bir sefer ondan sorulduğunda *leyse bi-zâke*, daifün, başka bir seferde de *sekim*, *leyse bi'l-kaviyy* değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 405-429; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 19. (*Leyse bi-zâke*: Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 89)

²¹⁰ Musa b. Yesâr'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Yahya b. Maîn onun için sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'inde zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 168-169; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 190.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, XII, 460.

²¹² Ahmed b. Hanbel, XII, 460.

وَسَلَّمَ، إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِّنَ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاتَّكَلُ أُمِّيَاهُ، مَا شَأْنُكُمْ؟ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَادِهِمْ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ يُصَمِّتُونَنِي لِكِنِّي سَكَتٌ، فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَايَ هُوَ وَأُمِّي، مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، فَوَاللَّهِ، مَا كَهَرَنِي وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا شَتَمَنِي، قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ النَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ» أَوْ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي حَدِيثٌ عَهْدٌ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَ اللَّهُ بِالْإِسْلَامِ، وَإِنَّ مِنَّا رَجَالًا يَأْتُونَ الْكُفَّانَ، قَالَ: «فَلَا تَأْتِيهِمْ» قَالَ: وَمِنَّا رَجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ، قَالَ: " ذَلِكَ شَيْءٌ يَجِدُونَهُ فِي صُدُورِهِمْ، فَلَا يَصُدُّنَهُمْ - قَالَ ابْنُ الصَّبَّاحِ: فَلَا يَصُدُّنَكُمْ - " قَالَ قُلْتُ: وَمِنَّا رَجَالٌ يَخْطُونَ، قَالَ: «كَانَ نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ يَخْطُ، فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ فَذَلِكَ» قَالَ: وَكَانَتْ لِي جَارِيَةٌ تَزْعَى غَنَمًا لِي قَبْلَ أُحُدٍ وَالْجَوَانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإِذَا الدِّيبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأَنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِي آدَمَ، آسَفٌ كَمَا يَأْسِفُونَ، لِكِنِّي صَكَكْتُهَا صَكَّةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَظَّمْتُ ذَلِكَ عَلَيَّ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُعْتِفَهَا؟ قَالَ: «أَنْتَبِي بِهَا» فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَقَالَ لَهَا: «أَيْنَ اللَّهُ؟» قَالَتْ: فِي السَّمَاءِ، قَالَ: «مَنْ أَنَا؟» قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ، قَالَ: «أَعْتِفَهَا، فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ»

Bize Ebu Ca'fer Muhammed b. Sabbâh²¹³ ile Ebu Bekir b. Ebi Şeybe²¹⁴ rivayet ettiler. Lâfızları da birbirine yakındır. Dediler ki. Bize İsmâil b. İbrâhim²¹⁵, Haccac-ı Savvâf'dan,²¹⁶ o da Yahyâ b. Ebi Kesir'den,²¹⁷ o da Hilâl b. Ebi Meymûne'den,²¹⁸ o da

²¹³ Muhammed b. Sabbâh ed-Dûlâbî'nin hadis aldığı kimseler arasında İsmâil b. İbrâhim vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn ve Iclî, onun için sika demişlerdir. Yakub b. Şeybe, onun için sika, *sâhibu'l-hadis* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 388-392.

²¹⁴ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İsmâil b. İbrâhim vardır. Iclî ve Ebu Hâtim, onun için sika demişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 239-240; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 124.

²¹⁵ İsmâil b. İbrâhim'in hadis aldığı kimseler arasında Haccac-ı Savvâf vardır. Nesâî, onun için sika, sebt demiştir. Muhammed b. Sa'd, onun hakkında sika, hadisi güvenilir ve hüccettir, demiştir. Yahya b. Maîn, onun hakkında sika, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 23-33.

²¹⁶ Haccac-ı b. Ebi Osman es-Savvâf'ın hadis aldığı kimseler arasında Yahyâ b. Ebi Kesir vardır. Onun hakkında Ahmed, İbn Maîn, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Tirmizî ve Nesâî, sika demişlerdir. Ahmed, buna ilave olarak şeyh, Tirmizî ise hafız demiştir. Iclî ve Ebu Bekir el-Bezzâr, onun sika olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân, onun için mutkîn demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 203-204; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 207.

²¹⁷ Yahyâ b. Ebi Kesir'in hadis aldığı kimseler arasında Hilâl b. Ebi Meymûne vardır. Onun hakkında Iclî, sika demiştir. Ebu Hâtim, onun hadis ilminde otorite olduğunu ve sika kişilerden hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 268-270; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 266.

²¹⁸ Hilâl b. Ebi Meymûne'nin hadis aldığı kimseler arasında Atâ' b. Yesâr vardır. Ebu Hâtim, onun için şeyh, *yüktebü hadisihî* demiştir. Nesâî, *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Dârekutnî onun sika olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 821; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 228. (*Yükteb hadisuh*: Sehâvî'ye göre ta'dîlin altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 161)

Atâ' b. Yesâr'dan,²¹⁹ o da Muâviye b. Hakem es-Sülemî'den²²⁰ naklen rivayet etti. Muâviye şöyle demiş: Rasulullah (s) ile beraber namaz kıldığımız bir sırada, cemaatten biri öksürdü. Ben “yerhamükâllah” (Allah sana merhamet eylesin) dedim. Cemaatteki her bana baktılar. Ben, vay başıma gelenler!... Ne oluyorsunuz? Bana bakıp duruyorsunuz, dedim. Bunun üzerine elleri ile uyluklarına vurmaya başladılar. Onların beni susturmaya çalıştıklarını anlayınca öfkelenim. Lâkin sükût ettim. Rasulullah (s) namazı bitirince (Ne diyeyim) babam, anam ona fedâ olsun! Ne ondan önce ne de ondan sonra Peygamber (s) kadar güzel öğreten hiçbir muallim görmedim. Vallâhi beni ne azarladı, ne dövdü, ne de sövdü. Sadece şöyle buyurdu:

“Şu namaz yok mu? Onun için de insan sözünden hiçbir şey konuşmak caiz değildir. O, ancak tesbîh, tekbîr ve Kur’ân okumaktan ibarettir.” Yahut Rasulullah (s)’in buyurduğu gibidir. Ben:

Yâ Rasulullah! Allah İslâm’ı bize getirdiği halde ben câhiliyetten yeni kurtulmuş bir kimseyim. Bizden bir takım kimseler kâhinlere giderler, dedim. Rasulullah (s):

“Sen onlara gitme!” buyurdu.

Bizden bazıları da tetayyur ediyorlar (bazı şeylerde uğursuzluk i’tikad ediyorlar), dedim. Rasulullah (s):

“Bu kendi nefislerinden neş’et eden bir vehmdir. Tetayyur onları maksatlarından alıkoymasın” buyurdu. (Ravi İbnü’s-Sabbah: Tetayyur yani bir şeyden uğursuzluk beklemek sizleri işinizden alıkoymasın, dedi.) Ben:

Bizden bir takımları da var ki çizgiler çiziyorlar dedim. Rasulullah (s):

“Peygamberlerden biri çizgi çizerdi. Her kim onun çizgisine uygun düşürürse isâbet etmiş olur.” buyurdu. (Muâviye diyor ki)

Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevvâniyye taraflarında benim koyunlarımı güderdi. Birgün yanına çıkıp vardım. Bir de ne göreyim!... Koyunlarımdan birini kurt alıp gitmiş! Ben de Âdemoğullarından biriyim. Onların öfkeleniği gibi ben de öfkelenip esef ettim. Lâkin ben o câriyeye bir tokat attım. Akabinde Rasulullah’a (s) geldim. Bu yaptığımı bana fazla buldu. Ben:

Yâ Rasulullah! Cârîyeyi azat edeyim mi? dedim. Rasulullah (s):

²¹⁹ Atâ' b. Yesâr'ın hadis aldığı kimseler arasında Muâviye b. Hakem es-Sülemî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a ve Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX,125-127; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 267-268.

²²⁰ Muâviye b. Hakem es-Sülemî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 205; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, III, 432.

“Onu, bana getir.” buyurdu. Cârîyemi Peygamber’e (s) getirdim. Peygamber (s) ona:

“Allah nerededir?” diye sordu. Cârîye:

Semadadır, dedi. Rasulullah (s):

Ben kimim?” buyurdu. Cârîye:

Sen Allah’ın Rasûlüsün, dedi. Rasulullah (s) bana:

“Onu âzâd et, çünkü o bir mü’minedir.” buyurdu.²²¹

Bize Müsedded²²² rivayet etti. Bize Yahyâ²²³ rivayet etti. (H) Bize Osman b. Ebi Şeybe²²⁴ rivayet etti. Bize İsmail b. İbrahim,²²⁵ Haccac-ı Savvâf’dan, o da Yahyâ b. Ebi Kesr’den, o da Hilâl b. Ebi Meymûne’den, o da Atâ’ b. Yesâr’dan, o da Muâviye b. Hakem es-Sülemî’den rivayet etti.²²⁶

Bize İshak b. Mansur²²⁷ haber verdi. Dedi ki: Bize Muhammed b. Yusuf²²⁸ rivayet etti. Bana Evzâî²²⁹ rivayet etti. Bana Yahyâ b. Ebi Kesir, Hilâl b. Ebi Meymûne’den rivayet etti. Dedi ki: Bana Atâ’ b. Yesâr, Muâviye b. Hakem es-Sülemî’den rivayet etti.²³⁰

²²¹ Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1968, II, 163-164 (Mesâcid ve Mevâdiu’s-Salât, 33). Ayrıca bkz., Ebu Dâvûd, Salât, 175; Nesâî, Sehv, 20; Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 175.

²²² Müsedded b. Müserhed’in hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Saîd vardır. Ebu Zür’a, onun hakkında Ahmed b. Hanbel’in *sadûk* dediğini aktardı. Nesâî, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXVII, 443-447; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 136.

²²³ Yahyâ b. Saîd b. Ferruh el-Kattan hakkında Muhammed b. Sa’d, sika ve hüccet değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, onun sika, hadis taşıyıcısı olduğunu, sadece sikalardan hadis naklettiğini aktardı. Ebu Hâtim, onun için sika, hafız demiştir. Nesâî, sika, sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXXI, 329-342; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 256.

²²⁴ Osman b. Ebi Şeybe’nin hadis aldığı kimseler arasında İsmail b. İbrahim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve İclî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Abdurrahman b. Ebi Hâtim, babasından onun *sadûk* olduğunu nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XIX, 478-487; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 255.

²²⁵ İsmâil b. İbrâhim’in hadis aldığı kimseler arasında Haccac-ı Savvâf vardır. Nesâî, onun için sika, sebt demiştir. Muhammed b. Sa’d, onun hakkında sika, hadisi güvenilir ve hüccettir, demiştir. Yahya b. Maîn, onun hakkında sika, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, III, 23-33.

²²⁶ Ebu Dâvûd, Salât, 175.

²²⁷ İshak b. Mansur’un hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Yusuf vardır. Müslim, onun için sika, ashabu’l hadis in imamlarındandır, demiştir. Nesâî, onun için sika, sebt demiştir. Ebu Hâtim, onun için *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, II, 474-478; I, 113; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 113.

²²⁸ Muhammed b. Yusuf el-Firyabî’nin hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Amr el-Evzâî vardır. Onun hakkında Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, onun için *sadûk*, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXVII, 52-60; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 111.

²²⁹ Abdurrahman b. Amr el-Evzâî’nin hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Ebi Kesir vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, işitenin kendisine tâbi’ olduğu bir imamdır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun hakkında Muhammed b. Sa’d, sika, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XVII, 307-315; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 179.

²³⁰ Nesâî, Sehv, 20.

Bize Affan²³¹ rivayet etti. Bize Hemmam²³² rivayet etti. Ben Yahyâ b. Ebi Kesîr'den işittim, dedi. O da Hilâl b. Ebi Meymûne'den, o da Atâ' b. Yesâr'dan, o da Muaviye b. Hakem es-Sülemî'den rivayet etti.²³³

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût, hadis hakkında isnadı *sahîh*dir. Müslim'in şartlarına göre, sahabenin dışındaki ravileri Buhârî ve Müslim'in ravileridir, sikattandır, demiştir.²³⁴

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُسَدَّدُ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ أَبِي قَابُوسَ
مَوْلَى لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «الرَّاحِمُونَ
يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ أَرْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّنْ فِي السَّمَاءِ»

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe²³⁵ ve Müsedded²³⁶ rivayet etti. Dediler ki: Bize Süfyan²³⁷, Amr'dan²³⁸ o da Ebi Kâbus'tan (Abdullah b. Amr'ın kölesi)²³⁹, o da Abdullah b. Amr'dan²⁴⁰ rivayet etti. Abdullah b. Amr (r.a.) merfu bir hadiste Rasulullah (s) şöyle

²³¹ Affan b. Müslim'in hadis aldığı kimseler arasında Hemmam b. Yahya vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite, sika, mutkîn değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 160-176; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 270.

²³² Hemmam b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Ebi Kesir vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn, sika ve salih değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 302-310; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 255-256.

²³³ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 175.

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 175.

²³⁵ Ebi Bekir b. Ebi Şeybe'nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında, Ahmed b. Hanbel, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim ve İbn Hıraş, onun için sika demişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızı olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 124.

²³⁶ Müsedded'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Ahmed b. Hanbel, onun için *sadûk*, Nesâî, sika demişlerdir. Buhârî H. 228 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 443-448.

²³⁷ Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Dinâr vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 177-196; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 379.

²³⁸ Amr b. Dinar'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebi Kâbus vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, onun için sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 5-12; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 328.

²³⁹ Ebi Kâbus'un hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Amr vardır. Onun hakkında sika ve durumu bilinmiyor şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Amr b. Dinar ondan teferrüd etmiştir. Tirmizî onun haberini sahih saymıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 191-192; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 368.

²⁴⁰ Abdullah b. Amr b. 'As'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 351-352.

buyurduğunu aktarmıştır: “Merhametli olanlara Rahmân olan Allah merhamet eder. Öyleyse siz yerde olanlara merhametli davranınız ki göktekiler de size merhamet etsin.”²⁴¹

İbn Ebi Ömer²⁴² rivayet etti, dedi ki: Bize Süfyan²⁴³, Amr b. Dinâr²⁴⁴’dan, o da Ebi Kâbus’ dan, o da Abdullah b. Amr’ dan bize rivayet etti.”²⁴⁵

Bize Süfyan, Amr b. Dinâr’ dan, o da Ebi Kâbus’ dan, o da Abdullah b. Amr’ dan rivayet etti.²⁴⁶

Tirmizî bu hadise *hasen- sahih* hükmünü vermiştir.²⁴⁷

Ahmed b. Hanbel’ in *Müsned*’ inin tahkikini yapan Şu’ ayb el-Arnâvût hadis hakkında *sahih li gayrihi*, demiştir.²⁴⁸

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: بَعَثَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ، بِذَهَبَةٍ فِي أَدِيمٍ مَفْرُوظٍ لَمْ تُحْصَلْ مِنْ ثَرَابِهَا، قَالَ: فَفَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ: بَيْنَ عُبَيْدَةَ بْنِ حِصْنٍ، وَالْأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ، وَزَيْدِ الْخَيْلِ، وَالرَّابِعِ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ شُبْرَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: بَعَثَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ بِذَهَبِيَّةٍ فِي أَدِيمٍ مَفْرُوظٍ، لَمْ تُحْصَلْ مِنْ ثَرَابِهَا، قَالَ: فَفَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ، بَيْنَ عُبَيْدَةَ بْنِ بَدْرِ، وَأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ، وَزَيْدِ الْخَيْلِ، وَالرَّابِعِ: إِمَّا عَلَقَمَةَ وَإِمَّا عَامِرَ بْنَ الطَّفِيلِ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: كُنَّا نَحْنُ أَحَقُّ بِهَذَا مِنْ هَؤُلَاءِ، قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «أَلَا تَأْمُنُونِي وَأَنَا أَمِيرٌ مَنْ فِي السَّمَاءِ، يَأْتِينِي خَبْرُ السَّمَاءِ صَبَاحًا وَمَسَاءً»، قَالَ: فَقَامَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ، مُشْرِفُ الْوَجْنَتَيْنِ، نَاشِرُ الْجَبْهَةِ، كَثُّ اللَّحْيَةِ، مَخْلُوقُ الرَّأْسِ، مُشَمَّرُ الْإِرَارِ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ اللَّهُ، قَالَ:

²⁴¹ Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvud*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 598 (Edeb, 66). Ayrıca bkz., Tirmizî, *Birr ve’s- Sıla*, 16; Ahmed b. Hanbel, XI, 33.

²⁴² Muhammed b. Yahya b. Ebi Ömer el-Adenî’nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Ebu Hâtim, onun için salih birisidir, gafletli idi, İbn Uyeyne’den rivayet ettiği mevzu bir hadis gördüm, *sadûk* idi, demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l - Kemâl*, XXVI, 639-642; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 107.

²⁴³ Süfyan b. Uyeyne’nin hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Dinar vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l - Kemâl*, XI, 177-196.

²⁴⁴ Amr b. Dinâr’ın hadis aldığı kimseler arasında Ebi Kâbus vardır. Onun hakkında Ebu Zür’a, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l - Kemâl*, XXII, 5-12.

²⁴⁵ Tirmizî, *Birr ve’s- Sıla*, 16.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, XI, 33.

²⁴⁷ Tirmizî, *Birr ve’s- Sıla*, 16.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, XI, 33.

«وَيْلَكَ، أَوْلَسْتُ أَحَقَّ أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يَنْقِيَ اللَّهَ» قَالَ: ثُمَّ وَلى الرَّجُلُ، قَالَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا أَضْرِبُ عُنُقَهُ؟ قَالَ: «لَا، لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ يُصَلِّي» فَقَالَ خَالِدٌ: وَكَمْ مِنْ مُصَلٍّ يَقُولُ بِلِسَانِهِ مَا لَيْسَ فِي قَلْبِهِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَمْ أُؤَمِّرْ أَنْ أَنْقَبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ وَلَا أَشَقَّ بُطُونَهُمْ» قَالَ: ثُمَّ نَظَرَ إِلَيْهِ وَهُوَ مُقَفِّ، فَقَالَ: «إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِي هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا، لَا يَجَاوِرُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ»، وَأَطْنَهُ قَالَ: «لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ نَمُودٍ»

Bize Kuteybe b. Saîd²⁴⁹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdülvahid²⁵⁰, Umâra b. Ka'kaa'dan²⁵¹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebi Nu'm²⁵² rivayet etti. Dedi ki: Ebu Saîd Hudrî'den (r.a.)²⁵³ işittim, şöyle diyordu: Ali İbn Ebi Talib, Yemen'den Rasulullah'a (s) karez ile tabaklanmış bir deri içinde, henüz toprağından arıtılmamış altın cevheri göndermişti. Ebu Saîd devamla dedi ki: Rasulullah (s) bu altın cevherini şu dört kişi arasında paylaştırdı: Uyeyne b. Bedr, Akra' b. Hâbis, Zeydü'l-Hayl, dördüncüsü ya Âlkame b. Ulâse yahut da Âmir b. Tufeyl idi. Peygamberin sahabîlerinden bir kişi:

“Biz, bu taksime bunlardan daha layık idik.” dedi.

Bu söz Rasulullah'a (s) erişince:

“Siz bana güvenmiyor musunuz? Hâlbuki ben gökyüzündekilerin bile eminiyim! Sabah akşam bana gökyüzünün haberi geliyor” buyurdu.

Ravi dedi ki. Bunun üzerine iki gözü çökük, yanağının elmacıkları çıkık, alını yüksek, gür sakallı, başı tıraşlı ve gömleği yukarıya çekik bir kişi kalkarak:

Ya Rasulullah! Allah'tan kork! dedi.

Rasulullah (s) ona: “Sana yazıklar olsun! Ben yeryüzündeki insanların Allah'tan korkmaya en layık olanı değil miyim?” buyurdu.

²⁴⁹ Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Abdülvahid vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, onun için sika ve *sadûk* demiştir. İbn Hıraş, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 523-537.

²⁵⁰ Abdülvahid b. Ziyad el-Abdî'nin hadis aldığı kimseler arasında Umâra b. Ka'kaa vardır. Muhammed b. Sa'd, onun için sika, hadisi çoktur, demiştir. Ebu Zür'a ve Ebu Hâtim, onun için sika demişlerdir. Nesâî, *leyse bihi be'sün* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 450-454; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 218.

²⁵¹ Umâra b. Ka'kaa'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Ebi Nu'm vardır. İbn Maîn ve Nesâî, onun sika olduğunu söylemişlerdir. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sâlihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu *Sikat*'ın da zikretmiştir. İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 423-424; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 304.

²⁵² Abdurrahman b. Ebi Nu'm'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Saîd el-Hudri vardır. İbn Sa'd, onun için sika demiştir. Nesâî, sika demiştir. İbn Ebi Hayseme ve İbn Maîn'de onun zayıf olduğunu söylemişlerdir. İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 286; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 188.

²⁵³ Ebu Saîd el-Hudrî. Esas adı, Sa'd b. Malik b. Sinan'dır. Hayatı için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 294-300; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, II, 35.

Ravi dedi ki: Sonra o kişi arkasına dönüp gitti. Arkasından Halid b. Velid:

“Ya Rasulullah! Şunun boynunu vurmuyayım mı?” dedi.

Rasulullah (s): “*Hayır, bunun da ileride namaz kılan bir kişi olması umulur.*” buyurdu.

Bunun üzerine Halid: “Namaz kılanlardan nice kimseler vardır ki, onlar kalbinde olmayan şeyi dili ile söylerler.” dedi.

Rasulullah (s): “*Ben insanların kalblerini açmaya, karınlarını yarmaya me'mur değilim!*” buyurdu.

Ravi dedi ki: Sonra Rasulullah (s) o (mürteci'görünümlü) kişi dönüp giderken, arkasından ona bakıp: “*Muhakkak bu adamın soyundan öyle bir nesil türeyecektir ki, onlar her zaman güzel sesle Allah'ın kitabını okuyacaklar fakat Kur'an'ın tatlılığı onların gırtlaklarından ileriye geçmeyecektir. Onlar, okun avı delip çıktığı gibi dinden çıkacaklar.*” buyurdu.

Zannediyorum ki Rasulullah: “*Yemîn olsun, eğer ben onların zamanına yetişseydim, muhakkak onları Semûd kavminin öldürüldüğü gibi toptan öldürürdüm.*” buyurdu.”²⁵⁴

Bu hadis aynı sened ve metinle Müslim'in *Sahîh*'inde de geçmektedir.²⁵⁵

Bize Muhammed b. Fudayl²⁵⁶, Umâra b. Ka'kaa'dan rivayet etti. Bize Abdurrahman b. Ebi Nu'm rivayet etti. O, Ebu Saîd Hudri'den, o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.²⁵⁷

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût hadis hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.²⁵⁸

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

²⁵⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, IX, 4045-4046 (Meğazî,63). Ayrıca bkz., Müslim, Kitabü'z-Zekât, 144; Ahmed b. Hanbel, XVII, 46-47.

²⁵⁵ Müslim, Kitabü'z-Zekât, 144.

²⁵⁶ Muhammed b. Fudayl'ın hadis aldığı kimseler arasında Umâra b. Ka'kaa vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Zür'a, ilim ehlerinden, *sadûk* demiştir. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 293-298; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 89.

²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, XVII, 46-47.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, XVII, 46-47.

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَوْهَبِ الرَّمْلِيِّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ زِيَادَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْقُرْظِيِّ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ اشْتَكَى مِنْكُمْ شَيْئًا، أَوْ اشْتَكَاهُ أَخٌ لَهُ فَلْيُقُلْ رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ، تَقَدَّسَ اسْمُكَ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، كَمَا رَحِمْتَكَ فِي السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ، اغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا، أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ، أَنْزَلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هَذَا الْوَجَعِ، فَيَبْرَأَ»

Bize Yezid b. Halid b. Mevheb er-Ramlî²⁵⁹ rivayet etti. Bize Leys,²⁶⁰ Ziyâd b. Muhammed'den,²⁶¹ o da Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den,²⁶² o da Fedâle b. Ubeyd'den,²⁶³ oda Ebu'd- Derdâ'dan²⁶⁴ rivayet etmiştir. Dedi ki: Rasulullah'ı (s) şöyle derken işittim: *“Biriniz bir şeyden dolayı rahatsız olursa veya bir kardeşi hastalığından dolayı ona müracaat edecek olursa şöyle dua etsin: Allah'ın izniyle mutlaka o hastalıktan şifa bulur. “Ey göklerdeki Rabbimiz! Senin ismin ve zatın her türlü noksanlıktan münezzehtir. Rahmetinin semada bulunduğu gibi her türlü otorite yerde ve gökte sana aittir. Rahmetini yeryüzüne indir. Bizim günah ve hatalarımızı bağışla. Sen temiz kimselerin Rabbisin. Şu ağrıya rahmetinden bir rahmet ve şifalardan bir şifa ver.”*²⁶⁵

²⁵⁹ Yezid b. Halid b. Mevheb er-Ramlî'nin hadis aldığı kimseler arasında Leys b. Sa'd vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. İbn Kani' onun için salih demiştir. Müselleme b. Kasım ve Bakî b. Mahled onun hakkında çok güvenilirlerdir, değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 322-323; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 276-277.

²⁶⁰ Leys b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında Ziyâd b. Muhammed vardır. Ahmed b. Hanbel onun için ilmi çok, hadisleri sahihtir, demiştir. Ebu Dâvûd, onun hakkında Ahmed b. Hanbel'den Mısır da hadisleri Leys ve Amr b. Haris'den daha sahih kimsenin olmadığını işittim, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 255-262; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 13-14.

²⁶¹ Ziyâd b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Ka'b el-Kurazi vardır. Onun hakkında Buhârî, Nesâî ve Ebu Hâtim *münkeru'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Adiy, ondan iki ya da üç hadis biliyorum, demiştir. İbn Hibbân, hadisleri çok münkerdir, terk edilmesi gereken münker hadisler rivayet eder, demiştir. İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 392-393; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 335.

²⁶² Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'nin hadis aldığı kimseler arasında Fedâle b. Ubeyd vardır. Muhammed b. Sa'd, onu Medine halkının üçüncü tabakasından saymıştır. Onun hakkında sika, âlim ve hadislerinin çok olduğunu söylemiştir. Ali b. Medîni ve Ebu Zûr'a, onun için sika demişlerdir. Onun hakkında İclî, tabîi, sika, racülün salihun, Kur'an âlimidir, değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 340-347; III, 92.

²⁶³ Fedâle b. Ubeyd'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu'd-Derdâ vardır. İbn Hibbân, onun Mısır ve Şam'da yaşadığını, Muaviye'nin velayetinde öldüğünü söylemiştir. İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 267-268; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 381.

²⁶⁴ Esas adı, Uveymir b. Malik'dir. Vakıdî, H. 20 veya 30 yılında Hz. Osman'ın hilafetinde vefat etti, dedi. İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 175-176.

²⁶⁵ Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvûd*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 198 (Tıb, 19). Ayrıca bkz., Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 379.

Bize Ebu'l Yemâni²⁶⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize Ebu Bekir b. Ebi Meryem²⁶⁷, Eşyah'dan²⁶⁸, o da Fedâle b. Ubeyd'den²⁶⁹, o da Nebi'den (s) rivayet etti.²⁷⁰

Ebu Dâvûd'un rivayet ettiği hadisin senedindeki ravilerden Ziyâd b. Muhammed, cerh edildiği için hadisin isnadının *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müstedrek*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût, hadis hakkında Ebu Bekir b. Abdullah b. Ebi Meryem'in za'fından dolayı hadisin isnadı *zayıftır*, demiştir.²⁷¹

Hâkim (405/1014), *Müstedrek* isimli eserinde bu hadis hakkında, Buhârî ve Müslim'in, bu hadisin ravilerinden Ziyâd b. Muhammed hariç hepsini delil olarak sunduğunu ifade etmiş ve Ziyâd b. Muhammed hakkında *kalilü'l hadis* değerlendirmesini yapmıştır. Zehebî ise, Ziyâd b. Muhammed hakkında Buhârî ve diğerlerinin *münkeru'l-hadis* değerlendirmesinde bulunduğunu açıklamıştır.²⁷²

İbn Mülakkın (804/1401), eserinde bu hadis ile ilgili olarak Ziyâd b. Muhammed hakkında Buhârî ve diğerlerinin *münkeru'l-hadis* değerlendirmesinde bulunduğunu belirtmiştir.²⁷³

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl olmadığı, ravilerinden Ziyâd b. Muhammed ve Ebu Bekir b. Abdullah b. Ebi Meryem cerh edildiği için rivayetin *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında sema konusu ile ilgili sened değerlendirmesini yaptığımız hadislerin metin değerlendirmesini ele alacağız. Bu rivayetlerden "*semâda*

²⁶⁶ Esas adı, Hakem b. Nafi el-Behrânî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Bekir b. Abdullah b. Ebi Meryem vardır. Ebu Hâtim, onun için *sadûk*, sika, asil demiştir. Ahmed b. Abdullah b. el-İclî, onun için *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 146-155.

²⁶⁷ Ebu Bekir b. Abdullah b. Ebi Meryem el-Gassânî'nin hadis aldığı kimseler arasında Eşyah yoktur. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *zayıf* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Zür'a, onun için *zayıf*, *münkeru'l-hadis* demiştir. Ebu Hâtim, onun için *zaîfü'l-hadis* demiştir. İbrahim b. Yakub el-Cüzezanî, onun için *leyse bi'l-kaviyy* demiştir. Onun hakkında Nesâî ve Dârekutnî ise *zayıf* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 108-110; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 315. (*Zaîfü'l-Hadis*: Cerhin, Zehebî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz., Aydınlu, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.163.)

²⁶⁸ Esas adı, Ubeyd b. Ebi Ubeyd'dir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Fedâle b. Ubeyd'den hadis almamıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 219-221; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 238.

²⁶⁹ Fedâle b. Ubeyd'in hadis aldığı kimseler arasında Nebi (s) vardır. İbn Hibbân, onun Mısır ve Şam'da yaşadığını, Muaviye'nin velayetinde öldüğünü söylemiştir. İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 267-268.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 379.

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 379.

²⁷² Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Zehebî'nin *Telhîs*'i ile birlikte), I-IV, Dâru-l-Marife, Beyrut, 1986, I, 344.

²⁷³ İbn Mülakkın, *Muhtasarü İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehebî alâ Müstedreki Ebi Abdillâh el-Hâkim*, I-VIII, thk. Abdullah b. Hamdi el-Luhaydan- Sa'd b. Abdullah b. Abdülziz, Daru'l Asime, Riyad, 1990, I, 282.

bulunanlar da size rahmet etsinler” cümlesinin yer aldığı hadiste geçen semâda bulunanlar ifadesinden kasıt meleklerdir. Çünkü onlar, mü'minlere istiğfar ederler.²⁷⁴ Ayet-i Kerime'de: “*Arşı taşıyan ve etrafında bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler, mü'minler için de: Rabbimiz senin ilim ve rahmetin her şeyi kuşatmıştır, tevbe edip senin yolunda gidenlere mağfiret et, bağışla, onları cehennem azâbından koru!*” buyurulmuştur.²⁷⁵

Ayette görüldüğü üzere, meleklerin rahmeti, mü'minler için rahmet ve mağfiret talep etmeleridir.

Yukarıda zikredilen bir diğer hadisin cariyeye ile ilgili bölümünde Rasulullah (s) cariyeye: “*Allah nerededir?*” diye sormuş. Cariye “göktedir” cevabını vermiş; “*Ben kimim?*” sorusuna da, “*Sen Rasulullah'sın*” mukabelesinde bulunmuştur.

“Hadisin bu kısmı imanın sıfatına aittir. Bu hususta ulemanın iki görüşü vardır:

1. Allah'a iman onun sıfatlarının nasıl olduğunu düşünmeden benzeri bulunmadığına ve mahlûkat alâmetlerinden münezzehe olduğuna inanmaktır.

2. Allah'ın sıfatları kendisine layık olduğu şekilde te'vîl edilir. Buna kail olanlara göre Rasulullah'ın (s) cariyeye sorduğu suallerden murad, cariyeyi imtihan etmek ve puta ibadet eden puta tapıcılardan mı yoksa bir olan Allah'a inanan birisi mi olduğunu ortaya koymaktır. Cariye “Allah göktedir” deyince, Peygamberimiz (s) onun bir olan Allah'a inandığını anlamıştır. Gerçi sözün zahiri Allah'a cihet ve mekân ispatını gösteriyorsa da te'vil edilerek, “Sema duanın kıblesidir. Nitekim Kâbe de namaz kılanın kıblesidir. Binaenaleyh cariyeye bu sözle Allah'a cihet ve mekân ispatını kast etmemiş, duaların kıblesini kastetmiştir. Onun için de Rasulullah (s) bu sözle onun müslüman olduğunu kabul etmiştir” denilir.²⁷⁶

Bu hadis ile ilgili yapılan açıklamalardan birisi de şu şekildedir: Cariyenin, “Allah göktedir” sözüyle kastedilen putlardan uluhîyetin nefyi ve Allah'ın cihete sahip olmadan, O'nun büyüklüğüne ve yüceliğine inanmaktır.²⁷⁷

²⁷⁴ Mübârekfûrî, a.g.e., VI, 51.

²⁷⁵ Mü'min, 40/7.

²⁷⁶ Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri, *Sahîh-i Müslim bi-Şerhi'n- Nevevî*, (I-XIV, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1972), V, 24-25.

²⁷⁷ Seharenfuri, Halil Ahmed, *Bezlü'l-Mechud fi Halli Süneni Ebu Dâvûd*, (I-XIV, i'tena bih ve ta'lik: Takiyyüddin en-Nedvi, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 2006), IV, 430.

Rivayetler hakkında yapılan yorumlara baktığımız zaman te'vil yoluna gidildiğini görmekteyiz. Hadislerde geçen ifadeler Allah'a mekân izafe ettiği için âlimler tarafından te'vil edilmiştir.

2.2. ALLAH'IN ZATINA TAALLUK EDEN HABERÎ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLER

2.2.1. Ayn ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Sözlükte “insan ve diğer hayvanların görme organı, göz, bir şeyin zâtı, bakanın görmesini sağlayan uzuv” demek olan ayn, nasslarda Allah'a nisbet edilen vasıflardan birisidir.²⁷⁸ Hadislerde de bu anlamda kullanılmıştır.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: ذَكَرَ الدَّجَالُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ، إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ - وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى عَيْنِهِ - وَإِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرَ الْعَيْنِ الْيُمْنَى، كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ»

Bize Musa b. İsmail²⁷⁹ rivayet etti. O demiştir ki Cüveyriye'nin,²⁸⁰ Nâfi'den,²⁸¹ onun da Abdullah b. Ömer'den²⁸² rivayet ettiğine göre Peygamber'in (s) yanında Deccâl'den söz edildi. Bunun üzerine Rasulullah (s) : “Şüphesiz Allah sizin üzerinize gizli olmaz. Çünkü Allah şaşkı değildir.” buyurdu ve eliyle kendi gözüne işaret etti. “Mesîh Deccâl'in ise, sağ gözü kördür. Sanki onun gözü, salkımındaki emsâlinden dışarı çıkmış iri bir üzüm tanesi gibidir.” buyurdu.²⁸³

²⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, “ayn” md.

²⁷⁹ Musa b. İsmail'in hadis aldığı kimseler arasında Cüveyriye b. Esmâ vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn sika, Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir ve onun mutkinlerden olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 21-26; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 180-181.

²⁸⁰ Cüveyriye b. Esmâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Nâfi vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bihi be'sün* demiştir. Ebu Hâtim, salih değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 172-174; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 190.

²⁸¹ Nâfi', Mevla Abdullah b. Ömer b. el-Hatab'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika ve hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, onun tabii ve sika olduğunu söylemiştir. Nesâî, onun için sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 298-306.

²⁸² Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl el-Kureşî el-Adevî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, II, 347-350.

²⁸³ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XVI, 7277(Tevhîd, 17). Ayrıca bkz., Müslim, Fiten, 95; Ebu Dâvûd, Sünnet, 29 ; Tirmizî, Fiten, 61; Ahmed b. Hanbel, IX, 14-15.

Bize Ebu Bekr b. Ebi Şeybe²⁸⁴ tahdis etti, bize Ebu Üsâme²⁸⁵ ve Muhammed b. Bişr²⁸⁶ tahdis etti. Dediler ki: Bize Ubeydullah,²⁸⁷ Nâfi'den²⁸⁸ tahdis etti, o İbn Ömer'den tahdis etti. (H.) Bize İbn Nümeyr de²⁸⁹- lafız ona ait olmak üzere- tahdis etti. Bize Muhammed b. Bişr tahdis etti, bize Ubeydullah, Nâfi'den tahdis etti. O da İbn Ömer'den, o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.²⁹⁰

Bize Mahled²⁹¹ tahdis etti, bize Abdürrezzak tahdis etti, bize Ma'mer, Zührî'den haber verdi. O, Salim'den (r.a), o babasından, o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.²⁹²

Bize Muhammed b. Abdi'l A'lâ es-Sanânî²⁹³ rivayet etti. Dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleyman,²⁹⁴ Ubeydullah b. Ömer'den, o Nafi'den, o İbn Ömer'den, o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.

Tirmizî bu hadise hasen sahih garib hükmünü vermiştir. ²⁹⁵

Bize Hammad²⁹⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize Ubeydullah²⁹⁷ rivayet etti. Muhammed b. Bişr²⁹⁸ dedi ki: Bize Ubeydullah, Nâfi'den,²⁹⁹ oda İbn Ömer'den, o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.³⁰⁰

²⁸⁴ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Üsâme ve Muhammed b. Bişr vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* demiştir. Ebu Hâtim, İbn Hıraş, sika, Iclî, sika ve hadis hafızı değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

²⁸⁵ Esas adı, Hammad b. Üsâme b. Zeyd'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Ömer vardır. Ahmed b. Hanbel onun için sebt, *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 217-223; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 250.

²⁸⁶ Muhammed b. Bişr'in hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 520-523; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 24.

²⁸⁷ Ubeydullah b. Ömer b. Meysere'nin hadis aldığı kimseler arasında Nâfi' vardır. Onun hakkında Iclî, Nesâî, Salih b. Muhammed el-Esedî ve Ebu Hâtim, *sadûk* demişlerdir. Muhammed b. Sa'd, onun için sika ve hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 130-136.

²⁸⁸ Nâfi', Mevla Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika ve hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. Iclî, onun tabîî, sika olduğunu söylemiştir. Nesâî, onun için sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 298-306.

²⁸⁹ Esas adı, Abdullah b. Nümeyr el-Hemdanî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Bişir vardır. Yahya b. Maîn onun sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 225-229; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 137.

²⁹⁰ Müslim, Fiten, 95.

²⁹¹ Mahled b. Halid eş-Şeyrî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Ebu Hâtim, onu bilmediğini, Ebu Dâvûd, ise sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 334-335; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 128.

²⁹² Ebu Dâvûd, Sünnet, 29.

²⁹³ Muhammed b. Abdi'l A'lâ es-Sanânî'nin hadis aldığı kimseler arasında Mu'temir b. Süleyman vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a ve Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibban onu *Sikât*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 581-583; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 66.

²⁹⁴ Mu'temir b. Süleyman'ın hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Ömer vardır. Yahya b. Maîn, onun hakkında sika, Ebu Hâtim, sika ve *sadûk*, Muhammed b. Sa'd da sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 250-255; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 161.

²⁹⁵ Tirmizî, Fiten, 61.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût, hadis hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahîhtir*, demiştir.³⁰¹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

Bu hadiste Peygamber'in (s) Deccâl'in şaşı gözlü olduğunu, Allah'ın ise şaşı olmadığını belirtmesi Deccâl'in rablik iddiasının yalan olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü ilah eksiklikten münezzehtir, Deccâl'in ise yaratılışında eksiklik olduğu belirtilmiştir. İbnü'l-Müneyyir bu konu da şöyle demiştir: "*Allah şaşı değildir*" ifadesi şu şekilde anlaşılmalıdır: Arapçada "*a'ver*" kelimesi gözü olmamak anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin zıttı ise, gözün olmasıdır. Yüce Allah'ın söz konusu noksanlıktan uzak olduğu vurgulanınca, geriye onun zıttı olan mükemmellik kalır ki bu da gözün olmasıdır. Allah'ın gözünün olduğunu söylemek bir organı olduğunu belirtmek için değil, bir temsil ve anlamayı kolaylaştırmak içindir.

İbn Müneyyir şöyle demiştir: Kelamcılar göz, yüz, el gibi sıfatlar hakkında üç görüşe ayrılmışlardır. Bunlardan birincisi, söz konusu kelimelerin Allah'ın zâti sıfatları olduğudur. İkincisi "ayn: göz", görme sıfatının kinayeli anlatımıdır. Üçüncüsü ise manasını Allah'a havale ederek bunların ifade edildiği üzere geçerli olduğunu kabul etmektir.³⁰²

Bu kelimenin Allah için hakiki manasında kullanılması mümkün değildir. Peygamber Efendimiz burada Deccâl'in ilah olamayacağını, ilahın kusursuz olması gerektiğini vurgulamak için bu kelimeyi kullanmıştır.

2.2.2. Hicâb ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Hicâb kelimesi perde, iki nesne arasına konan engel, örtü anlamında kullanılır. Bu kelime hadislerde bazı rivayetlerde Allah'a nisbet edilmiş ve O'nun bir vasfı şeklinde

²⁹⁶ Esas adı, Hammad b. Üsâme b. Zeyd'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Ömer vardır. Ahmed b. Hanbel onun için sebt, *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 217-223.

²⁹⁷ Ubeydullah b. Ömer b. Meysere'nin hadis aldığı kimseler arasında Nâfi' vardır. Onun hakkında İclî, Nesâî, Salih b. Muhammed el-Esedî ve Ebu Hâtim *sadûk* demişlerdir. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika ve hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 130-136.

²⁹⁸ Muhammed b. Bişir'in hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 520-523.

²⁹⁹ Nâfi', Mevla Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika ve hadisi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, onun tabîî, sika olduğunu söylemiştir. Nesâî, onun için sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 298-306.

³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, IX, 14-15.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, IX, 15.

³⁰² İbn Hacer, a.g.e., XIII, 477.

kullanılmıştır.³⁰³ Biz burada hicâb kelimesinin Allah'a nisbet edilerek yer aldığı hadislere değineceğiz.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ، فَقَالَ: " إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنَامُ، وَلَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَنَامَ، يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ، يُرْفَعُ إِلَيْهِ عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ، وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ، حِجَابُهُ النُّورُ فِي رِوَايَةِ أَبِي بَكْرٍ: النَّارُ - لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتِ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe ve Ebu Kûrayb³⁰⁴ rivayet etti. Dediler ki: Bize Ebu Muaviye³⁰⁵ rivayet etti. (Dedi ki): Bize A'meş,³⁰⁶ Amr b. Mürre'den,³⁰⁷ o Ebi Ubeyde'den,³⁰⁸ o da Ebu Musa'dan (r.a.)³⁰⁹ rivayet etti. Dedi ki: Rasulullah (s) bizim aramızda ayağa kalktı ve şu beş kelimeyi söyledi: “Şüphesiz Allah Azze ve Celle uyumaz, O'nun uykuya ihtiyacı yoktur. O, adalet (aletini)i alçaltır ve yükseltir. Gündüzün amelinden önce gecenin ve gecenin amelinden önce gündüzün ameli O'na yükseltilir. O'nun hicâbı nurdur. (Ebu Bekir'in rivayetinde: Nârdır) Eğer onu açsaydı, vechinin subuhatı, başarının ihata ettiği bütün mahlûkatı yakardı.”³¹⁰

³⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., “hcb” md., Uludağ, Süleyman, “Hicâb”, XVII, s.429.

³⁰⁴ Esas adı, Muhammed b. el-Alâi b. Kûrayb el-Hemdanî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Nesâî, onun için *la be'se bihi* ve sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVI, 243-248; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 86.

³⁰⁵ Esas adı, Muhammed b. Hazım et-Temiymî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. İclî ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. İbn Hıraş, onun *sadûk*, A'meş'ten rivayetinde sika olduğunu, başkalarından rivayetinde ise ızdırab olduğunu nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXV, 123-133; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 37.

³⁰⁶ Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esedî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Mürre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XII, 76-90; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 401.

³⁰⁷ Amr b. Mürre'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn sika, Ebu Hâtim, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXII, 232-237; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 343.

³⁰⁸ Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud'un esas ismi Amir b. Abdullah'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Musa vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XIV, 63-64; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 56.

³⁰⁹ Adı, Abdullah b. Kays Ebu Musa el-Eş'arî'dir. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 359-360.

³¹⁰ Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1968, I, 243 (İmân, 293). Ayrıca bkz., İbn Mace, *Mukaddime*, 13; Ahmed b. Hanbel, XXXII, 357.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَنَامُ، وَلَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَنَامَ، يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ، حِجَابُهُ النُّورُ، لَوْ كَشَفَهَا لَأَحْرَقَتْ سُبْحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ شَيْءٍ أَدْرَكَهُ بَصْرُهُ»، ثُمَّ قَرَأَ أَبُو عُبَيْدَةَ، {أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} [النمل: 8]

Bize Ali b. Muhammed³¹¹ rivayet etti. Bize Veki'³¹² rivayet etti. Dedi ki: Bize Mesûdî,³¹³ Amr b. Mürre'den, o Ebi Ubeyde'den, o da Ebu Musa'dan (r.a.) rivayete göre şöyle dedi. Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Allah uyumaz, çünkü ona uyku gerekmez, amellerin tartıldığı teraziye indirip kaldıran da O'dur. O'nun görülmesini perdeleyen şey nurdur. Eğer Allah o perdeyi açverseydi O'nu gören herşey yanardı.” Sonra Ebu Ubeyde Neml sûresi 8. ayetini okudu: “(Musa'nın Allah ile görüştüğü yerde) Kendisine şöyle seslenildi: “Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindeki herkes mübarek ve kutlu kılınmıştır. Sınırsız kudretiyle âlemlerin Rabbi olan Allah yüceler yücesidir.”³¹⁴

Bize Veki' rivayet etti. Dedi ki: Bize Mesûdî, Amr b. Mürre'den, o Ebi Ubeyde'den, o Ebu Musa'dan (r.a) o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.³¹⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût, bu rivayet hakkında, *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.³¹⁶

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.

Hadislerde geçen hicâb kelimesi engel ve perde manasına gelmektedir. Bu kelime sınırları belli cisimler için söz konusudur. Allah için böyle bir şey düşünülemez. Burada

³¹¹ Ali b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Veki' vardır. Ebu Hâtim, onun için sika ve *sadük* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXI, 120-123; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 294.

³¹² Veki' b. Cerrah'ın hadis aldığı kimseler arasında Mesûdî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd, onun için sika, hadis çoktur, hüccettir, demiştir. İclî, onun hakkında sika, edib, hadis hafızlarındandır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 462-484; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 237.

³¹³ Esas adı, Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe b. Abdullah b. Mesud el-Mesûdî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Mürre vardır. Yahya b. Maîn, onun için, sika demiştir. Muhammed b. Sa'd, onun sikave hadisinin çok olduğunu ancak ömrünün sonuna doğru hata yaptığını önceki rivayetlerinin sahih olduğunu aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XVII, 219-228; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 171.

³¹⁴ İbn Mace, Mukaddime, 13.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, XXXII, 357.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXII, 357.

kastedilen onun görülmesinin engelidir. Bu engele nur ya da nar adının verilmesi her ikisinin de ışık ve parıltıları ile görüşe engel olmalarıdır.³¹⁷

Tîbî, Müslim’de yer alan “*Onun hicâbı nurdur ki onu açarsa zâtının celâli ve nuru yaratıklarının gözlerinin ulaştığı her şeyi yakıp kavurur.*” şeklindeki Ebu Musa hadisini şöyle şerh etmiştir: Bu hadis, Yüce Allah’ın perdesinin bildiğimiz perdelerden başka bir şey olduğuna işaret etmektedir. Allah, yarattıklarından izzetinin, celâlinin, azametinin ve kibriyasının ışıkları ile perdelenmiştir. Akılların önünde dehşete kapıldığı, gözlerin kamaştığı, basiretin hayrete düştüğü perde budur. Allah bu hicâbını açıp, bunun arkasında zâtının hakikatlerini ve azametini görene tecelli ettiğinde yanmayan bir varlık kalmaz. Sönüp gitmeyen hiçbir görülen nesne kalmaz. Hicâbın aslı görenle görülen arasında engel teşkil eden perdedir.³¹⁸

Hadislerde geçen hicâb kelimesi Allah’ın görülmesinin engeli olarak yorumlanmıştır.

2.2.3. İsba’ ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

İsba’ kelimesi, parmak demektir. Nasslarda yalnızca hadislerde yer alan bir sıfattır. Kur’an ayetlerinde ısba’ kelimesi geçmemektedir.

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَابْنُ نُمَيْرٍ كِلَاهُمَا، عَنِ الْمُقْرِئِ - قَالَ زُهَيْرٌ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئِ - قَالَ: حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ، أَخْبَرَنِي أَبُو هَانِيَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْخُبَلِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، يَقُولُ: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنَ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ، كَقَلْبٍ وَاحِدٍ، يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ مُصَرِّفِ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ»

Bana Züheyr b. Harb³¹⁹ ve İbn Numeyr,³²⁰ her ikisi de el-Mukrî’den³²¹ tahdis ettiler. Züheyr dedi ki: Bize Abdullah b. Yezid el-Mukrî tahdis edip dedi ki: Bize Hayve³²²

³¹⁷ Nevevî, a.g.e., III, 14.

³¹⁸ İbn Hacer, a.g.e., XIII, 527.

³¹⁹ Züheyr b. Harb’in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Yezid el-Mukrî vardır. Yahya b. Maîn ve Nesâî, onun hakkında sika, Ebu Hâtim, *sadûk* demişlerdir. Ebu Bekir el-Hatib onun sika ve sağlam olduğunu, rivayetinde güvenilir rivayete muhalefet etmediğini aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, IX, 402-406; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 326.

³²⁰ Esas adı, Abdullah b. Nümeyr’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Yezid el-Mukrî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI, 225-229; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 137.

tahdis etti. Bana Ebu Hânî³²³ haber verdi ki kendisi Ebu Abdurrahman el-Hubullî'den³²⁴ işitmiştir. O da Abdullah b. Amr b. el- 'Âs'dan (r.a.)³²⁵ işitmiştir. O da Rasulullah'dan (s) işittiğini söylüyordu. Rasulullah (s) şöyle buyuruyordu: “Şüphesiz Âdemoğullarının tamamının kalpleri Rahman'ın parmaklarından ik parmak arasında bir tek kalp gibidir ki Rahman onu dileyeceği yere çevirip döndürür.” Bundan sonra Rasulullah (s) : “Ey kalpleri çevirip döndüren Allah'ım! Kalplerimizi sana itaate çevirip dönder” diye dua etti.³²⁶

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْتَبُ أَنْ يَقُولَ: «اللَّهُمَّ تَبِّثْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ»، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَخَافُ عَلَيْنَا وَقَدْ آمَنَّا بِكَ، وَصَدَقْنَاكَ بِمَا جِئْتَ بِهِ، فَقَالَ: «إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ عَزَّ وَجَلَّ يُقَلِّبُهَا» وَأَشَارَ الْأَعْمَشُ بِإِصْبَعِيهِ

Bize Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr³²⁷ rivayet etti. Şöyle dedi: Bana babam³²⁸ A'meş'ten,³²⁹ o Yezid er-Rakkâşî'den,³³⁰ o da Enes b. Mâlik'den (r.a.)³³¹ rivayete göre

³²¹ Esas adı, Abdullah b. Yezid el-Mukrî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Hayve b. Şürayh vardır. Ebu Hâtim, onun için *sadük* demiştir. Nesâî, onun sika olduğunu nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 320-324; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 144.

³²² Hayve b. Şürayh'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hânî' vardır. Onun için Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn, sika demişlerdir. Ebu Hâtim de babasından onun için sika dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 478-482; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 263.

³²³ Esas adı, Humeyd b. Hânî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Abdurrahman el-Hubullî vardır. Ebu Hâtim, onun için salih, Nesâî, *leyse bihi be'sün* demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 401-403; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 258.

³²⁴ Esas adı, Abdullah b. Yezid el-Meâfirî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Amr el- As vardır. Yahya b. Maîn, onun sika olduğunu, Ebu Saîd b. Yunus da salih olduğunu naklettiler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 316-317; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 143.

³²⁵ Abdullah b. Amr b. 'Âs'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, II, 351-352.

³²⁶ Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1968, VIII, 129 (Kader, 17). Ayrıca bkz., İbn Mace, *Duâ*, 1; Tirmizî, *Kader*, 7.

³²⁷ Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'in hadis aldığı kimseler arasında babası Abdullah b. Nümeyr vardır. İclî, sika ve ashabu'l hadisten olduğunu söylemiştir. Ebu Hâtim, onun için sika ve hadisinin delil alınabileceğini ifade etmiştir. Ebu Dâvûd, onun babasında daha sağlam olduğunu belirtmiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 566-570; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 65-66.

³²⁸ Esas adı, Abdullah b. Nümeyr'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 225-229.

³²⁹ Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esedî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yezid er-Rakkâşî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 76-90.

³³⁰ Yezid b. Eban er-Rakkâşî'nin hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Mâlik vardır. Muhammed b. Sa'd, onun zayıf ve kaderî olduğunu söylemiştir. Onun hakkında Yahya b. Maîn, zayıf, *racülün salihun*, *leyse hadisihî bi şey* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, hadisinde zayıflık olduğunu söylemiştir. Nesâî, onun hakkında *metrûku'l-hadis* ve zayıf değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 64-76; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 274. (*Metrûku'l-hadis*: Sika olduğu hiç belirtmediği halde bir cerh sebebiyle cerhedilmiş olan ravidir. Bu ravi; Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre üçüncü, Irâkî'ye göre ikinci, İbn Hacer'in *Takrîb*'deki tertibine göre onuncu mertebindedir. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 99)

³³¹ Enes b. Mâlik'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, I, 71-72.

şöyle dedi: “Rasulullah (s) şu duayı çok söylerdi: “*Allah’ım! Kalbimi dinin olan İslâm üzere sabit kıl.*” Bir adam: “Ey Allah’ın Rasûlü! Sana iman etmemize ve getirdiğin Kur’an’ı tasdik etmemize rağmen, bizim sonucumuz için endişe eder misin?” Bu soru üzerine Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “*Kalppler şüphesiz Rahman olan Allah’ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Dilediği şekilde evirip çevirir. A’meş parmağıyla işaret ederek bu anlatılanı göstermiştir.*”³³²

Bize Hennâd³³³ rivayet etti. Dedi ki: Bize Ebu Muaviye³³⁴, A’meş’ten,³³⁵ o Ebi Süfyan’dan,³³⁶ o da Enes b. Mâlik’den (r.a.) rivayet etti.³³⁷

Cerh-Ta’dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinden Yezid er-Rakkâşî’nin dışındaki ravilerinin güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim’in *Sahîh*’inde yer almaktadır.

İbn Kuteybe, hadiste geçen *ısba*’ lafzının nimet olarak yorumlanmasına karşı çıkmıştır. Eğer kalp Allah’ın nimetlerinden iki nimet arasında ise kalp bu iki nimetle korunmuştur. O zaman Rasulullah (s) niçin Allah’ın kendisini sabit kılması için dua etmiştir, diyerek bu te’vilin hadise uymadığını belirtmiştir. Allah’ın parmağının bizim parmağımız gibi, elinin bizim elimiz gibi ve avucunun da bizim avucumuz gibi olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah’ın hiçbir şeyi bizim hiçbir şeyimize benzemez, diyerek bu konudaki görüşünü ifade etmiştir.³³⁸

İbn Kuteybe’nin bu ifadelerinden *ısba*’ sıfatına inanıp, te’vilinden kaçındığını anlamaktayız.

Zemahşerî ve İbnu’l-Esîr, *ısba*’ kelimesi hakkında şu açıklamalarda bulunmuşlardır: *Isba*’ kelimesi uzuv olduğu için cisim sıfatlarındandır. Allah Teâlâ bundan

³³² İbn Mace, Duâ, 1.

³³³ Hennad b. es-Seriyü’nün hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Nesâî, sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 311-313; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 226.

³³⁴ Esas adı, Muhammed b. Hazım et-Temiyî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında A’meş vardır. Onun hakkında İclî ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hıraş onun *sadûk* olduğunu, A’meş’ten rivayetinde sika, başkalarından rivayetinde ise ızdırab olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXV, 123-133.

³³⁵ Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esedî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebi Süfyan vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XII, 76-90.

³³⁶ Esas adı, Talha b. Nâfi’ el-Kuraşî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Mâlik vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel ve Nesâî, *leyse bihi be’sün* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Ebu Ahmed b. Adî, onun için *la be’se bihi* demiş ve A’meş’in ondan kıymetli hadisler rivayet ettiğini nakletmiştir. . Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XIII, 438-441.

³³⁷ Tirmizî, Kader, 7.

³³⁸ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 195-196.

yüce ve münezzehtir. Bu kelimenin Allah için kullanımı “yed”, “yemîn”, “ayn”, ve “sem” kelimelerinde olduğu gibi mecaz anlamdadır. Allah’ın kalpleri süratle değiştirmesinden temsîl ve kinaye olarak kullanılmaktadır. Çünkü bu Allah’ın dileğine bağlanmış bir iştir. Hadiste “ısba” kelimesinin yer alması kudretin ve şiddetli tutmanın gerçekleştirildiği elin parmaklarından bir kinayedir. Parmaklarda elin parçalarıdır.³³⁹

İmam Nevevî de bu hadiste mecazî bir anlatımın olduğu ifade etmiştir. Örneğin: “Fılan kişi avucumun içindedir, elimin içindedir” denilirken bununla onun kudreti altında olduğu anlatılmak istenir. Aynı şekilde “filan kişi benim iki parmağım arasındadır. İstedğim gibi onu evirip çeviririm” denilir. Yani o benim kahrım altındadır. Nasıl istersem onun hakkında onu yaparım. Bu duruma göre hadisin anlamı da şu şekilde olur: Şanı Yüce Allah kullarının kalplerinde de başka şeyler hakkında da nasıl isterse öyle tasarrufta bulunur. Hiçbirisi hiçbir şekilde O’na karşı duramaz. Onun iradesinden başkası olamaz.³⁴⁰

Hadiste geçen ifade Allah’ın kulları hakkında istediği şekilde tasarrufta bulunacağını belirtmek için kullanılmıştır.

2.2.4. Kadem ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bu kelime sözlükte ayak, uyluktan ayağa kadar olan kısım anlamına gelmektedir.³⁴¹ Hadislerde Allah’a nisbet edilmiştir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَقَالَتِ النَّارُ: أُوتِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ
وَالْمُتَجَبِّرِينَ، وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: مَا لِي لَا يَدْخُلُنِي إِلَّا ضِعْفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ، قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِلْجَنَّةِ:
أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكَ مِنْ أَشَاءِ مَنْ عِبَادِي، وَقَالَ لِلنَّارِ: إِنَّمَا أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكَ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي،
وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مَلُؤُهَا، فَأَمَّا النَّارُ: فَلَا تَمْتَلِي حَتَّى يَضَعَ رَجُلُهُ فَنَقُولُ: قَطُّ قَطُّ، فَهَذَاكَ تَمْتَلِي وَيُرَوَى
بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، وَلَا يَظْلُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ خَلْقِهِ أَحَدًا، وَأَمَّا الْجَنَّةُ: فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُنْشِئُ لَهَا خَلْقًا "

Bize Abdullah b. Muhammed³⁴² rivayet etti. (Dedi ki): Bize Abdürrezzak³⁴³ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Ma’mer,³⁴⁴ Hemmâm’dan³⁴⁵ rivayet etti. O da Ebu Hureyre’den (r.a.)³⁴⁶ rivayetti. (Dedi ki) : Rasulullah (s) şöyle buyurdu:

³³⁹ İbnu’l-Esîr, a.g.e., III, 9; Zemahşerî, a.g.e., II, 282.

³⁴⁰ Nevevî, a.g.e., XVI, 204.

³⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., “ricl” md.

“Cennetle cehennem münakaşa ettiler. Cehennem:

Ben kibirliler ve zâlimlerle tercih olundum, dedi. Cennet de:

Aceba bana neden insanların zayıflarıyla sakatlarından başkası girmiyor, dedi.

Allah Tebâreke ve Teâlâ da cennete şöyle buyurdu:

Sen ancak benim rahmetimsin, ben seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim.

Cehenneme de şöyle buyurdu:

Sen ancak ve ancak benim azabımsın; ben seninle kullarımdan dilediğime azab ederim. Sizden her birinize dolusu doluya (kullar) var, buyurdu. Fakat cehennem Allah ayağını koymadıkça dolmaz. (O zaman) Yeter, yeter, yeter! der ve artık dolar. Cüzleri birbirine girer. Ama Allah Azze ve Celle mahlûkatından hiçbir kimseye zulmetmez. Cennete gelince, Şüphesiz Allah Azze ve Celle, onun için (onun boşluklarını doldurmak için) yeniden birtakım halk yaratır.”³⁴⁷

Bize Muhammed b. Rafi³⁴⁸ rivayet etti. Bize Abdürrezzak rivayet etti. Bize Ma’mer, Hemmâm b. Münebbih’den rivayet etti, dedi ki: Bunu Ebu Hureyre (r.a.), Rasulullah’dan (s) bize rivayet etmedi.³⁴⁹

Bize Abdullah b. Humeyd³⁵⁰ rivayet etti. Dedi ki: Bize Yunus b. Muhammed³⁵¹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Şeyban,³⁵² Katade’den³⁵³ rivayet etti. Bize Enes b. Mâlik (r.a.),³⁵⁴ Rasulullah’dan (s) rivayet etmiştir.³⁵⁵

³⁴² Abdullah b. Muhammed’in hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XVI, 59-62; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 126.

³⁴³ Abdürrezzak’ın hadis aldığı kimseler arasında Ma’mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini, Müslümanların imamı olduğunu ve ondan hadis yazdıklarını aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XVIII, 52-62; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 194.

³⁴⁴ Ma’mer b. Râşid el-Ezdi’nin hadis aldığı kimseler arasında Hemmâm vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hatîm, *sâlihu’l- hadis*, Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXVIII, 303-311; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 164.

³⁴⁵ Hemmam b. Münebbih’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXX, 298-300; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 225.

³⁴⁶ Ebu Hureyre’nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, IV, 202-211.

³⁴⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, X, 4785-4786 (Tefsîr, Sureti Kaf, 282). Ayrıca bkz., Müslim, Cennet, 35-36; Tirmizî, Cennet, 20; Ahmed b. Hanbel, XIX, 373.

³⁴⁸ Muhammed b. Rafi’nin hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Ebi Hâtim, onun durumunu Ebu Zür’a’ya sorduğunu, onun da şeyh ve *sadûk* dediğini nakletmiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXV, 192-195; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 42.

³⁴⁹ Müslim, Cennet, 35-36.

³⁵⁰ Abdullah b. Humeyd’in hadis aldığı kimseler arasında Yunus b. Muhammed vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XVIII, 524-528.

³⁵¹ Yunus b. Muhammed’in hadis aldığı kimseler arasında Şeyban vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Yakub b. Şeybe sika, Ebu Hâtim, *sadûk* olduğunu söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l -Kemâl*, XXXII, 540-543; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 305.

Tirmizî bu hadise *hasen sahih garib* hükmünü vermiştir.³⁵⁶

Bize Yunus rivayet etti. Bize Şeyban, Katâde'den rivayet etti. Dedi ki: Bize Enes b. Mâlik, Rasulullah'dan (s) rivayet etti.³⁵⁷

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahih*, değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁵⁸

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahiḥ*'lerinde yer almaktadır.

Hadisin bazı metinlerinde *ricl*, bazı metinlerinde ise *kadem* ifadeleri yer almıştır. İbnu'l-Esîr, "kadem" kelimesini şöyle açıklamıştır: "Allah'ın yarattıklarından kötü olan kimselerden cehenneme öne aldıklarıdır. Onlar Allah'ın kademi (cehennem için öne aldığı kimseler) dir. Bu Allah'ın Müslümanları cennete öne alması gibidir. "Kadem" kelimesi hayır ve şerden tüm öne aldıklarıdır."³⁵⁹

Hadiste geçen "*kadem*" kelimesi hakkında selef bunların te'vilini yapmamış ve zahiri manasının da kastedilmediğine inanmışlardır.

Kelamcılar ise te'vil yoluna gitmişler. Te'vili hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Bu konu hakkında üç türlü te'vil yapılmıştır. Bunlardan birincisi, kademden (ayak) maksat mütekaddim olan demektir. Yani "Yüce Allah onun içine azap ehlinden orası için önceden takdim ettiği kimseleri koyuncaya kadar..." demek olduğu ifade edilmiştir. Mâzerî ve Kadı Iyaz, bunun en-Nadr b. Şumeyl'in te'vili olduğunu, buna benzer bir te'vilin de İbnu'l-Arâbî'den nakledildiğini belirtmiştir.

³⁵² Şeyban İbn Abdurrahman en-Nahvî'nin hadis aldığı kimseler arasında Katâde vardır. Onun için Muhammed b. Sa'd, İclî, Nesâî, sika demişlerdir. Ebu Hâtim, onun hakkında *hasenü'l-hadis, sâlihu'l-hadis, yüktebü hadisühü* değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 592-598; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 16. (*Hasenü'l-hadis*: Ta'dilin, Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.69)

³⁵³ Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Mâlik vardır. Onun hakkında Yahya b. Mâin, sika demiştir. Abdurrahman b. Ebu Hâtim, babasının onun hakkında Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir, dediğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 498-517; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 396.

³⁵⁴ Enes b. Mâlik'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I, 71-72.

³⁵⁵ Tirmizî, Cennet, 20.

³⁵⁶ Tirmizî, Cennet, 20.

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, XIX, 373.

³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, XIX, 373.

³⁵⁹ İbnu'l-Esîr, a.g.e., IV, 25.

İkinci yoruma göre kademden (ayak) maksat yaratılmışlardan birisinin kademi (ayağı) dir. Bu durumda zamir yaratılmışa ait olur.

Üçüncü yoruma göre ise “*ricl*” kelimesi ile bir insan topluluğu kastedilmiştir. Nitekim “*riclün min cerâd*” ifadesi çekirgeler topluluğu anlamındadır.

Kadı Iyaz’a göre ise bu te’villerin en açık olanı bunların cehennemi hak eden ve cehennem için yaratılmış olan bir topluluk olduklarıdır.³⁶⁰

İbn Hacer ise “kadem” kelimesi hakkında şunları söylemiştir: Kadem kelimesinden maksatın ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. Selef, bu tür lafızları geldiği gibi kabul eder ve bunların te’vilini yapmaz.

İlim ehlinde çoğu ise, “kadem” kelimesinin te’vilini yapmıştır. Kademden maksatın, cehenneme boyun eğdirmek olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda mana, “Cehennem azabı şiddetlendiği ve bunun artmasını istediği zaman Allah ona boyun eğdirdi, onu ayağının altına aldı” şeklinde olur. Kademden maksat ayağın olması değildir. Araplar, organ kelimelerini darb-ı mesellerde kullanırlar. Organları kastetmezler.

Başka bir yorumda ayaktan maksat, Allah’ın cehenneme, cehennem ehlinde öne aldığı kimseleri koymasındadır, denilmiştir.

Bazı kimseler kadem kelimesinin mahlûkatın ayağı olduğunu yahutta ayak ile en arkadakinin kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü ayak azaların sonucusudur. Bu durumda mana, “Allah cehenneme, cehennem ehlinin sonucusunu koyuncaya kadar” olur.³⁶¹

İbn Hacer’in yaptığı açıklamalara benzer açıklamaları, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın, “*O gün cehenneme “Doldun mu?” deriz. O da “Daha var mı?” der.*”³⁶² ayetini tefsir ederken de görmek mümkündür.³⁶³

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, teşbihe düşmemek için hadiste geçen ifadenin Allah’ın zâtına uygun bir anlamda te’vil edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2.2.5. Nûr ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bu kelime sözlükte ışık manasına gelmektedir. Allah’ın ismi ve sıfatı olduğu da söylenmiştir. Ayrıca zulmetin zıt anlamıdır.³⁶⁴ Kur’an’da ve hadislerde insanların önünü

³⁶⁰ Nevevî, a.g.e., XVII, 182-183.

³⁶¹ İbn Hacer, a.g.e., VIII, 758.

³⁶² Kâf, 50/30.

³⁶³ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-IX, Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts., VI, 4519.

³⁶⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “nvr” md

aydınlatıp doğru ve gerçek olanı görmelerini, hak ile bâtılı, hayır ve şerri ayırt etmelerini sağlayan mânevî ve ilâhî ışık manasında kullanılmıştır. “Mü’minlerin velisi olan Allah onları karanlıklardan nura çıkarır”³⁶⁵ meâlindeki ayetlerde mecazî anlamda hidayete nur, dalâlete zulmet denilmiştir. Hidayet eden ve yol gösteren Allah Teâlâ olduğu için O’nun isimlerinden birisi de nurdur. “Allah semaların ve arzın nurudur.”³⁶⁶ meâlindeki ayet genellikle, “Semaları ve yeryüzünü ışıklandırır ve süsleyen Allah’tır.” veya “Allah nurun yaratıcısıdır.” şeklinde yorumlanmıştır. Allah’ın nur olduğu da ifade edilmiştir.³⁶⁷

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ؟ قَالَ: «نُورٌ أَنَّى أَرَاهُ»

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe³⁶⁸ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Veki’³⁶⁹ Yezid b. İbrahim’den,³⁷⁰ o da Katâde’den,³⁷¹ o da Abdullah b. Şakîk’den,³⁷² o da Ebu Zerr’den³⁷³ naklen rivayet etti. Ebu Zerr şöyle dedi: Rasulullah’a (s): Rabbini gördün mü diye sordum. O da : “O bir nûr, onu nasıl görürüm” buyurdu.³⁷⁴

³⁶⁵ Bakara, 2/257.

³⁶⁶ Nûr, 24/35.

³⁶⁷ Uludağ, Süleyman, “Nûr”, XXXIII, s.244.

³⁶⁸ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe’dır. Hadis aldığı kimseler arasında Veki’ b. Cerrah vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk*, Ebu Hâtim, İbn Hıraş, sika, İclî, sika ve hadis hafızıdır, değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI, 34-42.

³⁶⁹ Veki’ b. Cerrah’ın hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. İbrahim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa’d, onun için sika, hadis çoktur, hüccettir, demiştir. İclî, onun hakkında sika, edib, hadis hafızlarındandır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 462-484.

³⁷⁰ Yezid b. İbrahim’in hadis aldığı kimseler arasında Katâde vardır. Ebu Zür’a, Ebu Hâtim, Nesâî, onun için sika demişlerdir. Muhammed b. Sa’d onun için sika, sebt demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 77-82; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 274.

³⁷¹ Katâde b. Diame’nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Şakîk vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Abdurrahman b. Ebi Hâtim, babasından şunları nakletti: Hasan’ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes’in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde’dır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIII, 498-517.

³⁷² Abdullah b. Şakîk’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Zerr vardır. Muhammed b. Sa’d, onun tabiînin birinci tabakasından, Basralı ve sika olduğunu nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun için sika demiştir. Yahya b. Maîn, onun sika, müslümanların hayırlılarından olduğunu söylemiştir. Ebu Hâtim ve İbn Hıraş, onun sika olduğunu söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 89-92; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 96.

³⁷³ Esas ismi, Cündeb b. Cünâde’dır. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, IV, 62-64.

³⁷⁴ Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967, I, 242 (İman, 291). Ayrıca bkz., Tirmizî, *Tefsîri’l Kur’an*, 54; Ahmed b. Hanbel, XXXV, 393.

Bize Mahmud b. Gaylân³⁷⁵ rivayet etti. Bize Veki³⁷⁶ ve Yezid b. Harun³⁷⁷, Yezid b. İbrahim et-Tüsteri'den, o da Katâde'den, o da Abdullah b. Şakîk'den, o da Ebu Zerr'den (r.a.) rivayet etti.³⁷⁸

Bize Veki' ve Behz³⁷⁹ rivayet etti. (Dediler ki): Bize Yezid b. İbrahim, Katade'den rivayet etti. Behz dedi ki: Bize Katade, Abdullah b. Şakîk'den, oda Ebu Zerr'den (r.a.) rivayet etti.³⁸⁰

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût, hadis hakkında Müslim'in şartlarına göre, isnadı *sahîhtir*, demiştir.³⁸¹

Tirmizî, bu hadise *hasen sahîh* hükmünü vermiştir.³⁸²

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim'in *Sahîh*'inde yer almaktadır.

İbnu'l- Esîr, Nûr'un Allah'ın isimlerinden birisi olduğunu belirtmiş ve bu kelimenin "körlere nuruyla gösteren, delâlet ehlini hidâyete ulaştıran" manasına geldiğini ifade etmiştir. Nûr hakkında bazı ilim ehli kimselerin şöyle dediğini belirtmiştir: "Nur, cisim ve arazdır. Allah Teâlâ, cisim ve araz değildir. Nûrdan maksat hicâbının nûr olmasıdır. Aynı şekilde Ebu Musa hadisinde de böyle rivayet edilmiştir. Bu durumda hadisin manası: "Onun hicâbı nur iken nasıl görebilirim" şeklindedir. Yani Nûr, onu görmeye mâni olmaktadır."³⁸³

³⁷⁵ Mahmud b. Gaylân'ın hadis aldığı kimseler arasında Veki' ve Yezid b. Harun vardır. Nesâî, onun için sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 305-309; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 125-126.

³⁷⁶ Veki' b. Cerrah'ın hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. İbrahim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd, onun için sika, hadis çoktur, hüccettir, demiştir. İclî, onun hakkında sika, edib, hadis hafızlarındandır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 462-484.

³⁷⁷ Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. İbrahim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sikadeğerlendirmesinde bulunmuştur. Ali b. Medenî, sikattan olduğunu söylemiştir. Onun için İclî, sika, hadise sağlamdır, demiştir. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika, hadis ilminde otorite, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 261-269.

³⁷⁸ Tirmizî, *Tefsîri'l Kur'an*, 54.

³⁷⁹ Behz b. Esed'in hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. İbrahim vardır. Behz, Katâde'den hadis almamıştır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, onun için hadiste otoride, *sadûk*, sika demiştir. Nesâî, onun için sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 257-259; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 164.

³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXV, 393.

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel, XXXV, 393.

³⁸² Tirmizî, *Tefsîri'l Kur'an*, 54.

³⁸³ İbnu'l-Esîr, a.g.e., V, 124-125.

Hadiste geçen “*O bir nur, onu nasıl göreyim!*” cümlesinin anlamı: Onun hicabı nurdur, onu nasıl görebilirdim, demektir. İmam Ebu Abdullah el-Mâzerî, “*Onu*” ifadesindeki zamirin Allah’a ait olduğunu söylemiştir. Yani Allah’ı nasıl göreyim, demektir. Nitekim ışığın gözü kamaştırması ve gören ile arasına bir engel teşkil ederek görme idrakini engellemesi bilinen bir durumdur.

Kadı Iyaz ise, kendilerine böyle bir rivayetin gelmediğini, bu rivayeti asıl nüshaların hiçbirisinde görmediğini söylemiştir. Yüce Allah’ın nur olmasının imkânsız olduğunu, çünkü nurun, cisim türünden olduğunu ifade etmiştir. Yüce Allah ise bunlardan münezzehtir.

Yüce Allah’ın: “*Allah göklerin ve yerin nûrudur.*”³⁸⁴ buyruğu ile hadiste Allah’a “en-Nûr” isminin verilmesi, onları nurlandıran ve o nuru yaratan anlamındadır. Göklerde ve yerde bulunanlara hidayet veren anlamında olduğu gibi, mü’minlerin kalplerini nurlandıran, gözleri alacak, apaydınlık ve pek güzel anlamlarına da gelmektedir.

385

Hadisdeki “*Nûr*” kelimesini âlimler Allah, Nûr değil, nur kaynağı ve nurlandırandır, şeklinde yorumlamışlardır.

2.2.6. Nefs ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Nefs, sözlükte ruh, can, hayat, nefes, varlık, zât, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan arzular manalarına gelmektedir.³⁸⁶ Kur’an’da nefis kelimesi, ruh manasında kullanıldığı gibi zât ve öz varlık manasında da kullanılmıştır.³⁸⁷

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْفَرَسِيُّ، عَنْ أَبِي الرَّزَّادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا قَضَى اللَّهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ إِنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي»

Bize Kuteybe b. Saîd³⁸⁸ rivâyet etti. Bize Muğire b. Abdurrahman el-Kuraşî,³⁸⁹ Ebu’z- Zinâd’dan,³⁹⁰ o da A’rac’dan,³⁹¹ o da Ebu Hureyre’dan³⁹² naklen rivâyet etti. Dedi

³⁸⁴ Nûr, 24/35.

³⁸⁵ Nevevî, a.g.e., III, 12-13.

³⁸⁶ İbn Manzûr, a.g.e., “nfs” md.

³⁸⁷ Uludağ, Süleyman, “Nefs”, XXXII, s. 526.

ki: Rasulullah (s): “Allah mahlûkatı yarattığı zaman kendi yanında arşın üstünde olan kitabına muhakkak benim rahmetim, öfkeme galip olmuştur diye yazdı.” buyurdu.³⁹³

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَشْرَمٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو ضَمْرَةَ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ مِيْنَاءَ،
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا قَضَى اللَّهُ الْخَلْقَ، كَتَبَ فِي كِتَابِهِ عَلَى
نَفْسِهِ، فَهُوَ مَوْضُوعٌ عِنْدَهُ إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي»

Bize Ali b. Haşrem³⁹⁴ rivayet etti. Bize Ebu Damra,³⁹⁵ Haris b. Abdurrahman’dan,³⁹⁶ o da Atâ b. Mînâ’dan,³⁹⁷ o da Ebu Hureyre’den naklen haber verdi. Şöyle demiş: Peygamber (s): “Allah mahlûkatı yarattığı vakit: Kitabına - kitap kendi

³⁸⁸ Kuteybe b. Saîd es-Sekafî’nin hadis aldığı kimseler arasında Muğire b. Abdurrahman vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hıraş, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, VI, 521-522; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIII, 523-537.

³⁸⁹ Muğire b. Abdurrahman’ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu’z-Zinâd vardır. Onun hakkında, Ebu İshak el- Cûzcânî (259/873), Ahmed’den *ma bi hadisihi be’sün*, Dürî ve İbn Maîn’den *leyse bi şey’*, Âcurrî ve Ebu Dâvûd’un *racûlün salihun, la be’se bihi*, Nesâî’nin, *leyse bi’l-kaviyy* dediğini söylemiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 266-267; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 169. (*Leyse bi şey’*: Cerhin, Zehebî ve Sehâvî’ye göre dördüncü, Irâkî’ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.89)

³⁹⁰ Esas adı, Abdullah b. Zekvan el-Kuraşî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında A’rac vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabîî, sika, Enes b. Mâlik’ten hadis işittiğini söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, fakih, *sâlihu’l- hadis, sâhibu’s- sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIV, 476; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 204-205; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 84.

³⁹¹ Esas adı, Abdurrahman b. Hürmüz el-A’rac’tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa’d, onun için, Medine halkının ikinci tabakasından, sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun hakkında Medineli, tabîî, sika demiştir. Ebu Zür’a, onun için sikademiştir. Muhammed b. Sa’d, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam ve Ebu Saîd b. Yunus onun H. 117 yılında İskenderiye’de vefat ettiğini söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVII, 467-461; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 189.

³⁹² Ebu Hureyre’nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, IV, 202-211.

³⁹³ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, VI, 2985 (Bed’il-Halk, 1). Ayrıca bkz., Müslim, *Tevbe*, 14; Tirmizî, *Daâvât*, 100; İbn Mace, *Mukaddime*, 34; Ahmed b. Hanbel, XIII, 479.

³⁹⁴ Ali b. Haşrem’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Damra vardır. Onun hakkında, Nesâî, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Mervezî, onun için sika demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 316-317; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 421-423; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 284.

³⁹⁵ Esas adı, Enes b. İyaz b. Damra’dır. Hadis aldığı kimseler arasında Haris b. Abdurrahman vardır. Dürî, İbn Maîn’den onun hakkında sika olduğunu söyledi. Ebu Zür’a ve Nesâî, onun için *la be’se bihi* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 375-376; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, III, 349-353; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 140.

³⁹⁶ Haris b. Abdurrahman’ın hadis aldığı kimseler arasında Atâ b. Mînâ vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir, mutkîn demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 147-148; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, V, 253-255; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 195.

³⁹⁷ Atâ b. Mînâ’nın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında, İbn Cüreyc, Eyyüb b. Musa’dan; Atâ b. Mînâ’nın insanların en sahihlerinden olduğunu söylemiştir. İbn Uyeyne; “Atâ b. Mînâ, Ebu Hureyre’nin ashabının tanınanlarındandır.” demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında onu zikretmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 612; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 119-121; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 267.

nezdine konmuş olduğu halde kendisi için: Benim rahmetim, gadabıma galebe çalar (diye) yazmıştır.” buyurdular.³⁹⁸

Bize Kuteybe³⁹⁹ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Leys,⁴⁰⁰ İbn Aclân’dan,⁴⁰¹ o da babasından,⁴⁰² o da Ebu Hureyre’den rivayet etti.⁴⁰³

Bize Muhammed b. Yahya⁴⁰⁴ rivayet etti. Bize Safvan b. İsa,⁴⁰⁵ İbn Aclân’dan, o da babasından, o da Ebu Hureyre’den rivayet etti.⁴⁰⁶

Bize Ali b. Behr⁴⁰⁷ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Mutemir b. Süleyman,⁴⁰⁸ babasından,⁴⁰⁹ o da Katâde’den,⁴¹⁰ o da Ebi Rafî’den,⁴¹¹ oda Ebu Hureyre’den rivayet etti.⁴¹²

³⁹⁸ Müslim, Tevbe, 14.

³⁹⁹ Kuteybe b. Saîd’in hadis aldığı kimseler arasında Leys b. Sa’d vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Nesâî, onun için sika ve *sadûk* demiştir. İbn Hıraş, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIII, 523-537.

⁴⁰⁰ Leys b. Sa’d’ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Aclân vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, sebt, hadisleri sahihtir ve ilmi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn, Ebu Abdurrahman en-Nesâî, İclî, onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 255-278.

⁴⁰¹ Esas adı, Muhammed b. Aclân’dır. Hadis aldığı kimseler arasında babası Aclân vardır. Yakub b. Şeybe, onun sikattan olduğunu söylemiştir. Onun hakkında Ebu Zür’a, *sadûk*, Ebu Hâtim ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 101-108; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 77.

⁴⁰² Aclân Mevla Fatıma binti Utbe b. Rabîa’dan oğlu hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Nesâî, *la be’sse bihi* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 516.

⁴⁰³ Tirmizî, Daâvât, 100.

⁴⁰⁴ Muhammed b. Yahya ez-Zühli’nin hadis aldığı kimseler arasında Safvan b. İsa vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika ve bulunduğu dönemde hadis ilminde otoride idi, değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, onun için sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 617-631.

⁴⁰⁵ Safvan b. İsa’nın hadis aldığı kimseler arasında İbn Aclân vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sâlih, Muhammed b. Sa’d, sika ve sâlih değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIII, 208-210.

⁴⁰⁶ İbn Mace, Mukaddime, 34.

⁴⁰⁷ Ali b. Behr’in hadis aldığı kimseler arasında Mu’temir b. Süleyman vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, İclî, Dârekutnî ve Hakem Ebu Abdullah, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 325-327; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 279.

⁴⁰⁸ Mu’temir b. Süleyman’ın hadis aldığı kimseler arasında babası Süleyman b. Tarhan et-Teymî vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika, Ebu Hâtim, sika, *sadûk*, Muhammed b. Sa’d, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVIII, 250-255.

⁴⁰⁹ Süleyman b. Tarhan et-Teymî’nin hadis aldığı kimseler arasında Katâde b. Diame vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabîi ve sika olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Sa’d, sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XII, 5-12; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 396.

⁴¹⁰ Katâde b. Diame’nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Rafî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Onun hakkında Abdurrahman b. Ebu Hâtim babasından şunları nakletmiştir: Hasan’ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes’in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde’dir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIII, 498-517.

⁴¹¹ Esas adı, Nüfey’ Ebu Rafî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında İclî, tabîi, tabîinin büyüklerinden sikadır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, onun için *leyse bihi be’sün* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 14-16; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 209.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, XIII, 479.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁴¹³

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

Hadiste geçen *nefs* kelimesi hakkında ise Beyhakî, *nefs* kelimesinin çeşitli anlamlarının olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birisi, "fi nefsi'l-emr: aslında" örneğinde olduğu gibi Arapların kullanımlarında hakiki manadadır. Bu kelimenin diğere anlamı ise "zât" demektir. Yüce Allah'ın "ta'lemu ma fi nefsi ve lâ a'lemu mâ fi nefsik: Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zatında (nefsinde) olanı bilmem" ayetine şu mana verilmiştir: "Sen benim içimde gizlediğimi ve sır olarak sakladığımı bilirsin, hâlbuki ben senin benden gizlediğini bilmem."⁴¹⁴

İbn Battal'a göre ise, bu ayet ve hadis Allah'ın nefsi olduğunun isbatıdır.⁴¹⁵ Hadisteki *nefs* kelimesi âlimler tarafından zât manasında kullanılmıştır.

2.2.7. Sûret ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Sûret kelimesi sözlükte, bir şeyi diğere şeylerden ayıran kendisine has özellikler manasına gelmektedir.⁴¹⁶

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ، طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا، فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ: أَذْهَبَ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلِيكَ، النَّفَرِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، جُلُوسٌ، فَاسْتَمِعَ مَا يُحْيُونَكَ، فَإِنَّهَا تَحْيِيكَ وَتَحْيِي ذُرِّيَّتَكَ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالُوا: السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، فَرَادُوهُ: وَرَحْمَةُ اللَّهِ، فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ، فَلَمْ يَزَلِ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدُ حَتَّى الْآنَ "

Bize Yahya b. Ca'fer⁴¹⁷ rivayet etti. Bize Abdürrezzak,⁴¹⁸ Ma'mer'den,⁴¹⁹ o da Hemmam'dan,⁴²⁰ o da Ebu Hureyre'den⁴²¹ rivayete göre Nebi (s) şöyle buyurmuştur:

⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, XIII, 479.

⁴¹⁴ Mâide, 5/116.

⁴¹⁵ İbn Hacer, a.g.e., XIII, 469.

⁴¹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., "svr" md.

⁴¹⁷ Yahya b. Ca'fer'in hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Onun hakkında Ka'ban: Kim sahîh, temiz bir ilim isterse Yahya b. Ca'fer'e müracaat etsin, ondan yazın, demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXXI, 254-256; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 251.

“Allah Âdem’i kendi sureti üzere yarattı. Boyunun uzunluğu altmış zirâ’ idi. Allah onu yarattığı zaman:

Git de meleklerden oturmakta olan şu topluluğa selâm ver ve onların senin selâmını nasıl karşıladıklarını dinle! Çünkü bu, hem senin, hem de zürriyetinin selâmlaşmasıdır! buyurdu. Bunun üzerine Âdem, meleklere:

‘es- Selâmü aleyküm’ dedi. Onlar da:

‘es-Selâmü aleyke ve rahmetullâh’ dediler ve selâmlarına ‘rahmetullâh’ kelimesini ilave ettiler.

Âdem, beşerin atası olduğu için cennete giren herkes Âdem’in sûreti üzere girecektir. Âdem’den sonra gelen halk, şimdiye kadar onun güzelliğinden birer parçasını kaybetmeye devam etti.”⁴²²

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا الْمُتَنِّي، ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنِ الْمُتَنِّي بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَفِي حَدِيثِ ابْنِ حَاتِمٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ، فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ، فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ»

Bize Nasr b. Ali el-Cehdamî⁴²³ rivayet etti. (Dedi ki): Bana babam⁴²⁴ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Müsennâ⁴²⁵ rivayet etti. H. Bana Muhammed b. Hâtim⁴²⁶ de rivayet etti.

⁴¹⁸Abdürrezzak’ın hadis aldığı kimseler arasında Ma’mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini, Müslümanların imamı olduğunu ve ondan hadis yazdıklarını aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVIII, 52-62.

⁴¹⁹Ma’mer b. Râşid el-Ezdî’nin hadis aldığı kimseler arasında Hemmâm vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hatîm, *sâlihu’l-hadis*, Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVIII, 303-311.

⁴²⁰Hemmam b. Münebbih’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 298-300.

⁴²¹Ebu Hureyre’nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁴²²Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrâhim el-Cu’fi, *Sahih-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XIII, 6174-6175 (Buhârî, İsti’zân, 1). Ayrıca bkz., Müslim, *Birr ve’s-sıla*, 115; Ahmed b. Hanbel, XVI, 427.

⁴²³Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali b. Subhan’ın hadis aldığı kimseler arasında babası Ali b. Nasr b. Ali el-Cehdamî el-KEbir vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, Nesâî ve İbn Hıraş, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XXIX, 355-361; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 201.

⁴²⁴Ali b. Nasr b. Ali b. el-Cehdamî’den oğlu hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Müsennâ vardır. Ahmed b. Hanbel onun için, *sâlihu’l-hadis*, Ebu Muaviye’den daha sağlamdır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. Ebu Hâtim, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, XXI, 157-159; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 297.

(Dedi ki): Bize Abdurrahman b. Mehdî,⁴²⁷ Müsennâ b. Saîd'den,⁴²⁸ o da Katâde'den,⁴²⁹ o da Ebu Eyyüb'den,⁴³⁰ o da Ebu Hureyre'den naklen rivayet etti. Ebu Hureyre, Rasulullah (s) buyurdu demiş. İbn Hâtim'in hadisinde ise Peygamber'den (s) naklen ibaresi vardır: *"Biriniz kardeşiyle kavga ederse yüzden kaçın! Çünkü Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır."*⁴³¹

Bize Süleyman b. Dâvûd⁴³² rivayet etti. Bize Müsennâ, Katâde'den, o da Ebi Eyyüb'den, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁴³³

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁴³⁴

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

⁴²⁵ Müsannâ b. Saîd'den hadis rivayet edenler arasında Ali b. Nasr b. Ali b. el-Cehdamî vardır. Onun için Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Ebu Dâvûd, İclî, sika demişlerdir. Nesâî, *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVII, 200-202; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 119.

⁴²⁶ Muhammed b. Hâtim b. Meymun el-Bağdadî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. Mehdî vardır. Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Cu'fî, Yahya b. Maîn'in, Muhammed b. Hâtim b. Meymun hakkında yalancı dediğini duydum, demiştir. Onun hakkında İbn Adî ve Dârekutnî sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXV, 20-23; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 30.

⁴²⁷ Abdurrahman b. Mehdî'nin hadis aldığı kimseler arasında Müsennâ b. Saîd vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, Abdurrahman b. Mehdî, Hammad b. Zeyd'in ashabının rivayetinde en sağlam olanı, hadis ilminde otorite, sika, Yahya b. Saîd'den daha güvenilir, Veki'den rivayetinde daha sağlamdır, demiştir. Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî bir kişiden hadis rivayet ettiği zaman o hüccettir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XVII, 430-443; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 187.

⁴²⁸ Müsennâ b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Katâde vardır. Onun için Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Eb3u Hâtim, Ebu Dâvûd, İclî, sika demişlerdir. Nesâî, *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVII, 200-202.

⁴²⁹ Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebu Eyyüb vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Abdurrahman b. Ebu Hâtim, babasından şunları nakletti: Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXIII, 498-517.

⁴³⁰ Ebu Eyyüb el-Merağî'nin ismi Yahya b. Mâlik'tir. Ondan Katâde b. Diame hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Nesâî, sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXX III, 60-61; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 311.

⁴³¹ Müslim, *Birr ve's-sıla*, 115.

⁴³² Süleyman b. Dâvûd'un hadis aldığı kimseler arasında Müsennâ b. Saîd vardır. Onun hakkında Ahmed b. Abdullah el-İclî, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, onun için sika demiştir. Muhammed b. Sa'd, onun için sika hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XI, 401-408; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 392.

⁴³³ Ahmed b. Hanbel, XVI, 427.

⁴³⁴ Ahmed b. Hanbel, XVI, 427.

حَدَّثَنَا سَلْمَةُ بْنُ شَيْبٍ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَنَا نَبِيُّ اللَّيْلَةِ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ، - قَالَ أَحْسَبُهُ فِي الْمَنَامِ - فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ هَلْ تَدْرِي فِيْمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى؟ " قَالَ: " قُلْتُ: لَا "، قَالَ: «فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ كَتِفَيْ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ نَدْيِي» أَوْ قَالَ: " فِي نَحْرِي، فَعَلِمْتُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، قَالَ: يَا مُحَمَّدُ، هَلْ تَدْرِي فِيْمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى؟ قُلْتُ: نَعَمْ، فِي الْكَفَّارَاتِ، وَالْكَفَّارَاتِ الْمُكْتَبَةِ فِي الْمَسَاجِدِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، وَالْمَشْيِ عَلَى الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ، وَإِسْبَاحِ الْوُضُوءِ فِي الْمَكَارِهِ، وَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ عَاشَ بِخَيْرٍ وَمَاتَ بِخَيْرٍ، وَكَانَ مِنْ خَطِيئَتِهِ كَيْوَمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، إِذَا صَلَّيْتَ فَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ، وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ، وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، وَإِذَا أَرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَأَفْبِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ، قَالَ: وَالذَّرَجَاتُ إِفْشَاءَ السَّلَامِ، وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ، وَالصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ "

«وَقَدْ ذَكَرُوا بَيْنَ أَبِي قَلَابَةَ، وَبَيْنَ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ رَجُلًا» وَقَدْ رَوَاهُ قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْجَلَّاحِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

Bize Seleme b. Şebib⁴³⁵ ve Abd b. Humejd⁴³⁶ rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Abdürrezzak,⁴³⁷ Ma'mer'den,⁴³⁸ o da Eyyüb'den,⁴³⁹ o da Ebi Kılabe'den,⁴⁴⁰ o da İbn Abbas'dan (r.a.)⁴⁴¹ rivayete göre, Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Ulu ve yüce Rabbim bu gece en güzel surette (İbn Abbas dedi ki: Uyku aleminde) bana göründü ve Ey Muhammed, büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda münakaşa ediyorlar biliyor musun? Ben de hayır dedim. Bunun üzerine elini iki omzumun arasına koydu-veya göğsüme- ve ben o iki elin soğukluğunu iki kürek kemiği arasında veya göğsümde hissettim. Sonra göklerde

⁴³⁵ Seleme b. Şebib'in hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sadük* demiştir. Hafız Ebu Nuaym ise sikat olduğunu, imam ve kudemanın ondan rivayet ettiğini söylemiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XI, 284-287.

⁴³⁶ Abd b. Humejd'in hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVIII, 524-528.

⁴³⁷ Abdürrezzak b. Hemmam'ın hadis aldığı kimseler arasında Ma'mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 52-62.

⁴³⁸ Ma'mer b. Râşid'in hadis aldığı kimseler arasında Eyyüb vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sâlihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, onun için sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 303-311.

⁴³⁹ Eyyüb b. Ebi Temiyme'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Kılabe vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, hadiste sika, sebt, bütün ilimleri toplayan, hüccet, adil demiştir. Nesâî ise sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, III, 457-463; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 145.

⁴⁴⁰ Esas adı, Abdullah b. Zeyd el-Ceramî'dir. Onan Eyyüb es-Sehtiyânî hadis rivayet etmiştir. Ebi Kılabe'nin hadis aldığı kimseler arasında İbn Abbas yoktur. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, hadis çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, tabîi ve sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XIV, 542-548; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 88-89.

⁴⁴¹ Abdullah b. Abbâs'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 330-334.

ve yerde ne varsa hepsini bildim. Tekrar, Ey Muhammed! Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda münakaşa ediyorlar biliyor musun? Ben de evet dedim. Keffaretler hakkında... Keffaretler namazdan sonra mescidde kalmak, mescitlerdeki cemaate yaya olarak yürümek her türlü zorluk ve soğuklarda bile abdest organlarını kapsamlı yıkamaktır. Kim böyle yaparsa hayırla yaşar hayırla ölür ve her türlü hata ve günahlarından sıyrılarak annesinden doğduğu gün gibi tertemiz olur.” Sonra şöyle buyurdu: “Ey Muhammed! Namaz kıldığında şöyle dua et: Allah’ım, iyilikler yapmayı, kötülüklerden el çekmeyi, yoksulları sevmeyi senden dilerim. Kullarına bir kötülük göndereceğin vakit beni o kötülüklerden uzak tut yanına al...” Rasulullah (s), sözüne şöyle devam etti: “Dereceler ise selamı yaymak, yemek yedirmek, insanlar uykudayken geceleyin namaz kılmaktır.”⁴⁴²

Tirmizî: Bu hadiste Ebu Kılabe ile İbn Abbas arasında bir şahıs daha ilave edilmektedir. Katâde bu hadisi Ebu Kılabe’den, Halid b. Lecla’dan ve İbn Abbas’dan rivayet etmiştir.

Bize Abdürrezzak rivayet etti. Bize Ma’mer, Eyyüb’den, o da Ebi Kılabe’den, o da İbn Abbas’dan (r.a.) rivayet etti.⁴⁴³

Ahmed b. Hanbel’in tahkikini yapan Şu’ayb el-Arnâvût da rivayet hakkında, *isnadı zayıftır*, Ebi Kılabe, İbn Abbas’dan hadis almamıştır, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁴⁴

Rivayetin senedinin rical kitaplarından yaptığımız tetkiklere göre muttasıl olmadığı, Ebi Kılabe’nin İbn Abbas’dan hadis almağı görülmektedir. Dolayısıyla hadisin isnadı zayıftır.

Sûret hadisi olarak bilinen hadisin “*Kendi sûretinde yarattı.*” ifadesindeki zamirin mercii konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

1- Zamir Allah’a râcidir diyenler: Bu görüş mutasavvıflar tarafından kabul görmüştür. Allah sayısız güzel ismini cem’ edecek ve bu isimleri en güzel şekilde izhar edecek bir varlık görmek istediği için Âdem’i yaratmıştır. Onlar görüşlerini delillendirmek için

⁴⁴² Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 298-299 (Tefsîr, 39). Ayrıca bkz., Ahmed b. Hanbel, V, 437-438; Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, XX, 109.

⁴⁴³ Ahmed b. Hanbel, V, 437-438.

⁴⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 437-438.

hadisin “*Allah Teâlâ Âdem’i Rahmanın sûretinde yaratmıştır.*” şeklindeki rivayetini kullanmışlardır. Ayrıca zamirin Allah’a râci olması durumunda, hadisin diğer canlılardan üstün kılınması bakımından insan için bir ikram ve şereflendirme manası taşıdığı belirtilmiştir.⁴⁴⁵ Bu görüşü kabul edenlere göre “*Rahmanın suretinde*” ifadesindeki suret ile nitelik kastedilmiştir. Yani her ne kadar yüce Allah’ın sıfatlarına hiçbir şey benzemese dahi Allah, Âdem’i ilim, hayat, semi’, basar ve buna benzer kendi sıfatlarına (kısmen) sahip olarak yaratmıştır.⁴⁴⁶

2- Zamir Hz. Âdem’e racidir, diyenler: Hz. Âdem’in boyunun altmış zira’ olduğu ifadesinin bulunduğu, Hz. Âdem’in özelliklerinden bahseden hadiste zamirin merciinin Hz. Âdem olduğu açıktır ve ilk yaratılışının hiç değişmediğini göstermektedir. Hz. Âdem, zürriyeti için geçerli olan aşamaların aksine, ana rahminde oluşmamış ve dolayısıyla embriyonun burada geçirdiği aşamaları geçirmemiştir. Allah onu, bebeklik, çocukluk ve gençlik aşamaları geçirmeden yetişkin bir insan şeklinde ve topraktan yaratmıştır. Bunun Dehrîyyenin, insan ancak nutfeden olur. İnsan nutfesi de ancak insandan olur ve bunun ilk başlangıcı yoktur, şeklindeki kanaatlerini reddetmek için dile getirildiği söylenmiştir.⁴⁴⁷

Bir diğer görüşe göre, Hz. Peygamber bu ifade ile insan tabiatın bir işi ve etkisi olarak meydana gelmiş olabileceğini iddia eden tabiatçıların görüşünü reddetmektedir.

Bir başka görüşe göre ise, insan kendisinin fiilini yaratır, iddiasında bulunan Kaderiyyenin görüşlerini reddetmek için böyle denilmiştir.⁴⁴⁸

3- Zamir, yüzüne tokat atılan şahsa raciidir, diyenler: Bu hadis kölesini döven bir kimse ile ilgili olarak rivayet edilmiştir. Peygamber (s), kölesini dövmesini yasaklayarak ona: “*Şüphesiz Allah Âdem’i de onun sûreti üzerine yaratmıştır*” demiştir.⁴⁴⁹

“*Allah, Âdem’i kendi sûretinde yarattı*” cümlesinin kaynaklarda “*Kardeşinizin yüzüne vurmayın*” ifadesi ile birlikte yer alması bazı hadis otoriteleri tarafından ziyade olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda hadisin gerçek şekli “*Kardeşinizin yüzüne (veya “kavga ederken yüze”)* vurmaktan sakının” cümlesidir. “*Allah, Âdem’i kendi suretinde*

⁴⁴⁵ Kahraman, Hüseyin, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c.1, sy. 1, İstanbul, 2003, s.53.

⁴⁴⁶ İbn Hacer, a.g.e., XI, 6.

⁴⁴⁷ Kahraman, Hüseyin, a.g.m., s.53; İbn Hacer, a.g.e., XI, 6.

⁴⁴⁸ İbn Hacer, a.g.e., XI, 6 ; Kahraman, Hüseyin, a.g.m., s.54.

⁴⁴⁹ İbn Hacer, a.g.e., XI, 6; Kahraman, Hüseyin, a.g.m., s. 54.

yarattı” cümlesi, sahabî ravi veya daha sonraki ravilerden birisinin kendi değerlendirmesi olup asıl cümleye idrâc edilmiştir.⁴⁵⁰

Mâzerî de bu rivayetin hadis ehline göre sâbit olmadığını, bunu nakledenin kendisinin aldığı anlam ile rivayet ettiğini ve bunu yaparken de hata ettiğini söylemiştir.⁴⁵¹

Hadisin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasının temel sebebi olarak rivayette ihtisar yapılmasını ve hadisin bağlamından kopuk olarak nakledilmesini söyleyebiliriz.

İbnu'l- Esîr “sûret” kelimesini açıklarken “*Rabbim bu gece en güzel surette bana göründü.*” hadisini ele almıştır. Bu kelime ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: “Arapların kelâmında sûret kelimesi bir şeyin zahirî, bir şeyin hakikati, şekli ve sıfatı manasında kullanılır. “Bir filin falanca sureti” derken onun şekli, “Bir işin falanca sureti” derken de sıfatı kastedilir. Hadiste geçen “sûret” kelimesinden kastedilen de “O’nun en güzel bir sıfatla gelmesidir.” Kelimenin mânasının Hz. Peygambere dönmesi de câizdir. Bu durumda hadis “*Ben en güzel bir surette iken Rabbim bana göründü.*” anlamına gelir. “Sûret” kelimesi zahir, şekil, sıfat manalarından her birisi için kullanılır. Ancak sûretin zahirî anlamının Allah hakkında kullanılması mümkün değildir. Allah Teâlâ bundan ulu ve büyüktür.”⁴⁵²

Bu hadis yed sıfatının ispatı için de delili olarak kullanılmıştır. Hadiste geçen, “*Allah’ın elini Hz. Peygamber’in iki omzunun arasına koyması*” ifadesinden maksat, o esnada Allah’ın, Hz. Peygamber’e lütfettiği feyiz ve bereketlerdir. Nitekim insanlar arasında büyük bir kimse bir küçüğe lütufta bulunduğu ve şefkat gösterdiği zaman onun sırtını sıvazlar.⁴⁵³

İlk dönem âlimleri bu tür hadislerde geçen haberî sıfatları, yorumlamaksızın, oldukları gibi kabul etmişlerdir. Sonraki âlimler ise yorumlama yoluna gitmişlerdir.

2.2.8. Vech ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Vech lafzı sözlükte yüz, çehre, sima, bir şeyin kendisi, bakan kimsenin karşısına gelen yön anlamlarına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de on bir ayette Allah veya Rab

⁴⁵⁰ Kahraman, Hüseyin, a.g.m., s. 58.

⁴⁵¹ Nevevî, a.g.e., XVI, 166.

⁴⁵² İbnu'l-Esîr, a.g.e., III, 58-59.

⁴⁵³ Mübârekfûrî, a.g.e., IX, 103-104.

kelimesine yahut bunlara râcî zamire muzaf olarak gelen vech lafzı çeşitli hadislerde de Allah'a nisbet edilmiştir.⁴⁵⁴

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ الْجُسَمِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَصْرُ: ابْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي نَهَيْكٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ، فَأَعِيدُوهُ، وَمَنْ سَأَلَكُمْ بِوَجْهِ اللَّهِ، فَأَعْطُوهُ» قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: «مَنْ سَأَلَكُمْ بِاللَّهِ»

Bize Nasr b. Ali⁴⁵⁵ ve Ubeydullah b. Ömer el-Cüşemî⁴⁵⁶ rivayet etti. Dediler ki: Bize Halid b. Haris⁴⁵⁷ rivayet etti. Bize Saîd⁴⁵⁸ rivayet etti. Dedi ki: Nasr: İbn Ebi Arûbe, Katâde'den,⁴⁵⁹ o da Ebi Nehîk'den,⁴⁶⁰ o da İbn Abbâs'dan (r.a.)⁴⁶¹ rivayete göre, Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: “Her kim Allah’ın ismini vererek size sığınırsa onu koruyunuz. Kim de Allah için sizden birşey isterse ona da istediği şeyi veriniz.”

Hadisin ravilerinden Ubeydullah sadece “Allah için isteyene” bölümünü rivayet etti.⁴⁶²

Bize Kuteybe⁴⁶³ rivayet etti. Dedi ki: Bize Ebu Avane,⁴⁶⁴ A’meş’den,⁴⁶⁵ o da Mücahid’den,⁴⁶⁶ o da İbn Ömer’den⁴⁶⁷ rivayet etti.⁴⁶⁸

⁴⁵⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, “Vecih”, XLII, s. 585.

⁴⁵⁵ Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali b. Subhan’ın hadis aldığı kimseler arasında Halid b. Haris vardır. Onun hakkında, Ebu Hâtim, Nesâî ve İbn Hıraş, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XXIX, 355-361.

⁴⁵⁶ Ubeydullah b. Ömer’in hadis aldığı kimseler arasında Halid b. Haris vardır. Onun hakkında İclî, Nesâî, Salih b. Muhammed el-Esedî, *sadûk* demişlerdir. Muhammed b. Sa’d, sika, hadisi çoktur, Ebu Hâtim, *sadûk* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XIX, 130-136

⁴⁵⁷ Halid b. Haris’in hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Ebu Arûbe vardır. Onun hakkında, Ebu Zür’a, *sadûk*, Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite, sika, Nesâî, sika, sebt demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, VIII, 35-38; I, 266-267.

⁴⁵⁸ Saîd b. Ebi Arûbe’nin hadis aldığı kimseler arasında Katâde b. Diame vardır. Onun hakkında, Yahya b. Maîn, Ebu Zür’a ve Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XI, 5-11; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 368

⁴⁵⁹ Katâde b. Diame’nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Nehîk vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Abdurrahman b. Ebi Hâtim, babasından şunları nakletti: Hasan’ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes’in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde’dir, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XXIII, 498-517.

⁴⁶⁰ Esas adı, Osman b. Nehîk’dir. Ondan Katâde hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında İbn Abbas vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XIX, 501-502; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 257.

⁴⁶¹ Abdullah b. Abbâs’ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, II, 330-334.

⁴⁶² Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvûd*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 658 (Edeb, 117). Ayrıca bkz., Nesâî, Zekât, 72; Ahmed b. Hanbel, IV, 113.

⁴⁶³ Kuteybe b. Saîd’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Avane vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Nesâî, onun için sika ve *sadûk* demiştir. İbn Hıraş onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIII, 523-537.

⁴⁶⁴ Esas adı, Veddah b. Abdullah el-Yeşkürî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında A’meş vardır. Onun hakkında Ebu Zür’a, kitabından rivayet ettiğinde sikadır, demiştir. Ebu Hâtim, onun kitablari sahihdir, ezberinden rivayet ettiğinde çok hatası vardır, sikadır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XXX, 441-448; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 235.

Bize Ali b. Abdullah⁴⁶⁹ rivayet etti. Bize Halid b. Haris rivayet etti. Bize Saîd, Katâde'den, o da Ebi Nehîk'den, o da İbn Abbâs'dan rivayet etti.⁴⁷⁰

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, *isnadi hasendir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁷¹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, olduğu görülmektedir. Hadisin senedinde yer alan ravilerden Ebu Avane, zabt açısından kusurlu bulunduğu için hadisin isnadı *hasendir*.

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ} [الأنعام: 65]، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعُوذُ بِوَجْهِكَ»، قَالَ: {أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ} [الأنعام: 65]، قَالَ: «أَعُوذُ بِوَجْهِكَ» {أَوْ يُلَيْسَ لَكُمْ شَيْعًا وَيَذِيقَ بَعْضَكُمْ بِأَسَنِ بَعْضٍ} [الأنعام: 65] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَذَا أَهْوَنُ - أَوْ هَذَا أَيْسَرُ -»

Bize Ebu Nu'man⁴⁷² rivayet etti. Bize Hammad b. Zeyd,⁴⁷³ Amr b. Dînar⁴⁷⁴dan, o da Cabir b. Abdullah'dan (r.a.) rivayet etti. Dedi ki: “*Deki Allah'ın size üstünüzden bir azap göndermeye gücü yeter*” ayeti⁴⁷⁵ indiği zaman Rasulullah (s) “*Rabbim senin kerîm vechine (zatına) sığınırım*” dedi. Ravi dedi ki: “*Veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye gücü yeter*” cümlesinin ardından Rasulullah (s): “*Rabbim senin kerîm vechine*

⁴⁶⁵ Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esadî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Mücahid vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XII, 76-90.

⁴⁶⁶ Mücahid b. Cebr'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Zür'a, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVII, 228-235; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 120.

⁴⁶⁷ Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 347-350.

⁴⁶⁸ Nesâî, Zekât, 72.

⁴⁶⁹ Ali b. Abdullah b. Ca'fer el-Medîni'nin hadis aldığı kimseler arasında Halid b. Haris vardır. Ebu Hâtim, onun insanlar arasında marifeti'l hadis ve'l ilel konusunda tanındığını söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXI, 5-30; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 288-289.

⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 113.

⁴⁷¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 113.

⁴⁷² Esas adı, Muahmmad b. Fazl es-Sedûsî'dir. Hadsî aldığı kimseler arasında Hammad b. Zeyd vardır. Abdurrahman b. Ebi Hâtim, babasından onun, ömrünün son döneminde hata yaptığını, aklını yitirdiğini, ondan ihtilata düşmesinden önceki rivayetlerinin sahih olduğunu ve sika olduğunu aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVI, 287-292; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 89.

⁴⁷³ Hammad b. Zeyd'in hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Dînar vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a, hadisinin çok olduğunu ve rivayetlerinde sağlam olduğunu söyledi. Muhammed b Sa'd, sika, sebt, hüccet, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, VII, 239-252; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 251.

⁴⁷⁴ Amr b. Dînar'ın hadis aldığı kimseler arasında Cabir b. Abdullah vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, sika, Nesâî ise sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXII, 5-12.

⁴⁷⁵ En'am, 6/65.

sıgınırım” dedi. “*Ya da birbirinize düşürüp, kiminize kiminizin huncunu tattırmaya gücü yeter*” cümlesinin ardından Rasulullah (s): “*Bu daha hafiftir yahut daha kolaydır*” buyurdu.⁴⁷⁶

Bize İbn Ebi Ömer⁴⁷⁷ rivayet etti. Dedi ki: Bize Süfyan,⁴⁷⁸ Amr b. Dînar’dan⁴⁷⁹ rivayet etti. Cabir b. Abdullah (r.a.), Rasulullah’dan (s) işitti.⁴⁸⁰

Cerh-Ta’dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî’nin *Sahîh*’inde yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الْوَاسِطِيِّ، عَنْ أَبِي مَجْلَزٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ، قَالَ: صَلَّى عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ بِالْقَوْمِ صَلَاةً أَحْفَهَا، فَكَانَتْهُمْ أَنْكَرُوهَا، فَقَالَ: أَلَمْ أَنْتُمْ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: أَمَا إِنِّي دَعَوْتُ فِيهَا بِدُعَاءِ كَانِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو بِهِ: «اللَّهُمَّ بَعْلَمِكَ الْغَيْبِ، وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ، أَحْيَيْتَنِي مَا عَلِمْتَ الْحَيَاةَ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّيْتَنِي إِذَا عَلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لِي، وَأَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَكَلِمَةَ الْإِخْلَاصِ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ، وَأَسْأَلُكَ نَعِيمًا لَا يَنْفَدُ، وَقُرَّةَ عَيْنٍ لَا تَنْقَطِعُ، وَأَسْأَلُكَ الرِّضَاءَ بِالْقَضَاءِ، وَبَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ، وَالشُّوقَ إِلَى لِقَائِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَرَاءٍ مُضِرَّةٍ، وَفِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اللَّهُمَّ زَيِّنَا بِرِيَّةِ الْإِيمَانِ، وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِينَ»

Bize Ubeydullah b. Sa’d b. İbrahim b. Sa’d⁴⁸¹ rivayet etti. Dedi ki: Bana amcam (Yakub b. İbrahim)⁴⁸² rivayet etti, dedi ki: Bize Şerîk,⁴⁸³ Ebi Haşim el- Vasitî’den,⁴⁸⁴ o da

⁴⁷⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrâhim el-Cu’fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, IX, 4354 (Tefsîr, 116). Ayrıca bkz., Tirmizî, Tefsîr, 7.

⁴⁷⁷ Muhammed b. Yahya b. Ebi Ömer el-Adenî’nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Ebu Hâtim, onun için salih birisidir, gafletli idi, İbn Uyeyne’den rivayet ettiği mevzu bir hadis gördüm, *sadûk* idi, demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l - Kemâl*, XXVI, 639-642.

⁴⁷⁸ Süfyan b. Uyeyne’nin hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Dînar vardır. Ali b. Medenî onun için, Zühri’nin ashabında rivayetinde ondan daha sağlam olanı yoktur, demiştir. İclî ise Kufeli, sika, sebt, *hasenu’l- hadis*, ashabu’l hadisın hâkimlerinden sayıldığını, yedibin civarında hadisinin olduğunu, kitabının bulunmadığını nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XI, 177-196.

⁴⁷⁹ Amr b. Dînar’ın hadis aldığı kimseler arasında Cabir b. Abdullah vardır. Onun hakkında Ebu Zür’a ve Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Nesâî, sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XXII, 5-12.

⁴⁸⁰ Tirmizî, Tefsîr, 7.

⁴⁸¹ Ubeydullah b. Sa’d’ın hadis aldığı kimseler arasında Yakub b. İbrahim vardır. Onun hakkında Nesâî, *la be’s’e bihi*, Ebu Bekir el-Hatib ise sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XIX, 46-48; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 226.

⁴⁸² Yakub b. İbrahim’in hadis aldığı kimseler arasında Şerîk vardır. Onun hakkında İclî, sika, Ebu Hâtim, *sadûk* demişlerdir. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XXXII, 308-311; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 290.

⁴⁸³ Şerîk b. Abdullah en-Nehaî’nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Haşim vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika demiştir. Abdurrahman b. Ebi Hâtim, Ebu Zür’a’nın Şerîk hakkında, onun hatası çoktur, vehm sahibidir,

Ebi Miclez'den,⁴⁸⁵ o da Kays b. Ubâde'den (r.a.)⁴⁸⁶ rivayete göre, şöyle demiştir: Ammar b. Yasir cemaate biraz acele namaz kıldırması. Cemaat bunu hoş karşılamamıştı. Bunun üzerine Ammar: "Rükû' ve secdeleri tam yapmadım mı?" dedi. Cemaat: "Evet" dediler. Ammar: "Kısa kıldırırım ama namazda Rasulullah'ın (s) yaptığı duayı yaptım" dedi ve şu duayı okudu: "*Gaybı bilen ve gücünle herşeyi yaratan sensin. Yaşamamın hayırlı olduğunu bildiğin sürece beni yaşat, ölümüm benim için hayırlı ise beni vefat ettir, gizli ve açık her anımda senden korkmamı isterim. Sakin halimde ve kızgın halimde kelime-i tevhid üzere olmayı isterim. Senden bitmeyen nimet, kesintisiz göz aydınlığı, senin hükmüne razı olmayı isterim, öldükten sonra rahat bir yaşayış isterim. Cemaline bakma lezzeti ve sana kavuşma arzusu isterim, sıkıntı veren felaketlerden sana sığınırım. Saptırıcı fitnelere düşmekten de yine sana sığınırım. Allah'ım! Bizi iman nimetiyle süsle ve doğru yola kavuşanlara rehber kıl.*"⁴⁸⁷

Bize İshak el-Ezrak⁴⁸⁸, Şerîk'den, o da Ebi Haşim'den, o da Ebi Miclez'den, o da Kays b. Ubâde'den rivayet etti.⁴⁸⁹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, *hadis sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁹⁰

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir.

---

zaman zaman hata yapıyor, dediğini nakletmiştir. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XII, 462-475; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 10-11.

⁴⁸⁴ Ebi Haşim el-Vasitî'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Miclez vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Nesâî, sika demişlerdir. Ebu Hâtim, fakih, *sadûk* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXXIV, 362-363.

⁴⁸⁵ Esas adı, Lahik b. Humeyd es-Sedûsî'dir. Onun hadis aldığı kimseler arasında Kays b. Ubâde vardır. İclî, onun sika, Basralı, tabîî, olduğunu söyledi. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *muzdaribu'l -hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXXI, 176-180. (*Muzdaribu'l-hadis*: Cerhin, Irâkî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir şîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, s. 124)

⁴⁸⁶ Kays b. Ubâde'nin hayatı için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXIV, 64-70; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 373.

⁴⁸⁷ Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Âli, *Sünen-i Nesâî*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2005, I, 506 (Sehv, 61). Ayrıca bkz., Ahmed b. Hanbel, XXX, 265.

⁴⁸⁸ Esas adı, İshak b. Yusuf'dur. Hadis aldığı kimseler arasınd Şerîk vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Ebu Hâtim, onun için *sâlihu'l-hadis*, *sadûk*, *la be'se bih* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, II, 496-500; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 115.

⁴⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, XXX, 265.

⁴⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, XXX, 265.

Zemahşerî “vech” kelimesinin Allah için kullanımının zât ve kendisi manâsında olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹¹

Hadisin İbn Ömer tarikiyle gelen isnadın metninde “*vehullah*” lafzı yer almamakta, İbn Abbas tarikiyle gelen isnadın metninde ise “*vehullah*” lafzı yer almaktadır. İbn Ömer tarikinde *vech* lafzının yer almaması, metnin aslında bu lafzın yer almadığı düşüncesini doğurmaktadır.

Vech lafzının geçtiği Cabir b. Abdullah (r.a.) rivayetle ilgili İbn Battal (449/1057), En’am suresi altmış beşinci ayeti ve bu hadis Yüce Allah’ın vechinin olduğunu gösterir, demiştir. Allah için bir organın düşünülemediğini, vechin onun zatî sıfatlarından birisi olduğunu söylemiştir. Beyhakî (458/1066) de “*vech*” lafzının ayet ve hadislerde geçtiğini söylemiştir. Bazı ayet ve hadislerde zatî sıfat anlamında olduğunu belirtmiştir.

Rağıb’a göre “*vech*” sözcüğü, zaidir. Buna göre; “*Küllü şeyin hâlikün illâ veche*” ayetinin manası, “*O’nun zatından başka her şey yok olacaktır*”⁴⁹² demek olur. “*Ve yebkâ vehu Rabbike: Rabbinin zatı baki kalacak*”⁴⁹³ ayetinde de aynı durum söz konusudur. *Vech* kelimesinden maksat niyettir, denilmiştir. Bu durumda mâna, kendisiyle zatı irade edilen kalacak demektir.⁴⁹⁴

İbn Battal ve Beyhakî bu sıfatı kabul etmiş ve te’vilinden kaçınmışlardır.

2.2.9. Yed ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Yed kelimesi sözlükte el manasına gelmektedir. Meczâî olarak güç-kudret, mülkiyet, hâkimiyet, nimet-lütuf, yardım-destek gibi manalara gelir. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde Allah’a nisbet edilmiştir.⁴⁹⁵

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ دِينَارٍ، وَابْنُ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الضَّيِّ
جَمِيعًا، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ - وَاللَّفْظُ لِابْنِ حَاتِمٍ وَابْنِ دِينَارٍ - قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ
طَاوُسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " اِحْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى، فَقَالَ
مُوسَى: يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُوْنَا خَيْبَتَنَا وَأَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ، فَقَالَ لَهُ آدَمُ: أَنْتَ مُوسَى، اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلَامِهِ،

⁴⁹¹ Zemahşerî, III, 194.

⁴⁹² Kasas, 28/88.

⁴⁹³ Rahman, 55/27.

⁴⁹⁴ İbn Hacer, a.g.e., XIII, 475.

⁴⁹⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “Yed”, XLIII, s. 375.

وَحَطَّ لَكَ بِيَدِهِ، أَنْتَلُونِي عَلَى أَمْرِ قَدَرَهُ اللَّهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً؟ " فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى، فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى»

Bana Muhammed b. Hâtim⁴⁹⁶ ile İbrahim b. Dînar,⁴⁹⁷ İbn Ebi Ömer el-Mekki⁴⁹⁸ ve Ahmed b. Abde ed-Dabbî⁴⁹⁹ hepsi İbn Uyeyne'den rivayet ettiler. Lafız İbn Hâtim ile İbn Dînar'ındır. (Dediler ki) : Bize Süfyan b. Uyeyne,⁵⁰⁰ Amr'dan,⁵⁰¹ o da Tâvus'dan⁵⁰² naklen rivayet etti. Tâvus şöyle dedi: Ben Ebu Hureyre'den (r.a.)⁵⁰³ işittim şöyle diyordu: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Hz. Âdem ile Hz. Musa münakaşa ettiler. Musa:

Ya Âdem! Sen bizim babamızsın. Sen bizi cennetten çıkardığın için bizleri mahrûmiyet ve zarara düşürdün! dedi. Âdem de ona:

Sen, Allah seni kelâmıyla seçkin kıldığı ve lehine eliyle yazıp çizdiği Musa'sın. Öyle iken sen, Allah'ın beni yaratmasından kırk yıl önce bana takdir ettiği bir şeyden dolayı beni muaheze mi ediyorsun? dedi.” Müteakiben Rasulullah (s): “*Böylece Âdem, Musa'ya delil ve burhanla galib oldu. Böylece Âdem, Musa'ya delil ve burhanla galib oldu* buyurdu.⁵⁰⁴

⁴⁹⁶ Muhammed b. Hâtim'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Muhammed b. Hâtim b. Meymûn hakkında Yahya b. Maîn, kezzab, Abdulbaki b. Kani', *sadûk*, Ebu Ahmed b. Adî ve Darekutnî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXV, 20-23; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 30.

⁴⁹⁷ İbrahim b. Dînar'ın hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında, Ebu Zür'a ve Muhammed b. İbrahim b. Cennâd, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, II, 84-85; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 80.

⁴⁹⁸ Muhammed b. Yahya b. Ebi Ömer el-Adenî'nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Ebu Hâtim, onun için salih birisidir, gafletli idi, İbn Uyeyne'den rivayet ettiği mevzu bir hadis gördüm, *sadûk* idi, demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l - Kemal*, XXVI, 639-642.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Abde ed-Dabbî'nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Nesâî onun için sika, *sadûk*, *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, I, 397-399; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 64.

⁵⁰⁰ Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Amr vardır. Ali b. Medenî onun için, Zühri'nin ashabında rivayetinde ondan daha sağlam olanı yoktur, demiştir. İclî ise Kufeli, sika, sebt, *hasene'l- hadis*, ashabu'l hadisın hâkimlerinden sayıldığını, yedibin civarında hadisinin olduğunu, kitabının bulunmadığını nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XI, 177-196.

⁵⁰¹ Amr b. Dînar'ın hadis aldığı kimseler arasında Tâvus vardır. Onun hakkında, İbn Uyeyne, Ebu Zür'a ve Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXII, 5-12.

⁵⁰² Abdullah b. Tavus'un hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında, Ebu Hâtim ve Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XV, 130-132; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 98.

⁵⁰³ Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁵⁰⁴ Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967, VIII, 125-126 (Kader, 13). Ayrıca bkz., Buhârî, *Ehâdîsi'l-Enbiyâ*, 31; Tirmizî, *Kader*, 2; İbn Mace, *Zühhd*, 37; Ahmed b. Hanbel, XII, 343.

Bize Abdülaziz b. Abdullah⁵⁰⁵ rivayet etti. Bize İbrahim b. Sa'd,⁵⁰⁶ İbn Şihab'dan, o da Humejd b. Abdurrahman⁵⁰⁷ dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁵⁰⁸

Bize Yahya b. Habîb b. Arabî⁵⁰⁹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Mutemir b. Süleyman⁵¹⁰ rivayet etti. Dedi ki: Bize babam,⁵¹¹ A'meş'den, o da Ebi Salih'den, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁵¹²

Bize Hişam b. Ammar⁵¹³, Yakub b. Humejd b. Kasib⁵¹⁴ rivayet etti. Dediler ki: Bize Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dînar'dan rivayet etti. Tavus, Ebu Hureyre'den işittiğini rivayet etti.⁵¹⁵

Bize Abdürrezzak⁵¹⁶ rivayet etti. Bize Ma'mer,⁵¹⁷ Zühri'den,⁵¹⁸ o da Ebi Seleme'den,⁵¹⁹ o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁵²⁰

⁵⁰⁵ Abdülaziz b. Abdullah'ın hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. Sa'd vardır. Onun için Ebu Hâtim, *sadûk* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XVIII, 160-163; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 200.

⁵⁰⁶ İbrahim b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, II, 94-95; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 81.

⁵⁰⁷ Humejd b. Abdurrahman'dan İbn Şihab hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. İclî, Ebu Zür'a, İbn Hıraş onun sika olduğunu söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, VII, 378-381; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 257.

⁵⁰⁸ Buhârî, *Ehâdîsi'l-Enbiyâ*, 31.

⁵⁰⁹ Yahya b. Habîb b. Arabî'nin hadis aldığı kimseler arasında Mutemir b. Süleyman vardır. Onun için Nesâî, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXXI, 262-263; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 252.

⁵¹⁰ Mu'temir b. Süleyman'ın hadis aldığı kimseler arasında babası Süleyman b. Tarhan et-Teymî vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika, Ebu Hâtim, sika, *sadûk*, Muhammed b. Sa'd, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 250-255.

⁵¹¹ Süleyman b. Tarhan et-Teymî'nin hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabî ve sika olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 5-12.

⁵¹² Tirmizî, *Kader*, 2.

⁵¹³ Hişam b. Ammar'ın hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, İclî, sika, *sadûk*, Nesâî, *la be'se bihi*, Darekutnî, *sadûk* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXX, 242-255; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 223.

⁵¹⁴ Yakub b. Humejd b. Kasib'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun için Yahya b. Maîn, sika, *leyse bi şeyin* başka bir konuda da *leyse bi sika* değerlendirmesini yapmıştır. Ebu Hâtim, *daifü'l hadis* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXXII, 318-323; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 290-291.

⁵¹⁵ İbn Mace, *Zühhd*, 37.

⁵¹⁶ Abdürrezzak b. Hemmam'ın hadis aldığı kimseler arasında Ma'mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 52-62.

⁵¹⁷ Ma'mer b. Râşid'in hadis aldığı kimseler arasında Zühri vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sâlihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun için Nesâî, sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 303-311.

⁵¹⁸ Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebi Seleme vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 419-443.

⁵¹⁹ Eba Seleme b. Abdurrahman'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında, Muhammed b. Sa'd Medine halkının ikinci tabakasından olduğunu, sika, fakih ve hadisinin çok olduğunu aktarmıştır. Ebu Zür'a onun sika ve hadis ilminde otorite olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 370-376; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 342.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁵²¹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو الْأَشْعَثِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، وَابْنِ أَبِي جَرٍّ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ رَوَايَةً - إِنْ شَاءَ اللَّهُ - ح، وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَمْرٍو، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا مُطَرِّفُ بْنُ طَرِيفٍ، وَعَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ سَعِيدٍ، سَمِعَا الشَّعْبِيَّ، يُخْبِرُ عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: سَمِعْتُهُ عَلَى الْمُنْبَرِ يَرْفَعُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَحَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ - وَاللَّفْظُ لَهُ - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ، وَابْنُ أَبِي جَرٍّ سَمِعَا الشَّعْبِيَّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، يُخْبِرُ بِهِ النَّاسَ عَلَى الْمُنْبَرِ - قَالَ سُفْيَانُ: رَفَعَهُ أَحَدُهُمَا، أَرَاهُ ابْنَ أَبِي جَرٍّ - قَالَ: " سَأَلَ مُوسَى رَبَّهُ، مَا أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً، قَالَ: هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، فَيَقَالُ لَهُ: ادْخُلِ الْجَنَّةَ، فَيَقُولُ: أَيُّ رَبِّ، كَيْفَ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ، وَأَخَذُوا أَحْدَاتِهِمْ، فَيَقَالُ لَهُ: أَنْ تَرْضَى أَنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكٍ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُ: رَضِيْتُ رَبِّ، فَيَقُولُ: لَكَ ذَلِكَ، وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ، فَقَالَ فِي الْخَامِسَةِ: رَضِيْتُ رَبِّ، فَيَقُولُ: هَذَا لَكَ وَعَشْرَةٌ أَمْثَالِهِ، وَلَكَ مَا اسْتَهْتِ نَفْسَكَ، وَادَّتْ عَيْنُكَ، فَيَقُولُ: رَضِيْتُ رَبِّ، قَالَ: رَبِّ، فَأَعْلَاهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: أُولَئِكَ الَّذِينَ أَرَدْتُ غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِي، وَخَنَمْتُ عَلَيْهَا، فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ، وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ، وَلَمْ يَحْطُرْ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٌ "، قَالَ: وَمِصْدَاقُهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: " {فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ} [السجدة: 17] الْآيَةَ.

Bize Said b. Amr el-Eş'asî⁵²² tahdis etti. Bize Süfyan b. Uyeyne,⁵²³ Mutarriif⁵²⁴ ve İbn Ebcer'den⁵²⁵ tahdis etti. O Şa'bî'den⁵²⁶ şöyle dediğini nakletti: Muğire b. Şube'den⁵²⁷ –

⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, XII, 343.

⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, XII, 343.

⁵²² Said b. Amr el-Eş'asî'nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a, sika, İbn Sa'd, sika ve *sadük* demişlerdir. Nesâî ondan rivayet etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l Kemal*, XI, 21-22; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 369.

⁵²³ Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Mutarriif ve İbn Ebcer vardır. Ali b. Medenî onun için, Zühri'nin ashabında rivayetinde ondan daha sağlam olanı yoktur, demiştir. İclî ise Kufeli, sika, sebt, *hasene'l- hadis*, ashabu'l hadisın hâkimlerinden sayıldığını, yedibin civarında hadisinin olduğunu, kitabının bulunmadığını nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l Kemal*, XI, 177-196.

⁵²⁴ Mutarriif'in hadis aldığı kimseler arasında Şa'bî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Ebu Hâtim sika demişlerdir. Ebu Ubeyd el-Âcurrî, Ebu Dâvûd'dan onun sika olduğunu aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l Kemal*, XXVIII, 63-66; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 150.

Yüce Allah'ın izniyle- rivayeten dinledim. (H) Bize İbn Ebu Ömer⁵²⁸ de tahdis etti. Bize Süfyan tahdis etti. Bize Mutarrif b. Tarif ve Abdülmelik b. Said tahdis etti. İkisi de Şa'bî'yi, Muğire b. Şube'den haber verirken dinledi. (Şa'bî) dedi ki: Ben onu minberin üzerinde hadisi Rasulullah'a (s) ref ederken dinledim, dedi.

Bana Bişr b. Hakem⁵²⁹ de –ki lafız onundur- tahdis etti. Bize Süfyan b. Uyeyne tahdis etti. Bize Mutarrif ve İbn Ebcer tahdis etti. Her ikisi Şa'bî'yi şöyle derken dinledi: Muğire b. Şu'be'yi bunu insanlara minber üzerinde haber verirken dinledim.

Süfyan dedi ki: İkisinden birisi- zannederim o da İbn Ebcer'dir- hadisi ref etti. Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: *“Musa Rabbine: Cennet ehlinin en aşağı makam ve menzilesi nedir? diye sordu. Rabbi cevaben buyurdu ki: Bu öyle bir kimsenin makamıdır ki, o kimse cennet ehli cennete girdikten sonra gelir, ona: Cennete gir, denilir. O ise: Ey Rabbim! Herkes kendi menziline yerleştikten, alacaklarını aldıktan sonra bu nasıl müyesser olabilir? der. Hakk Teâlâ ile onun arasında şöyle bir konuşma olur: Dünya krallarından bir kralın mülküne benzer bir mülke nâil olursan razı olur musun? denilecek. O razı oldum Rabbim, diyecek. İşte öyle bir mülk senindir. Bir o kadar daha, bir o kadar daha, bir o kadar daha, bir o kadar daha. Adam beşincisinde razı oldum Rabbim, diyecek. İşte bu kadar şey hep senindir, onun on misli de senindir. Bir de nefsin neyi arzu ederse, gözün her neden hoşlanırsa hepsi senindir.*

Adam: Razı oldum Rabbim, diyecek. Bu cevaptan sonra Musa: Rabbim, peki ya cennet ehlinin en yüksek makam sahipleri nasıldır? diye sordu. Şöyle buyurdu: Kendim için ihtiyar ve istifâ ettiğim kullar işte onlardır. Keramet fidanlarını kendi elimle dikip mühür altına aldım. Onu ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş, ne de beşerden hiçbir insanın kalbinden geçmemiştir.” Ravi der ki: Bu rivayetin Azîz ve Celîl olan Allah'ın

⁵²⁵ Esas adı, Abdülmelik b. Saîd b. Hayyan b. Ebcer'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Şa'bî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yayha b. Maîn ve Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XVIII, 313-315; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 209.

⁵²⁶ Şa'bî'nin hadis aldığı kimseler arasında Muğire b. Şube vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a sika demişlerdir. Ayrıca Yayha b. Maîn, onun için Şa'bî birisinden rivayet ettiğinde ona sika, hadisi delil alınır, denildiğini aktarmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XIV, 28-40.

⁵²⁷ Muğire b. Şube'nin hayatı için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVIII, 369-375; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, III, 452-453.

⁵²⁸ Muhammed b. Yahya b. Ebi Ömer el-Adenî'nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Ebu Hâtim, onun için salih birisidir, gafletli idi, İbn Uyeyne'den rivayet ettiği mevzu bir hadis gördüm, *sadûk* idi, demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l - Kemâl*, XXVI, 639-642.

⁵²⁹ Bişr b. Hakem'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyanb. Uyeyne vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, IV, 114-116; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 155.

kitabından delili: “Kendileri için gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bimez.” (Secde,32/17) ayetidir.⁵³⁰

Aynı hadis Tirmizî’de de geçmekte fakat hadiste geçen cennetlikler arasında makamı en yüksek olanlara ait kısmı yer almamaktadır.⁵³¹

Cerh-Ta’dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim’in *Sahih*’inde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ اللَّيْثِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «تَكُونُ الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُبْرَةً وَاحِدَةً، يَكْفُوهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ، كَمَا يَكْفُو أَحَدَكُمْ خُبْرَتَهُ فِي السَّفَرِ، نُزُلًا لِأَهْلِ الْجَنَّةِ» قَالَ: فَآتَى رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ، فَقَالَ: بَارَكَ الرَّحْمَنُ عَلَيْكَ، أبا الْقَاسِمِ أَلَا أُخْبِرُكَ بِنُزُلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: «بَلَى» قَالَ: تَكُونُ الْأَرْضُ خُبْرَةً وَاحِدَةً - كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: فَنَظَرَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ ضَجَّكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ، قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِإِدَامِهِمْ؟ قَالَ: «بَلَى» قَالَ: إِدَامُهُمْ بِالْأَمِّ وَتُونٌ، قَالُوا: وَمَا هَذَا؟ قَالَ: «تَوْرٌ وَتُونٌ، يَأْكُلُ مِنْ زَائِدَةٍ كَيْدِهِمَا سَبْعُونَ أَلْفًا»

Bize Abdülmelik b. Şuayb b. Leys⁵³² rivayet etti. (Dedi ki): Bana babam,⁵³³ dedemden⁵³⁴ rivayet etti. (Demiş ki): Bana Halid b. Yezid,⁵³⁵ Saîd b. Ebi Hilal’dan,⁵³⁶ o da Zeyd b. Eslem’dan,⁵³⁷ o da Atâ b. Yesar’dan,⁵³⁸ o da Ebu Saîd el-Hudrî’den⁵³⁹, o da

⁵³⁰Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967, I, 263-264. (İman, 312)

⁵³¹Tirmizî, Tefsir, 33.

⁵³²Abdülmelik b. Şuayb b. Leys’in hadis aldığı kimseler arasında babası vardır. Onun için, Ebu Hâtim, *sadûk*, Nesâî sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XVIII, 329-331; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 210.

⁵³³Şuayb b. Leys b. Sa’d’ın hadis aldığı kimseler arasında dedesi Leys b. Sa’d vardır. Onun hakkında, Ebu Bekir el-Hatib sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XII, 532-533; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 13.

⁵³⁴Leys b. Sa’d’ın hadis aldığı kimseler arasında Halid b. Yezid vardır. Onun hakkında, Ahmed b. Hanbel, sika, sebt, hadisleri sahih, ilmi çoktur, demiştir. Yahya b. Maîn, Ebu Abdurrahman en-Nesâî ve İclî, onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XXIV, 255-278.

⁵³⁵Halid b. Yezid’in hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Ebi Hilal vardır. Onun hakkında Nesâî, sika, Ebu Hâtim, *la be’s bihi* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, VIII, 208-209; I, 276; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 276.

⁵³⁶Saîd b. Ebi Hilal’in hadis aldığı kimseler arasında Zeyd b. Eslem vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *la be’s bihi* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XI, 94-97; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 374.

⁵³⁷Zeyd b. Eslem’in hadis aldığı kimseler arasında Atâ b. Yesar vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Ebu Zür’a, Ebu Hâtim, Muhammed b. Sa’d, Nesâî ve İbn Hıraş sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, X,12-18; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 336.

⁵³⁸Atâ b. Yesar’ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Saîd el-Hudrî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür’a, Nesâî sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l Kemal*, XX, 125-127.

Rasulullah'dan (s) naklen rivayet etti. Şöyle buyurdu: “Kıyamet gününde yer, tandırda pişirilen bazlama ve pide gibi olur. Cebbar olan Allah, onu herhangi birinizin seferde bazlamasını (tandıra koyup pişirinceye kadar) evirip çevirdiği gibi cennetliklere ikram olmak üzere eliyle evirip çevirir.”

Ebu Saîd dedi ki: Bu sırada Yahudilerden bir adam geldi ve:

Rahman olan Allah sana bereket versin Ey Eba'l-Kasım. Cennetliklerin kıyamet günü yol azığının ne olduğunu sana haber vereyim mi? dedi. Rasulullah:

“Evet” buyurdu. Yahudi, Rasulullah'ın buyurduğu gibi:

Yer, bir tek bazlama olur, dedi. Bunun üzerine Rasulullah bizlere baktı, sonra yan dişleri görülünceye kadar güldü. Yahudi:

Sana cennetliklerin ekmeklerinin katığına da haber vereyim mi? dedi. Rasulullah:

“Evet” buyurdu. Yahudi:

Onların katığı bâlâm ile nûn'dur, dedi. Sahâbîler:

Bunlar nedir? diye sordular. Yahudi:

Öküz ile balıktır. Bu iki hayvanın ciğerinin (en nefis ve ciğere asılı) münferid bir parçasından yetmiş bin kişi yiyecektir, dedi.⁵⁴⁰

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim'in *Sahîh*'inde yer almaktadır.

Yukarıdaki ilk hadisin metninde geçen “el” kelimesi ile ilgili olarak, Allah hakkında organ olan elin bulunmasının mümkün olmayacağı, O'nun gibi hiçbir şeyin olmadığı belirtilmiştir.⁵⁴¹

“Seni kelamı ile seçti ve eli ile senin için yazdı.” Buradaki “el” kelimesi hakkında iki görüş vardır. Birincisi bunlara iman edilmesi, ikincisi ise bunların te'vil edilmesi gerektiği şeklindedir. İkinci görüşe göre el kelimesi kudret şeklinde te'vil edilmiştir.⁵⁴²

⁵³⁹Esas ismi, Sa'd b. Mâlik b. Sinan'dır. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 35.

⁵⁴⁰Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967, VIII, 315-316. (Sıfâtî'l -münâfikın, 30)

⁵⁴¹ Nevevî, a.g.e., XVII, 135.

⁵⁴² Nevevî, a.g.e., XVI, 200.

Hadiste geçen “*Lütuf ve ikramlarını ellerimle diktim...*” ifadesi Nevevî’ye göre; Allahu Teâlâ’nın bu buyruğu onları seçtim, onları veli ve dost edindim. Onlara olan lütuf ve ikramlarım hiçbir şekilde değişmeyecek, anlamına gelmektedir.⁵⁴³

Hadislerde yer alan yed kelimesi teşbih değil, temsil için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin Allah’ın zatına yakışır bir şekilde te’vil edilmesi gerekmektedir.

2.2.10. Yemîn ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Sözlük anlamı sağ, sağ el, güç-kudret, kemal, hayır, uğur olan *yemîn* kelimesi Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde zât-ı ilahiyyeye izâfe edilmektedir.⁵⁴⁴

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِنَّ يَمِينَ اللَّهِ مَلَأَى لَا يَغِيضُهَا نَفَقَةٌ، سَحَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، فَإِنَّهُ لَمْ يَنْقُصْ مَا فِي يَمِينِهِ، وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ، وَبِيَدِهِ الْآخِرَى الْقَبِضُ - أَوْ الْقَبْضُ - يَرْفَعُ وَيَخْفِضُ»

Bize Ali b. Abdullah⁵⁴⁵ rivayet etti. Bize Abdürrezzak⁵⁴⁶ rivayet etti. Bize Ma’mer⁵⁴⁷, Hemmam’dan⁵⁴⁸ rivayet etti. Bize Ebu Hureyre (r.a.),⁵⁴⁹ Rasulullah’dan (s) rivayet etti. Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Şüphesiz Allah’ın sağ eli dopdoludur, harcamak onu eksiltmez. O, gece ve gündüz daima çok cömert olup devamlı verir durur. Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri verdiği nimetlerinin mahiyetini bana bildirebilir misiniz? Şüphesiz ki O’nun sağ elindeki nimetler hiç eksilmez. O’nun arşı su

⁵⁴³ Nevevî, a.g.e., III, 46.

⁵⁴⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, “Yed”, XLIII, s. 375.

⁵⁴⁵ Ali b. Abdullah b. Cafer el-Medenî’nin hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Ebu Hâtim, onun insanlar arasında marifeti’l hadis ve’l ilel konusunda tanındığını söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXI, 5-30.

⁵⁴⁶ Abdürrezzak b. Hemmam’ın hadis aldığı kimseler arasında Ma’mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVIII, 52-62.

⁵⁴⁷ Ma’mer b. Râşid’in hadis aldığı kimseler arasında Hemmam vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sâlihu’l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, onun için sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVIII, 303-311.

⁵⁴⁸ Hemmam b. Münebbih’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 298-300.

⁵⁴⁹ Ebu Hureyre’nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, IV, 202-211.

üzerindedir. O'nun diğer elinde de feyz veya kabz (yani tutma) vardır ki, (bir kısım kavimleri) yükseltir, (diğer bazılarını da) alçaltır.”⁵⁵⁰

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَمِينُ الرَّحْمَنِ مَلَأَى سَحَاءَ لَا يُغِيضُهَا اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ» قَالَ: «أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ؟ فَإِنَّهُ لَمْ يَغِضْ مَا فِي يَمِينِهِ، وَعَرَّشَهُ عَلَى الْمَاءِ، وَبِيَدِهِ الْأُخْرَى الْمِيزَانَ يَرْفَعُ وَيَخْفِضُ»

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. وَهَذَا الْحَدِيثُ فِي تَفْسِيرِ هَذِهِ الْآيَةِ: {وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ} [المائدة: 64] وَهَذَا حَدِيثٌ قَدْ رَوَتْهُ الْأَيْمَةُ، تُؤْمِنُ بِهِ كَمَا جَاءَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُفَسَّرَ أَوْ يُتَوَهَّم، هَكَذَا قَالَ غَيْرٌ وَاحِدٍ مِنَ الْأَيْمَةِ: الثَّوْرِيُّ، وَمَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، وَابْنُ عُيَيْنَةَ، وَابْنُ الْمُبَارَكِ أَنَّهُ تَرَوَى هَذِهِ الْأَشْيَاءَ وَيُؤْمِنُ بِهَا وَلَا يُقَالُ كَيْفَ "

Bize Ahmed b. Meni⁵⁵¹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Yezid b. Harun⁵⁵² rivayet etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. İshak,⁵⁵³ Ebi Zinad'dan,⁵⁵⁴ o da A'rac'dan,⁵⁵⁵ o da Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: “*Rahman olan Allah'ın eli dopdolu ve cömerttir. Gece, gündüz devamlı olarak vermesi onu eksiltmez. Söyleyiniz bakalım gökleri yarattığından beri neler vermiştir? Gerçek şu ki onun elindeki*

⁵⁵⁰Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XVI, 7289-7290 (Tevhid, 22). Ayrıca bkz., Tirmizî, Tefsir, 6; Müslim, Zekât, 36; İbn Mace, Mukaddime, 34; Ahmed b. Hanbel, XII, 247.

⁵⁵¹Ahmed b. Meni'nin hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Nesâî ve Salih b. Muhammed el-Bağdadî onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 495-497.

⁵⁵²Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İshak vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sikadeğerlendirmesinde bulunmuştur. Ali b. Medenî, sikattan olduğunu söylemiştir. İclî, onun için sika, hadiste sağlamdır, demiştir. Ebu Hâtim, sika, hadis ilminde otorite, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 261-269.

⁵⁵³Muhammed b. İshak b. Yesâr'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bihi be'sün*, başka bir sefer ondan sorulduğunda *leyse bi zake*, daîfün, başka bir seferde de *sekîm*, *leyse bi'l kaviyy* değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 405-429; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 19.

⁵⁵⁴Esas adı, Abdullah b. Zekvan el-Kuraşî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'rac vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabîî, sika, Enes b. Mâlik'ten hadis işittiğini söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, fakih, *sâlihu'l-hadis*, *sâhibu's-sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 476-483; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 204-205.

⁵⁵⁵Esas adı, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa'd onun için, Medine halkının ikinci tabakasından, sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun hakkında Medineli, tabîî, sika demiştir. Ebu Zür'a sika, Muhammed b. Sa'd, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebu Said b. Yunus onun H. 117 yılında İskenderiye'de vefat ettiğini söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 467-461.

eksilmemiştir. O'nun arşı su üzerindedir. Diğer elinde de terazi vardır. Alçaltan ve yükselten de O'dur." ⁵⁵⁶

Tirmizî yukarıdaki hadis ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur: Bu hadis hasen sahihtir. Bu hadis Maide suresi 64. ayetinin tefsiridir. Bu hadis hakkında âlimler şöyle diyorlar: Bu tür hadislere bize geldiği şekilde yorumla gitmeksizin, vehme kapılmaksızın inanırız. Bunu pek çok imamla birlikte Sevrî, Malik b. Enes, İbn Uyeyne, İbn Mübarek böyle söylemişlerdir. Şöyle ki bu tür hadisler aktarılır, onlara inanılır, nasıl ve niçin diye sorulmaz. ⁵⁵⁷

Bana Züheyr b. Harb⁵⁵⁸ ve Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr⁵⁵⁹ rivayet etti. Dediler ki: Bize Süfyan b. Uyeyne,⁵⁶⁰ Ebi Zinad'dan,⁵⁶¹ o da A'rac'dan,⁵⁶² o da Ebu Hureyre'den rivayet etti. ⁵⁶³

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe rivayet⁵⁶⁴ etti. Dedi ki: Bize Yezid b. Harun⁵⁶⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. İshak⁵⁶⁶, Ebi Zinad'dan, o da A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti. ⁵⁶⁷

⁵⁵⁶ Tirmizî, Tefsîr, 6.

⁵⁵⁷ Tirmizî, Tefsîr, 6.

⁵⁵⁸ Züheyr b. Harb'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun için Yahya b. Maîn sika, Ebu Hâtim, *sadûk*, Nesâî, sika demişlerdir. Ebu Bekir el-Hatib, onun sika, rivayetinde sağlam, rivayetlerinde güvenilir ravilere muhalefet etmediğini aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 402-406.

⁵⁵⁹ Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında İclî Kufeli, sika, ashabu'l hadisten sayıldığını belirtti. Ebu Hâtim, sika, hadisi delil alınır, demiştir. Nesâî, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 566-570.

⁵⁶⁰ Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 177-196.

⁵⁶¹ Esas adı, Abdullah b. Zekvan el-Kuraşî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'rac vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabîî, sika, Enes b. Mâlik'ten hadis işittiğini söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, fakih, *sâlihu'l-hadis*, *sahibu's-sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 476-483; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 204-205.

⁵⁶² Esas adı, Abdurrahman b. Hüzmü el-A'rac'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa'd onun için, Medine halkının ikinci tabakasından, sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun hakkında Medineli, tabîî, sika demiştir. Ebu Zür'a sika, Muhammed b. Sa'd, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebu Said b. Yunus onun H. 117 yılında İskenderiye'de vefat ettiğini söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 467-461.

⁵⁶³ Müslim, Zekât, 36.

⁵⁶⁴ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim ve İbn Hıraş, sika demişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızıdır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

⁵⁶⁵ Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. İshak vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sikadeğerlendirmesinde bulunmuştur. Ali b. Medenî, sikattan olduğunu söylemiştir. İclî, onun için sika, hadiste sağlamdır, demiştir. Ebu Hâtim, sika, hadis ilminde otorite, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 261-269.

⁵⁶⁶ Muhammed b. İshak b. Yesâr'in hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bihi be'sün*, başka bir sefer ondan sorulduğunda *leyse bi-zâke*, daifün, başka bir seferde de

Bize Süfyan, Ebi Zinad'dan, o da A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁵⁶⁸

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁵⁶⁹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır.

وَقَالَ خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، وَلَا يَصْعَدُ إِلَى اللَّهِ إِلَّا الطَّيِّبُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ، كَمَا يُرَبِّي أَحَدَكُمْ فُلُوهُ، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ» وَرَوَاهُ وَرَقَاءُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلَا يَصْعَدُ إِلَى اللَّهِ إِلَّا الطَّيِّبُ»

Halid b. Mahled⁵⁷⁰ dedi ki: Bize Süleyman⁵⁷¹ rivayet etti, bana Abdullah b. Dînar,⁵⁷² Ebi Salih'den,⁵⁷³ o da Ebu Hureyre'den⁵⁷⁴ rivayet etti. (Dedi ki): Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Her kim helal kazancından bir tek hurma değerinde birşey sadaka verirse -ki Allah Teâlâ'ya helal olandan başkası yükselmez- şüphesiz Allah onu sağ eliyle kabul

sekîm, leyse bi'l kaviyy değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXIV, 405-429; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 19.

⁵⁶⁷ İbn Mace, Mukaddime, 34.

⁵⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, XII, 247.

⁵⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, XII, 247.

⁵⁷⁰ Halid b. Mahled'in hadis aldığı kimseler arasında Süleyman vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *ma bihi be'sün* demiştir. Ebu Hâtim, hadisi yazılır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 163-166; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 274.

⁵⁷¹ Süleyman b. Bilal el-Kuraşî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Dinar vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *la be'se bihi* demiştir. Yahya b. Maîn, sika ve salih demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 372-376.

⁵⁷² Abdullah b. Dinar'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebi Salih vardır. Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Muhammed b. Sa'd ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 471-473; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 84.

⁵⁷³ Esas adı, Zekvân Ebu Salih es-Semmân'dır. Ebi Salih'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Ahmed b. Hanbel, onun için sika demiştir. Onun hakkında Ebu Zür'a, sika ve *müstekîmü'l-hadis* demiştir. Ebu Hâtim, sika, *sâlihu'l-hadis*, hadisi delil alınır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 513-517; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 297.

⁵⁷⁴ Ebu Hureyre'nin hayati için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

eder. Sonra o tek hurma kadar sadakayı, dağ gibi oluncaya kadar, sizden birinizin tayını dikkatle büyüttüğü gibi, sadaka sahibi için büyüttür.”⁵⁷⁵

وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ، إِلَّا أَخَذَهَا الرَّحْمَنُ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ كَانَتْ تَمْرَةً، فَتَزْبُو فِي كَفِّ الرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَكْثَرَ مِنْ أَكْثَرِ الْجِبَلِ، كَمَا يُرِيِّي أَحَدُكُمْ فَلَوْهُ أَوْ فَصِيلُهُ»

Bize Kuteybe b. Said⁵⁷⁶ de tahdis etti, bize Leys,⁵⁷⁷ Saîd b. Ebu Saîd'den⁵⁷⁸ tahdis etti, o, Saîd b. Yesar'dan⁵⁷⁹ rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinlemiştir: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Bir kimse helal kazançtan bir sadaka verecek olursa –ki Allah helal olandan başkasını kabul etmez- mutlaka Rahman o sadakayı –isterse bu bir hurma tanesi olsun- sağ eli ile alır. Sizden biriniz kendi tayını yahut sütten kesilmiş deve yavrusunu besleyip büyüttüğü gibi dağdan daha da büyük oluncaya kadar Rahman'ın avucunda büyüyüp durur.”⁵⁸⁰

Bu hadis aynı senedle Tirmizî ve Nesâî tarafından da rivayet edilmiştir.⁵⁸¹

Bize Ebu Nasr⁵⁸² ve Hasan b. Musa⁵⁸³ rivayet etti. Dediler ki: Bize Verkâ,⁵⁸⁴ Abdullah b. Dinâr'dan,⁵⁸⁵ o da Saîd b. Yesar'dan,⁵⁸⁶ o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁵⁸⁷

⁵⁷⁵Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XVI, 7297 (Tevhîd, 23). Ayrıca bkz., Müslim, Zekât, 63; Tirmizî, Zekât, 28; Nesâî, Zekât, 48; Ahmed b. Hanbel, XIV, 155.

⁵⁷⁶Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Leys b. Sa'd vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Nesâî, onun için sika ve *sadûk* demiştir. İbn Hıraş, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 523-537.

⁵⁷⁷Leys b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Ebi Saîd vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, sebt, hadisleri sahihtir ve ilmi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn, Ebu Abdurrahman en-Nesâî, Iclî, onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 255-278.

⁵⁷⁸Saîd b. Ebi Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Yesar vardır. Ahmed b. Hanbel onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. Onun hakkında, Ali b. Medenî, Muhammed b. Sa'd, Iclî, Ebu Zür'a, Nesâî, Abdurrahman b. Yusuf b. Hıraş sika demişlerdir. Ebu Hâtim, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 466-472; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 361-362.

⁵⁷⁹Saîd b. Yesar'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'ave Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 120-122; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 376.

⁵⁸⁰Müslim, Zekât, 63.

⁵⁸¹Tirmizî, Zekât, 28; Nesâî, Zekât, 48.

⁵⁸²Esas adı, Haşim b. el-Kasım, Ebu en-Nadr el-Leys'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Verkâ vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika demiştir. Iclî, sika ve *sahibu's- sünnet* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 130-135; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 217.

⁵⁸³Hasan b. Musa'nın Hadis aldığı kimseler arasında Verkâ vardır. Yahya b. Maîn, onun için *lem yekün bihi be'sün* demiştir. Ali n. Medenî, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 328-333; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 227.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁵⁸⁸

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَابْنُ نُمَيْرٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو يَعْنِي ابْنَ دِينَارٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ: وَأَبُو بَكْرٍ: يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَفِي حَدِيثِ زُهَيْرٍ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ، عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَنِ عَزَّ وَجَلَّ، وَكَلْنَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، الَّذِينَ يَغْدُلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا»

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe⁵⁸⁹ ile Züheyr b. Harb⁵⁹⁰ ve İbn Nümeyr⁵⁹¹ rivayet ettiler. (Dediler ki): Bize Süfyan b. Uyeyne,⁵⁹² Amr'dan (yani İbn Dinâr'dan),⁵⁹³ o da Amr b. Evs'den,⁵⁹⁴ o da Abdullah b. Amr'dan⁵⁹⁵ naklen rivayet etti. İbnü Nümeyr ile Ebu Bekir: (Onu Peygamber'e (s) ref ederek) dediler. Züheyr'in hadisinde ise şu ibare vardır: (Demiş

⁵⁸⁴ Verkâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Dinar vardır. Yahya b. Maîn, onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 433-438; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 235.

⁵⁸⁵ Abdullah b. Dinar'ın hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Yesar yoktur. Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Muhammed b. Sa'd ve Nesâî onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 471-473.

⁵⁸⁶ Saîd b. Yesar'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 120-122.

⁵⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, XIV, 155.

⁵⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, XIV, 155.

⁵⁸⁹ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, İbn Hıraş, sika demişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızıdır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

⁵⁹⁰ Züheyr b. Harb'in hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun için Yahya b. Maîn sika, Ebu Hâtim, *sadûk*, Nesâî, sika demiştir. Ebu Bekir el-Hatib, onun sika, rivayetinde sağlam, rivayetlerinde güvenilir ravilere muhalefet etmediğini aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 402-406.

⁵⁹¹ Esas adı, Abdullah b. Nümeyr'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne yoktur. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 225-229.

⁵⁹² Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Dinâr vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 177-196.

⁵⁹³ Amr b. Dinâr'ın hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Evs vardır. Onun hakkında, İbn Uyeyne, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Nesâî, sika ve sebt demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 5-12.

⁵⁹⁴ Amr b. Evs'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Amr vardır. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 547-548; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 324.

⁵⁹⁵ Abdullah b. Amr 'As'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 351-352.

ki): Rasulullah (s): “Şüphesiz ki, adaletle iş görenler, Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman (Azze ve Celle)’nin yemîninde olacaklardır. O’nun her iki yedi sağıdır. Bunlar, hükümlerinde ve aileleri ile mütevellisi oldukları kimseler hakkında adalet gösterenlerdir.” buyurdular.⁵⁹⁶

Bize Süfyan, Amr b.Dînar’dan, o da Amr b. Evs’den, o da Abdullah b. Amr b. el-As’dan rivayet etti.⁵⁹⁷

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inin tahkikini yapan Şu’ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre *isnadı sahihtir*, değerlendirmesini yapmıştır.⁵⁹⁸

Cerh-Ta’dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim’in *Sahîh*’inde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَنَسَةَ، أَنَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، أَخْبَرَهُ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارِ الْجُهَنِيِّ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، سُئِلَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ، {وَإِذَا أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ} [الأعراف: 172] قَالَ: قَرَأَ الْقَعْنَبِيُّ الْآيَةَ فَقَالَ عُمَرُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ، ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِبَيْمِينِهِ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً، فَقَالَ: خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ، ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً، فَقَالَ: خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ النَّارِ يَعْمَلُونَ "، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَوَيْمِ الْعَمَلِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلُهُ بِهِ الْجَنَّةَ، وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلُهُ بِهِ النَّارَ»

Bize Abdullah el-Ka’nebi,⁵⁹⁹ Mâlik’den, o da Zeyd b. Üneyse’den⁶⁰⁰ rivayet etti. Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattab⁶⁰¹ ona, Müslim b. Yesâr el-

⁵⁹⁶Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967, VI, 19 (İmâre, 18). Ayrıca bkz., Ahmed b. Hanbel, XI, 32.

⁵⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, XI, 32.

⁵⁹⁸Ahmed b. Hanbel, XI, 32.

⁵⁹⁹ Abdullah el-Ka’nebi’nin hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında, İclî, sika, *racûlün salihun* demiştir. Ebu Hâtim, sika, hüccet demiştir. Bkz. Mizzî, *TeHzîbü’l-Kemâl*, XVI, 136-143.

⁶⁰⁰ Zeyd b. Üneyse’nin hadis aldığı kimseler arasında Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. el- Hattab vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, *leyse bihi be’sün*, Muhammed b. Sa’d, sika, hadisinin çok olduğunu söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *TeHzîbü’l-Kemâl*, X, 18-22; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 336.

⁶⁰¹ Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. el- Hattab’ın hadis aldığı kimseler arasında Müslim b. Yesâr vardır. Halife Hayyad, onun Medine halkından, tabîtin ikinci tabakasından olduğunu söyledi. İclî, Nesâî,

Cühenî'den⁶⁰² rivayet edildiğine göre, Ömer b. Hattab'a (r.a.)⁶⁰³ şu: “*Hani rabbın Âdemoğullarının sulbünden (soylarını) çıkarmıştı...*” (mealindeki) ayeti sorulmuştu da o da şöyle demişti: “Ben bu ayetin Rasulullah'a (s) da sorulduğunu işittim. Rasulullah (s) bu soruya şöyle cevap verdi: “*Muhakkak ki Azîz ve Celîl olan Allah, Âdem'i yarattı. Sonra onun sırtını sağ eliyle sıvazlayıp ondan zürriyetini çıkardı ve şunları cennet için yarattım dolayısıyla bunlar cennet ehlinin amelini işleyeceklerdir*” buyurdu. Sonra sırtını tekrar sıvazlayıp zürriyetinden bir kısmını daha çıkardı ve: “*Bunları da cehennem için yarattım ve cehennem halkının işlerini yapacaklar, buyurdu*” Orada bulunanlardan bir kimse:

“Ey Allah'ın Rasûlü! O halde niçin amel ediyoruz?” diye sordu. Rasulullah (s) şöyle buyurdu:

“*Azîz ve Ceîl olan Allah, kulu için cennet yaratınca ona cennet halkının amelini işletir ve o kimse cennetliklerin yaptığı işleri yapar ve öylece ölür ve cennete girer. Yine Allah bir kulu için cehennemi yaratınca ona da cehennem halkının işleyeceği ameli işletir ve o da cehennem halkının amellerinden birini yaparak ölür ve cehenneme girer.*”⁶⁰⁴

Bize Ensarî⁶⁰⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bize Ma'n⁶⁰⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize Mâlik b. Enes, İbn Ebi Üneyse'den, o da Abdulhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. El-Hattab'dan, o da Müslim b. Yesâr el-Cühenî'den rivayete göre, Ömer b. Hattab'a (r.a.) Araf suresinin 172. ayetinin tefsiri soruldu...⁶⁰⁷

Mâlik, İbn Ebi Üneyse'den, o da Abdulhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. El-Hattab'dan, o da Müslim b. Yesâr el-Cühenî'den rivayete göre, Ömer b. Hattab'a (r.a.) Araf suresinin 172. ayetinin tefsiri soruldu...⁶⁰⁸

Abdurrahman b. Yusuf b. Hıraş, Ebu Bekir b. Ebu Dâvûd, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 449-452; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 151.

⁶⁰²Müslim b. Yesâr'ın hadis aldığı kimseler arasında Ömer b. Hattab yoktur. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 556-557; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 142.

⁶⁰³ Ömer b. Hattab'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 518-519.

⁶⁰⁴ Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvûd*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 511(Sünnet, 17). Ayrıca bkz. Tirmizî, Tefsir, 8; Muvatta, Kader, 2; Ahmed b. Hanbel, I, 399-401.

⁶⁰⁵ Esas adı, İshak b. Musa el-Ensarî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ma'n b. İsa vardır. Onun hakkında Nesâî ve Hatib, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 480-483; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 113-114.

⁶⁰⁶ Ma'n b. İsa'nın hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Ebu Hâtim, onun Mâlik'in ashabının en sağlam ve güvenilir olanı olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Sa'd, onun için sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 336-340; III, 166.

⁶⁰⁷ Tirmizî, Tefsir, 8.

⁶⁰⁸ Muvatta, Kader, 2.

Bize Ravh⁶⁰⁹ rivayet etti, bize Mâlik rivayet etti. (H) Bize İshak rivayet etti, bana Mâlik rivayet etti. Ebu Abdurrahman Abdullah b. Ahmed⁶¹⁰ dedi ki: Bize Mus'ab ez-Zübeyrî⁶¹¹ rivayet etti. Bana Mâlik, Zeyd b. Ebi Üneyse'den, da Abdulhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. El-Hattab'dan, o da Müslim b. Yesâr el-Cühenî'den rivayete göre, Ömer b. Hattab'a (r.a.) Araf suresinin 172. ayetinin tefsiri soruldu...⁶¹²

Tirmizî: Bu hadis *hasendir*. Müslim b. Yesâr, Ömer'den hadis işitmemiştir. Bazıları bu senedle Müslim b. Yesâr ile Ömer arasında meçhul bir ravi zikretmişlerdir.⁶¹³

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, *sahîh li gayrihi, bu isnad zayıftır*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶¹⁴

Hâkim, bu hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahîh* olduğunu fakat onu kitaplarına almadıklarını belirtmiştir. Zehebi ise, bu hadiste irsal olduğunu açıklamıştır.⁶¹⁵

İbn Mülakkın bu hadis hakkında, Hâkim'in isnadı ile Buhârî'nin şartına göre *sahîhtir*. Hadis ikinci tariki ile *hasendir*. Fakat o, Hâkim'in tahriri ile beraber *sahîh li gayrihi* olur, şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.⁶¹⁶

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl olmadığı, Müslim b. Yesâr el-Cühenî'nin, Ömer b. Hattab'dan hadis almadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle hadisin isnadı zayıftır.

İbnu'l-Esîr, "Şüphesiz *Allah'ın sağ eli dopdoludur, harcamak onu eksiltmez.*" hadisinde yer alan "yemîn" kelimesinin verme mahallinden kinaye olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁷

Beyhakî, bazı nazar ehli âlimlerin "yed" kelimesinin organ değil sıfat olduğu kanaatine vardıklarını ifade etmiştir. Onlara göre kitap ve sahih sünnette bu kelime her geçtiğinde maksat, yed kelimesinin onlarla birlikte yapılan şeye taallukudur. Böyle bir

⁶⁰⁹ Ravh b. Ubâde'nin hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bihi be'sün, sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Hafız Ebu Bekir, onun için hadisi çoktur, sikadır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 238-245; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 313.

⁶¹⁰ Ebu Abdurrahman Abdullah b. Ahmed'in hadis aldığı kimseler arasında Mus'ab ez-Zebeyrî yoktur. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden onun ilmini yaşattığını, *Müsned*'i babasının başkasına okumadan önce, özellikle ona okuduğunu, ondan başkasının babasına sormadığı, hadisin ravileri ile ilgili hususları babasına sorup öğrendiğini belirtmiştir. Ebu Bekir el-Hatib ise onun için sika ve sebt değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 285-292.

⁶¹¹ Mus'ab ez-Zübeyrî'nin hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Ahmed b. Hanbel, onun için sebt demiştir. Yahya b. Maîn ve Dârekutnî, onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 34-39; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 148.

⁶¹² Ahmed b. Hanbel, I, 399-401.

⁶¹³ Tirmizî, Tefsîr, 8.

⁶¹⁴ Ahmed b. Hanbel, I, 399-401.

⁶¹⁵ Hâkim, a.g.e., I, 27.

⁶¹⁶ İbn Mülakkın, *Muhtasarü İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehabî alâ Müstedreki Ebi Abdillâh el-Hâkim*, I, 59.

⁶¹⁷ İbnu'l-Esîr, a.g.e., II, 345

anlayışta asla benzetme söz konusu değildir. Başka âlimler ise, bunların kendilerin uygun bir şekilde te'vil edilebileceğini belirtmişlerdir.⁶¹⁸

Mâide suresindeki ayette: “*Yahudiler: ‘Allah’ın (rızkı vermede) eli bağlı (cimri)dir.’ dediler...*”⁶¹⁹ buyurulmaktadır. Bu ayet İbn Abbas, İkrime ve Dahhâk’ın bildirdiğine göre önceden bolluk ve ucuzluk içinde bulunan hatta buldukları yerde halkın en zengini olan Yahudilerin daha sonraları Allah’a isyanları yüzünden darlığa sıkıntıya düşmüş olmalarından dolayı Finnas İbni Azura’nın bu sözü söylemesi üzerine ayet nazil olmuştur.⁶²⁰

Muhammed Hamdi Yazır ayette geçen el kelimesinin, cömert manasından kinaye olduğunu söylemiştir. Bu kelimenin hakiki manasının mümkün olmayacağını, olsa bile Allah için düşünülmemeyeceğini belirtmiştir. Bazen hakiki manasının bile mümkün olmayacağını şu örnekle izah etmiştir: İki kolu dibinden kesilmiş olan bir kimse bile cömert olursa ona eli açık denilir. Arapçadaki “eli açık” ifadesinin de bu manada olduğunu açıklamıştır.⁶²¹

İbnu’l-Esîr, “*Mutlaka Rahman o sadakayı sağ eli ile alır.*” rivayetine eserinde “keff” maddesini ele alırken yer vermiştir. Bu hadis kaynaklarda farklı lafızlarla yer almaktadır. Helal kazançtan verilen sadakayı bazı rivayetlerde “*Rahman’ın o sadakayı sağ eli ile aldığı*”, bazı rivayetlerde ise, “*sadakayı Rahman’ın avucuna koyduğu*” buyrulmuştur.

İbnu’l-Esîr, hadiste geçen “keff” kelimesinin sadakanın kabul edilme yerinden kinaye olduğunu ifade etmiştir. Sanki sadaka veren sadakasını kabul ve isâbet mahalline koymuştur. Müşebbihenin dediği gibi Allah’ın avucu ve herhangi bir organı olmadığını belirtmiştir.⁶²² Hadiste *yemîn* kelimesinin zikredilmesinin ikramda bulunmak ve teşrif için olduğu ifade edilmiştir.⁶²³

Mâzerî (536/1141), Allah hakkında azaların imkânsız olduğunu, bu ve benzeri hadislerdeki bu tür ifadeler söylenenlerin anlaşılması için karşılıklı konuşmalarda alışlageldikleri şekilde kullanılmıştır. Sadakanın sağ el ile alınmasının ise sadakanın kabulünden kinaye olduğunu söylemiştir.

⁶¹⁸ İbn Hacer, a.g.e., XIII, 485.

⁶¹⁹ Mâide, 5/64.

⁶²⁰ Yazır, Muhammed Hamdi, a.g.e., III, 1728.

⁶²¹ Yazır, Muhammed Hamdi, a.g.e., III, 1730.

⁶²² İbnu’l-Esîr, a.g.e., IV, 189-190.

⁶²³ Mübârekfûrî, a.g.e., III, 327.

Kadı İyâz (544/1149) ise beğenilen şeylerin sağ el ile alınması şeklinde dile getirildiğini, o işin kabul edilip hoşnutlukla karşılandığını anlatmak için istiare yapıldığını ifade etmiştir.⁶²⁴ Hattabî de Kadı İyâz'ın açıklamasına benzer bir açıklama yapmıştır. Tîbî (743/1343), Rasulullah'ın (s) sadakayı helal olmakla kayıtladıktan sonra bunu Allah'ın yemîni ile kabul ettiğini bildirmiştir. Peygamber Efendimizin bu ifadeleri kullanması şeref konusunda helal ile yemîn arasında bir bağ olduğunu belirtmek içindir.⁶²⁵

“Şüphesiz ki, adaletle iş görenler, Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman (Azze ve Celle)'nin yemîninde olacaklardır. O'nun her iki yedi sağdır. Bunlar, hükümlerinde ve aileleri ile mütevellisi oldukları kimseler hakkında adalet gösterenlerdir.” bu hadiste geçen “yemîn” kelimesi ile ilgili olarak İbnu'l-Esîr, “Allah'ın ellerinin kemâl sıfatıyla olduğunu, onlardan birinde herhangi bir eksikliğin olmadığını belirtmiştir. Çünkü sol, sağdan eksiktir. İbnu'l-Esîr, bu kelimenin Allah için organ anlamı çağrıştıran diğer kelimeler gibi mecaz ve istiare yoluyla kullanıldığını, Allah'ın teşbih ve teccîmden münezzehe olduğunu ifade etmiştir.”⁶²⁶

“Rahman'ın sağında” bu benzeri sıfat hadisleri hakkında iki türlü görüş olduğunu daha önce belirtmiştik. Birinci görüşe göre bu tür hadislerin te'vili yapılmaz, zahirlerinin kastedilmediğine inanılır.

İkinci görüşe göre, te'vil edilir. Buna göre Kadı İyâz şunları söylemiştir: Onların sağ tarafta bulunacaklarından maksat durumlarının güzel, mevklerinin yüksek olacağıdır. İbn Arafe: Araplar övülen bir işi ve iyi olanı sağa, zıttını ise sola nisbet ederler, demiştir. Dilciler de: Yemin (sağ), yumn (uğur ve bereket)den alınmıştır, derler.⁶²⁷

Âlimler yorumlarıyla yemîn kelimesinin mecaz ve istiare anlamında kullanıldığını, Allah'ın teşbîh ve teccîmden münezzehe olduğunu vurgulamışlardır.

⁶²⁴ Nevevî, a.g.e., VII, 98-99.

⁶²⁵ Nevevî, a.g.e., VII, 80.

⁶²⁶ İbn'ul-Esîr, a.g.e., V, 301.

⁶²⁷ Nevevî, a.g.e., XII, 212.

2.3. ALLAH'IN FİLLERİNE TAALLUK EDEN HABERİ SIFATLARLA İLGİLİ HADİSLER

2.3.1. Dıhk ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Gülmek manasına gelen bu kelime hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " يَضْحَكُ اللَّهُ إِلَى رَجُلَيْنِ يَقْتُلُ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ يَدْخُلَانِ الْجَنَّةَ: يُقَاتِلُ هَذَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَيُقْتَلُ، ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَى الْقَاتِلِ، فَيَسْتَشْهَدُ

Abdullah b. Yusuf⁶²⁸ bize nakletti. Bize Mâlik⁶²⁹, Ebi Zinâd'dan,⁶³⁰ o A'rac'dan,⁶³¹ o da Ebu Hureyre'den (r.a.)⁶³² haber verdi. Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: *"Allah, biri diğerini öldüren şu iki kişinin durumuna güler: Bunlardan biri Allah yolunda cihad etmektedir ve düşmanı tarafından öldürülür. Sonra Allah Teâlâ öldüren kişiye tevbe nasip eder (o da Müslüman olup cihada katılır) ve şehadet şerbetini içer."*⁶³³

Bize Muhammed b. Ebi Ömer el-Mekki⁶³⁴ tahdis etti. Bize Süfyan⁶³⁵, Ebi Zinad'dan tahdis etti. O da A'rac'dan, o Ebu Hureyre'den nakletti.⁶³⁶

⁶²⁸ Abdullah b. Yusuf'un hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında İclî, sika, İbn Adî, *sadûk, la be'se bihi*, Ebu Saîd b. Yunus sika, *hasene'l- hadis demişlerdir*. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 333-336; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 145.

⁶²⁹ Mâlik b. Enes'in hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinâd vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Abdülkerim el-Basrî Ebu Ümeyye'nin dışında ondan rivayet edenlerin hepsinin sika olduğunu söylemiştir. Ayrıca onun hakkında sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 91-120.

⁶³⁰ Esas adı, Abdullah b. Zekvan el-Kuraşî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'rac vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabîî, sika, Enes b. Mâlik'ten hadis işittiğini söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, fakih, *sâlihu'l- hadis, sahibu's- sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 476-483; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 204-205.

⁶³¹ Esas adı, Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rac'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa'd onun için, Medine halkının ikinci tabakasından, sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun hakkında Medineli, tabîî, sika demiştir. Ebu Zür'a sika, Muhammed b. Sa'd, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebu Said b. Yunus onun H. 117 yılında İskenderiye'de vefat ettiğini söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 467-461.

⁶³² Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁶³³ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, VI, 2670 (Cihad ve Siyer, 28). Ayrıca bkz., Müslim, Cihad, 128; İbn Mace, Mukaddime, 34; Muvatta, Cihad, 14; Ahmed b. Hanbel, XIII, 533.

⁶³⁴ Muhammed b. Yahya b. Ebi Ömer el-Adeni'nin hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Ebu Hâtim, onun için salih birisidir, gafletli idi, İbn Uyeyne'den rivayet ettiği mevzu bir hadis gördüm, *sadûk*

Bize Muhammed b. Seleme⁶³⁷ ve Haris b. Miskîn⁶³⁸ rivayet etti. Ben İbn Kasım'dan⁶³⁹ duydum. Şöyle dedi: Bana Mâlik, Ebi Zinad'dan, o A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁶⁴⁰

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe⁶⁴¹ tahdis etti. Şöyle dedi: Bize Veki'⁶⁴², Süfyan'dan, o Ebi Zinad'dan, o A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁶⁴³

Mâlik, Ebi Zinad'dan, o A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁶⁴⁴

Bize Veki' rivayet etti. Bize Süfyan, Ebi Zinad'dan, o A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁶⁴⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahîh*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁴⁶

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاعِ،
عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ اللَّهَ لَيُضْحَكُ إِلَى ثَلَاثَةٍ: لِلصَّفِّ
فِي الصَّلَاةِ، وَلِلرَّجُلِ يُصَلِّي فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَلِلرَّجُلِ يُقَاتِلُ، أَرَاهُ قَالَ: خَلْفَ الْكُتَيْبَةِ "

idi, demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l - Kemâl*, XXVI, 639-642; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 107.

⁶³⁵ Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, menâkıb ve faziletleri gerçekten çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 177-196.

⁶³⁶ Müslim, Cihad, 128.

⁶³⁷ Muhammed b. Seleme'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdurrahman b. el-Kasım vardır. Ebu Saïd b. Yunus, onun için hadiste sağlamdır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî'nin de onun için sika dediğini nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 287-288; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 48.

⁶³⁸ Haris b. Miskîn'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Kasım vardır. Yahya b. Maîn, onun hakkında *la be'se bihi*, Nesâî, sika demişlerdir. Ebi Mansur el-Kazaz hadis rivayetinde sağlam olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 281-285; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 197.

⁶³⁹ Abdurrahman b. el-Kasım'ın hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında Nesâî ve Ebu Bekir el-Hatib, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 344-347; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 181.

⁶⁴⁰ Nesâî, Cihad, 38.

⁶⁴¹ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Veki' b. Cerrah vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel *sadûk*, Ebu Hâtim, İbn Hıraş, sika, İclî, sika ve hadis hafızdır, değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

⁶⁴² Veki' b. Cerrah'ın hadis aldığı kimseler arasında Süfyan b. Uyeyne vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd, onun için sika, hadis çoktur, hüccettir, demiştir. İclî, onun hakkında sika, edib, hadis hadızlarındandır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 462-484.

⁶⁴³ İbn Mace, Mukaddime, 34.

⁶⁴⁴ Muvatta, Cihad, 14.

⁶⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, XIII, 533.

⁶⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, XIII, 533.

Bize Ebu Kûrayb Muhammed b. Alâî⁶⁴⁷ rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdullah b. İsmail,⁶⁴⁸ Mücalid'den,⁶⁴⁹ o Ebi Veddâk'tan,⁶⁵⁰ o da Ebu Saîd el Hudrî'den (r.a)⁶⁵¹ rivayet etti. Dedi ki: Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: “Allah şu üç grup insana güler ve yaptıklarından memnun olur: 1- Namaz için saf oluşturulan kimse, 2- Geceleyin namaz kılan kimse, 3- Allah yolunda savaşan kimse.” Ravi diyor ki: Rasulullah (s) cihad eden üçüncü grupta ilgili olarak; “Ordunun en arkasında bile olsa” ilavesini yapmıştır, dedi. ⁶⁵²

Bûsîrî, hadisin senedinde geçen ravilerden Mücalid b. Saîd hakkında, Ebu Hâtîm'in meçhul dediğini nakletmiştir.⁶⁵³

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre hadisin senedindeki ravilerden Mücalid, cerh edildiği için hadis zayıftır.

Hadiste geçen Allah'ın gülmesinden maksatın, O'nun rıza ve kabulünden kinaye olduğu, Allah'ın gülmesinin insanların gülmesi gibi olmadığı ifade edilmiştir.

Allah'ın bu iki kişinin yaptıkları işe razı olması, bu işlerine sevap vermesi, işlerini övmesi, onu sevmesi ve Rasulullah'ın (s) elçilerine bu hususları bildirerek onları karşılamasıdır. Çünkü herhangi bir kimsenin gülmesi ancak onun hoşuna giden, onu sevindiren işlere muvafakat etmesi ve karşı karşıya kaldığı kimselere iyilik yapmak istemesi halinde söz konusu olur. Burada Yüce Allah'ın o kimsenin ruhunu kabzetmek ve onu cennete koymak üzere yönlendirdiği meleklerin gülmesinin kastedilme ihtimalinin de

⁶⁴⁷ Ebu Kûrayb Muhammed b. Alâî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. İsmail vardır. Nesâî onun için *la be'se bihi* ve sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'inde zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 308-309.

⁶⁴⁸ Abdullah b. İsmail'in hadis aldığı kimseler arasında Mücalid vardır. Ebu Hâtîm onun için meçhul demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'inde zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 243-248; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 72.

⁶⁴⁹ Mücalid'in hadis aldığı kimseler arasında Ebi Veddâk vardır. Buhârî, Yahya b. Saîd'den onun zayıf olduğunu ve Abdurrahman b. Mehdî'nin ondan birşey rivayet etmediğini aktarmıştır. Yahya b. Maîn ise hadislerinin delil olarak kullanılmayacağını belirtmiştir. Nesâî, sika demiş, başka bir konuda da kuvvetli değil demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 219-224; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 120.

⁶⁵⁰ Esas adı, Cebr b. Nevf el-Hemdânî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Saîd el-Hudrî vardır. Yahya b. Maîn onun için sika, Nesâî, salih demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 495-496; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 179.

⁶⁵¹ Esas adı, Sa'd b. Mâlik b. Sinan'dır. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 35.

⁶⁵² Kazvîni, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd Mace, *Sünen-i İbn-i Mace*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008. (Mukaddime, 34)

⁶⁵³ Bûsîrî, *Misbâhu'z-Züccâce fî Zevâidi İbn Mace*, I-IV, thk. Muhammed el-Muntekâ el-Keşnavî, Daru'l-Arabî, Beyrut, 1983, I, 27.

olduğu ifade edilmiştir. Örneğin; Sultan filan kişiyi öldürdü denildiği zaman sultanın kastedilen kişinin öldürülmesini emrettiği anlatılmak istenmiş olur.⁶⁵⁴

İbnü'l-Cevzî bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Selef-i sâlihinin çoğunluğu Cenâb-ı Hakk’ın bu tür sıfatlarının te’vil edilmemesi ve ne şekilde geldiyse öylece kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Dolayısıyla Allah Teâlâ’nın bu ve benzeri sıfatları konusunda Müslümanların, Allah’ın sıfatlarının yaratılmışların özelliğine benzemediğine, söz konusu özellik ile ne kastedildiğini bilmek mümkün olmadığı için de Allah Teâlâ’yı her türlü noksanlıktan ve mahlûkata ait özelliklerden tenzih etmeleri gerekir. Gülmekten maksat, rıza ile kabul etmektir.”⁶⁵⁵

Hadiste geçen Allah’ın gülmesi, kullarından razı ve hoşnut olması şeklinde yorumlanmıştır.

2.3.2. Ferah ve Beşbeşe ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Hadislerde “ferah” ve “beşbeşe” kelimeleri Allah’a nisbet edilerek yer almaktadır. Bunlardan “ferah” kelimesi sözlükte, hüznün zıttı ve kalbte canlılığın bulunması anlamlarına gelmektedir.⁶⁵⁶

Biz çalışmamızın bu kısmında önce ferah kelimesi ile ilgili hadisin değerlendirmesini yapacağız. Ardından da beşbeşe kelimesi ile ilgili hadisin değerlendirmesine yer vereceğiz.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا أَبُو شَهَابٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، حَدِيثَيْنِ: أَحَدُهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْآخَرُ عَنْ نَفْسِهِ، قَالَ: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ، وَإِنَّ الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلَى أَنْفِهِ» فَقَالَ بِهِ هَكَذَا، قَالَ أَبُو شَهَابٍ: بِيَدِهِ فَوْقَ أَنْفِهِمْ قَالَ: " اللَّهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ رَجُلٍ نَزَلَ مَنْزِلًا وَبِهِ مَهْلِكَةٌ، وَمَعَهُ رَاحِلَتُهُ، عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشِرَابُهُ، فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَنَامَ نَوْمَةً، فَاسْتَيْقَظَ وَقَدْ ذَهَبَتْ رَاحِلَتُهُ، حَتَّى إِذَا اسْتَدَّ عَلَيْهِ الْحَرُّ وَالْعَطَشُ أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ، قَالَ: أَرْجِعْ إِلَى مَكَانِي، فَرَجَعَ فَنَامَ نَوْمَةً، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَإِذَا رَاحِلَتُهُ عِنْدَهُ " تَابِعَهُ أَبُو عَوَانَةَ، وَجَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَقَالَ أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا عُمَارَةُ، سَمِعْتُ الْحَارِثَ، وَقَالَ شُعْبَةُ، وَأَبُو مُسْلِمٍ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ كُوفِيٌّ، قَائِدُ الْأَعْمَشِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ، وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

⁶⁵⁴ Nevevî, a.g.e., XIII, 36.

⁶⁵⁵ İbn Hacer, a.g.e., VI, 50.

⁶⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., “frh” md.

Bize Ahmed b. Yunus⁶⁵⁷ rivayet etti. Bize Ebu Şihâb⁶⁵⁸, A'meş'den⁶⁵⁹, o Umâre b. Umeyr'den⁶⁶⁰, o da Hâris b. Süveyd'den⁶⁶¹ şöyle rivayet etti: Abdullah b. Mes'ûd⁶⁶² biri Hz. Peygamber'in diğeri kendisinin sözü olan iki hadisi bize aktardı. Şöyle dedi: "Mü'min kişi günahlarını (hayalinde büyütüp) şöyle görür: Sanki kendisi bir dağın eteğinde oturuyor ve dağın üzerine düşmesinden korkuyor. Fâcir kişi de günahlarını burnunun üstüne konan bir sinek gibi görür, o sineği eliyle şöylece kovar!" Hadisin ravilerinden Ebu Şihâb bu sözü aktarıırken elini burnuna götürmüştür. Sonra Abdulah b. Mes'ûd (Rasulullah'tan rivayet ederek) şöyle dedi: "*Allah Teâlâ kulunun tevbesine, şu kişinin duyacağı sevinçten daha fazla sevinir: Bu kişi (yolcu olup) yanında devesi, üstünde suyu, azığı olduğu halde varıp sahrada korkunç bir yere inmiş, başını yere koyarak hafif bir uyku uyumuştur. Uyanınca devesinin gitmiş olduğunu anladı. (Devesini aramaya çıktı) Sıcaklık, susuzluk yahud Allah'ın dilediği ıstırablar bu zat üzerinde şiddetle tesir edince (kendi kendine): Eski yerime olsun döneyim! dedi ve dönüp geldi. Az bir uyu daha uyudu. Sonra uyanıp başını kaldırdırca devesini yanında buldu.*"⁶⁶³

Bize Ubeydullah b. Muâz el-Anberî⁶⁶⁴ rivayet etti, bize babam⁶⁶⁵ rivayet etti, bize Ebu Yunus⁶⁶⁶, Simak'dan⁶⁶⁷ rivayet etti. Dedi ki: en-Numan b. Beşir⁶⁶⁸ hutbe verip dedi ki...⁶⁶⁹

⁶⁵⁷ Ahmed b. Abdullah b. Yunus'un hadis aldığı kimseler arasında Ebu Şihâb vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika ve mutkîn değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 375-378; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 62-63.

⁶⁵⁸ Esas adı, Abde Rabbi b. Nâfi' el-Kinânî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Yakub b. Şeybe es-Sedûsî, onun için sika, hadisi çok, sahihdir, değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, onun için *la be'se bihi* ve sika demiştir. Nesâî, onun için *leyse bi'l kavîyy* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 485-488.

⁶⁵⁹ Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esedî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Umâre b. Umeyr vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 76-90.

⁶⁶⁰ Umâre b. Umeyr'in hadis aldığı kimseler arasında Hâris b. Süveyd vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Hâtim, Nesâî ve İclî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 256-258; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 303.

⁶⁶¹ Hâris b. Süveyd'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Mes'ud vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 235-237; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 194.

⁶⁶² Abdullah b. Mes'ûd'un hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, II, 368-370.

⁶⁶³ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XIII, 6346-6247 (Duâ, 4). Ayrıca bkz., Müslim, Tevbe, 5; Tirmizî, Duâ, 99; İbn Mace, Zühd, 30; Dârimî, Rikak, 19.

⁶⁶⁴ Ubeydullah b. Muâz'ın hadis aldığı kimseler arasında babası vardır. Ebu Hâtim, onun için sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'nda zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 158-160; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 233.

⁶⁶⁵ Muaz b. Muaz el-Anberî'nin hadis aldığı kimseler arasında (Ebu Yunus) Hâtim b. Ebi Sağıyra vardır. Ahmed b. Hanbel onun için hadiste göz aydınlığıdır, demiştir. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 132-137; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 154.

Bize Kuteybe⁶⁷⁰ rivayet etti. Bize Muğire b. Abdurrahman,⁶⁷¹ o Ebi Zinad'dan,⁶⁷² o A'rac'dan,⁶⁷³ o da Ebu Hureyre'den (r.a), o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.⁶⁷⁴

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe⁶⁷⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bize Şebâbe⁶⁷⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize Verkâ,⁶⁷⁷ Ebi Zinad'dan, o A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a) rivayet etti.⁶⁷⁸

Bize en- Nadr b. Şumeyl⁶⁷⁹ rivayet edip (dedi ki), bize Hammâd b. Seleme,⁶⁸⁰ Simâk b. Harb'den, (o da) en- Nu'man b. Beşîr'den rivayet etti.⁶⁸¹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

⁶⁶⁶ Esas adı, Hâtim b. Ebi Sağıyra'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Simak b. Harb vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a ve Nesâî, sika demişlerdir. Ebu Hâtim, onun için sika ve *sâlihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 194-195; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 191.

⁶⁶⁷ Simak b. Harb'in hadis aldığı kimseler arasında Numan b. Beşîr vardır. Yahya b. Maîn onun için sika demiştir. Zekeriyya b. Adî, İbn Mübarek'den hadiste zayıf olduğunu nakletti. Salih b. Muhammed el-Bağdadî, onu zayıf olarak nitelendirdi. Nesâî ise onun hakkında *leyse bihi be'sün* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 115-121.

⁶⁶⁸ Numan b. Beşîr'in hayati için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 411-417; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 559.

⁶⁶⁹ Müslim, Tevbe, 5.

⁶⁷⁰ Kuteybe b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Muğire b. Abdurrahman vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Onun için Nesâî, sika ve *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hıraş, onun için *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 523-537.

⁶⁷¹ Muğire b. Abdurrahman'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *leyse bi şeyin*, Nesâî, *leyse bi'l kaviyy* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 387-390; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 169.

⁶⁷² Esas adı, Abdullah b. Zekvan el-Kuraşî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'rac vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İclî, tabîî, sika, Enes b. Mâlik'ten hadis işittiğini söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, fakih, *sâlihu'l-hadis*, *sahibu's-sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 476-483.

⁶⁷³ Esas adı, Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rac'tır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa'd onun için, Medine halkının ikinci tabakasından, sika ve çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun hakkında Medineli, tabîî, sika demiştir. Ebu Zür'a, sika, Muhammed b. Sa'd, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebu Said b. Yunus onun H. 117 yılında İskenderiye'de vefat ettiğini söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 467-461.

⁶⁷⁴ Tirmizî, Duâ, 99.

⁶⁷⁵ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Şebâbe vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim ve İbn Hıraş, sika demişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızıdır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

⁶⁷⁶ Şebâbe b. Sevvar el-Fezârî'nin hadis aldığı kimseler arasında Verkâ' vardır. Onun için Yahya b. Maîn, sika demiştir. Ebu Hâtim, *sadûk*, *yüktebü hadisühü velâ yühteccü bihi*, Ahmed b. Hanbel, *sadûk* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 343-349; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 3.

⁶⁷⁷ Verkâ' b. Amr b. Küleyb el-Yeşkürî'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Zinad vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 433-438; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 235.

⁶⁷⁸ İbn Mace, Zühd, 30.

⁶⁷⁹ Nadr b. Şumeyl'in hadis aldığı kimseler arasında Hammâd b. Seleme vardır. Ali b. Medenî onun sikattan olduğunu söylemiştir. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika, *sahibu's-sünnet* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 379-384; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 203.

⁶⁸⁰ Hammâd b. Seleme'nin hadis aldığı kimseler arasında Simâk b. Harb vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 253-269.

⁶⁸¹ Dârimî, Rikak, 19.

Allah'ın sevinmesini ifade eden “ferah” kelimesini İbnu'l-Esîr şu şekilde açıklamıştır: “Ferah kelimesinin zâhir anlamının Allah için kullanılması imkânsız olduğundan dolayı (ferah kelimesi) burada ve bu şekilde kullanıldığı diğer yerlerde Allah'ın rızasından, kabulün sür'atinden, güzel karşılık vermesinden kinayedir.”⁶⁸²

Mâzerî ise “ferah” kelimesini şu şekilde açıklamıştır: “Şanı Yüce Allah'ın kulunun tevbesine rıza göstermesi kaybettiği hayvanını çölde bulan bir kimsenin rızasından (hoşnutluğundan) daha fazladır.”⁶⁸³

Allah'ın sevinmesinden maksat, kulun günahlarından pişmanlık duyup Allah'tan bağışlanma dilemesi, Allah'ında onu affetmesidir.

Allah'ın sevinmesini ifade eden bir kavram da “beşbeşe”dir. Bu kelime sözlükte bir kimseye bir meselede lütf göstermek ve ihtimam göstermek anlamlarına gelmektedir.⁶⁸⁴ Bu kavram ile ilgili hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا شَبَابَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَا تَوَطَّنَ رَجُلٌ مُسْلِمًا الْمَسَاجِدَ لِلصَّلَاةِ وَالذِّكْرِ، إِلَّا تَبَشَّشَ اللَّهُ لَهُ، كَمَا يَتَبَشَّشُ أَهْلُ الْعَائِبِ بِعَائِبِهِمْ إِذَا قَدِمَ عَلَيْهِمْ»

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe⁶⁸⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bize Şebâbe⁶⁸⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize İbn Ebi Zi'bin,⁶⁸⁷ o da Mekbürî'den,⁶⁸⁸ o da Saîd b. Yesar'dan,⁶⁸⁹ o da Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Memleketi dışındaki bir

⁶⁸² İbnu'l-Esîr, a.g.e., III, 424.

⁶⁸³ Nevevî, a.g.e., XVII, 60-61.

⁶⁸⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “bşş” md.

⁶⁸⁵ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Şebâbe vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim ve İbn Hıraş, sika demişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızıdır, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

⁶⁸⁶ Şebâbe'nin hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Zi'bin vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, *sadûk*, hadisi yazılır fakat delil olarak alınmaz, değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 343-349.

⁶⁸⁷ Esas adı, Muhammed b. Abdurrahman b. Muğire b. Haris'tir. Hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Ebi Saîd el-Mekbürî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika ve *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 630-643; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 69.

⁶⁸⁸ Saîd b. Saîd, ismi Keysan el-Mekbürî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Yesar vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *leyse bihi be'sün* değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun için Ali b. Medînî, Muhammed b. Sa'd, Ahmed b. Abdullah el-İclî, Ebu Zür'a, Nesâî, Abdurrahman b. Yusuf b. Hıraş, sika, Ebu Hâtim, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 466-472; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 361-362.

⁶⁸⁹ Saîd b. Yesar, Ebu'l Hubâb el-Medenî'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 120-122.

kimsenin, ailesinin yanına dönmesiyle ailesinin sevindiği gibi, Allah da mescidleri namaz ve zikir için yer edinen kimselerden hoşlanır ve sever.”⁶⁹⁰

Bize Ebu Nasr⁶⁹¹ ve İbn Ebi Bükeyr,⁶⁹² İbn Ebi Zi’bin’den, o da Saîd el-Mekbûrî’den, o da Saîd b. Yesar’dan, o da Ebu Hureyre’den rivayet etti.⁶⁹³

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inin tahkikini yapan Şu’ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, *ravileri sikattandır, Buhârî ve Müslim’in ravileridir*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁹⁴

Bûsîrî bu hadis hakkında, *isnadı sahihtir*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁹⁵

Cerh-Ta’dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivayetimiz *sahih* bir rivayettir.

İbn’ul-Esîr, “البش” kelimesi hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: “Beşş dostun dost ile sevinmesi, bir meselede ona lütuf göstermesi ve ona ihtimam göstermesi anlamına gelir.”⁶⁹⁶

Allah’ın sevmesinden maksat, mescidleri namaz ve zikir için yer edinen kimselerden razı olmasıdır.

2.3.3. Hayâ ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Utanma, çekinme; tövbe, vazgeçiş vb. anlamlara gelen hayâ kelimesi, terim olarak “nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terketmesi” ve “kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terkedilmesinden dolayı insanın yüzünü kızartan sıkıntı” gibi değişik şekillerde açıklanmıştır.⁶⁹⁷

⁶⁹⁰ Kazvîni, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd Mace, *Sünen-i İbn-i Mace*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008, I, 254(Mesâcid, 19). Ayrıca bkz., Ahmed b. Hanbel, XIV, 92.

⁶⁹¹ Esas adı, Haşim b. el-Kasım, Ebu Nasr el-Leys el-Bağdadî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Zi’bin vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun için Ali b. Medîni, Muhammed b. Sa’d ve Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXX, 130-135; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 217.

⁶⁹² Esas adı, Yahya b. Ebi Bükeyr en-Nehaî’dir. Ebu Saîd b. Yunus, *Kitâbü’l-Gurebâ* isimli eserinde onu zikretmiştir. Onun Mısır’a geldiğini ve 230 yılında Mısır’da vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 248; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 251.

⁶⁹³ Ahmed b. Hanbel, XIV, 92.

⁶⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, XIV, 92.

⁶⁹⁵ Bûsîrî, *Misbâhu’z-Zücâce fî Zevâidi İbn Mace*, I, 102.

⁶⁹⁶ İbnü’l-Esîr, a.g.e., I, 130.

⁶⁹⁷ Çağrıcı, Mustafa, “Hayâ” XVI, s. 554.

حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا عَيْسَى يَعْنِي ابْنَ يُونُسَ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ يَعْنِي ابْنَ مَيْمُونٍ، صَاحِبَ الْأَنْمَاطِ، حَدَّثَنِي أَبُو عُثْمَانَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ رَبَّكُمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيٌّ كَرِيمٌ، يَسْتَحْيِي مَنْ عَبَدَهُ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ، أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا»

Bize Müemmel b. el-Fazlil Harrânî⁶⁹⁸ rivayet etti. Bize İsa yani İbn Yunus⁶⁹⁹, Cafer b. Meymun (Sahibel Enmâti)'den⁷⁰⁰ rivayet etti. Bana Osman,⁷⁰¹ Selman'dan⁷⁰² rivayet etti. Dedi ki: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “*Rabbiniz Tebareke ve Teâlâ son derece haya ve kerem sahibidir. Kulu ona elini çevirip dua ettiği zaman, o ellerini boş çevirmekten hayâ eder.*”⁷⁰³

Bize Ebu Bişrin Bekir b. Halef rivayet etti. Dedi ki: Bize İbn Ebi Adiy,⁷⁰⁴ Cafer b. Meymunden, o da Ebi Osman'dan, o da Selman'dan, o da Rasulullah'dan (s) rivayet etti.⁷⁰⁵

Bize Muhammed b. Beşşâr⁷⁰⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize İbn Ebi Adiy rivayet etti. Dedi ki: Bize Cafer b. Meymun Sahibü'l Enmâti, Ebi Osman en-Nehdî'den, o da Selman el-Fârisi'den, oda Rasulullah'dan (s) rivayet etti.

Tirmizî: Bu hadis *hasen gariptir*. Bazıları bu hadisi merfu olmaksızın rivayet etmişlerdir.⁷⁰⁷

⁶⁹⁸ Müemmel b. el-Fazlil Harrânî'nin hadis aldığı kimseler arasında İsa b. Yunus vardır. Ebu Hâtim, onun için sika demiştir. Ebu Dâvûd, onun hakkında *la be'se bihi* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Muhammed b. Yahya onun H. 229 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 184-186; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 191.

⁶⁹⁹ Esas adı, Ahmed b. Abdullah b. Yunus'tur. Hadis aldığı kimseler arasında Cafer b. Meymun vardır. Ebu Hâtim sika, mutkîn demiştir. Nesâî, onun için sika demiştir. Buhârî H. 227 yılında vefat ettiğini söyledi. . Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 375-378; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 62-63.

⁷⁰⁰ Cafer b. Meymun'un hadis aldığı kimseler arasında Ebi Osman vardır. Onun hakkında, Ahmed, *leyse bi kaviyy fi hadisi*, İbn Maîn, *leyse bi- zâke*, Ebu Hâtim, *salihun*, Nesâî, *leyse bil-kâviyy*, Dârekutnî, onunla itibar edilir demişlerdir. İbn Adî: “Ben onun hadislerini münker görmedim. Umuyorum ki o *la be'se bihi* ve *yüktebü hadisühü fi'z duâfai*” demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, II, 108-109; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 187.

⁷⁰¹ Osman en-Nehdî'nin hadis aldığı kimseler arasında Selman el-Fârisi vardır. İbn Ebu Hâtim, babasından onun sika olduğunu söyledi. Onun hakkında, Ebu Zür'a, Nesâî, sika demişlerdir. İbn Sa'd, onun için sika demiştir. Âcerâ, Ebu Dâvûd'un, onun için tabiînin büyüklerinden, Kûfe ehlinde olduğunu söylediğini nakletmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 277-278.

⁷⁰² Selman el-Fârisi'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, II, 62-63.

⁷⁰³ Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvud*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, I, 593 (Salât, 358). Ayrıca bkz., İbn Mace, *Dua*, 13; Tirmizî, *Da'avât*, 105; Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 119.

⁷⁰⁴ Esas adı, Muhammed b. Ebi Adiy'dir. Ondan Ebu Bişrin Bekir b. Halef hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Cafer b. Meymun vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 471.

⁷⁰⁵ İbn Mace, *Dua*, 13.

⁷⁰⁶ Muhammed b. Beşşâr'ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Ebi Adiy vardır. İclî onun için sika, çok hadisi vardır, demiştir. Ebu Hâtim, onun için *sadûk* demiştir. Nesâî, *salihun*, *la be'se bihi* demiştir. Buhârî H. 252 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 511-518.

⁷⁰⁷ Tirmizî, *Da'avât*, 105.

Bize Yezid⁷⁰⁸ rivayet etti. Bize Süleyman et-Teymî,⁷⁰⁹ Ebi Osman'dan, o da Selman'dan rivayet etti.⁷¹⁰

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, *isnadı sahîh*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷¹¹

. Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivayetimiz *sahîh* bir rivayettir.

Hayî kelimesi çok utanan demektir. Hayâ kelimesinin Allah için lügat manasında kullanılması uygun değildir. Böyle bir hâl Allah için düşünülemez. Hadiste geçen Allah'ın "hayî" olması, kulunu memnun edecek şeyi yapması, ona zarar verecek şeyi terketmesi şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre hadis şu şekilde anlaşılmalıdır: "Allah, dua eden kuluna, kulun hayrına olan şeyi mutlaka verir, duasını karşılıksız bırakmaz."⁷¹²

Hayâ kelimesinin Allah için hakiki anlamında kullanılması mümkün olmadığı için âlimler bu kelimeyi, Allah'ın kulun hayrına olacak şeyi vermesi, zararına olacak şeyden de onu uzak tutması olarak yorumlamışlardır.

2.3.4. Kabz ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Sözlükte birşeyi elle tutup almak, sıkıca kavramak; dürmek ve daraltmak gibi anlamlara gelen *kabz* kelimesi bir şeyi elde etme, onda tasarrufta bulunabilme manasında da kullanılır. Bu kelime hem hadislerde hem de ayetlerde Allah'a nisbet edilmiştir.⁷¹³

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ هُوَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " يَقْبِضُ اللَّهُ الْأَرْضَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَيَطْوِي السَّمَاءَ بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ مُلُوكِ الْأَرْضِ " وَقَالَ شُعَيْبٌ، وَالزُّبَيْدِيُّ، وَابْنُ مُسَافِرٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ مَثَلُهُ

⁷⁰⁸ Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Süleyman et-Teymî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Ali b. Medenî, onun sikattan olduğunu söylemiştir. İclî, onun için sika, hadiste sağlamdır, demiştir. Ebu Hâtim, sika, hadis ilminde otorite, *sadük* değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 261-269.

⁷⁰⁹ Süleyman et-Teymî'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebi Osman vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd, onun için sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 5-12; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 396.

⁷¹⁰ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 119.

⁷¹¹ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 119.

⁷¹² Seharenfuri, a.g.e., VI, 216.

⁷¹³ İbn Manzûr, a.g.e., "kbz" md.; Apaydın, Yunus, "Kabz", XXIV, s. 45.

Bize Ahmed b. Salih⁷¹⁴ rivayet etti. Dedi ki, bize İbn Vehb⁷¹⁵ rivayet etti. Bana Yunus,⁷¹⁶ İbn Şihab'dan,⁷¹⁷ o Saîd b. Müseyyeb'den,⁷¹⁸ o Ebu Hureyre'den,⁷¹⁹ o da Rasulullah'dan (s) şöyle dediğini nakletti: “Allah kıyamet günü bütün yer tabakalarını kudret kabzasıyla tutar, gökleri de sağ eli içine dürer, buker de sonra mahşer halkına):

İşte (kâinattaki hakiki) Melik benim! Hani yeryüzünün melikleri nerede? diye hitab eder.”⁷²⁰

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِفْسَمٍ، أَنَّهُ تَطَّرَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَرَ كَيْفَ يَحْكِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " يَاخُذُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ سَمَاوَاتِهِ وَأَرْضِيهِ بِيَدَيْهِ، فَيَقُولُ: أَنَا اللَّهُ - وَيَقْبِضُ أَصَابِعَهُ وَيَبْسُطُهَا - أَنَا الْمَلِكُ " حَتَّى تَطَّرْتُ إِلَى الْمُنْبَرِ يَتَحَرَّكُ مِنْ أَسْفَلِ شَيْءٍ مِنْهُ، حَتَّى إِنِّي لَأَقُولُ: أَسَاقِطُ هُوَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

Bize Saîd b. Mansur⁷²¹ rivayet etti, bize Yakub yani İbn Abdurrahman⁷²² rivayet etti, bana Ebu Hâzim⁷²³, Ubeydullah b. Miksem'den⁷²⁴ rivayet etti. Kendisi Abdullah b.

⁷¹⁴ Ahmed b. Salih'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Vehb vardır. Onun hakkında, Buhârî, sika ve *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî ve Ebu Hâtim, sika demişlerdir. Abdülkerim b. Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, babasından onun güvenilir olmadığını aktarmıştır. Yahya b. Maîn, onun kezzâb olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 340-354; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 60.

⁷¹⁵ Esas adı, Abdullah b. Vehb el-Mısri'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yunus b. Yezid vardır. Abdurrahman b. Ebu Hatim, babasından onun hakkında *sâlihu'l-hadis*, *sadûk* dediğini aktardı. Ebu Ahmed b. Adî, onun sika olduğunu söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 277-286; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 141.

⁷¹⁶ Yunus b. Yezid'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel'e Zührî'den hadis rivayetinde Ma'mer mi daha sağlam yoksa Yunus mu? diye soruldu. Ahmed b. Hanbel, Ma'mer cevabını verdi. Yunus'un münker hadisler rivayet ettiğini aktardı. Onun hakkında İclî ve Nesâî, sika, Yakub b. Şeybe, *sâlihu'l-hadis*, Ebu Zür'a la *be'se bihi* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 551-557.

⁷¹⁷ Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Saîd vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 419-443.

⁷¹⁸ Saîd b. Müseyyeb'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Ahmed b. Hanbel, Saîd b. Müseyyeb'in tabînin en faziletlisi olduğunu söyledi. Ebu Zür'a, onun için sika demiştir. Ebu Hatim, onun Ebu Hureyre'den rivayeti en sağlam olan kişi olduğunu aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 66-74; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 372-373.

⁷¹⁹ Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁷²⁰ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XVI, 7256 (Tevhid, 6). Ayrıca bkz., Müslim, Sıfatı'l-münâfikın, 25; Ebu Dâvûd, Sünnet, 21; İbn Mace, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, XIV, 451-452; Dârimî, Rikâk, 80.

⁷²¹ Saîd b. Mansur'un hadis aldığı kimseler arasında Yakub vardır. Muhammed b. Sa'd, Ebu Hâtim, onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 77-82; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 373.

⁷²² Yakub'un hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hâzim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, onun için sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 348-350; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 292.

⁷²³ Esas adı, Seleme b. Dinâr el-Medenî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ubeydullah b. Miksem vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hâtim, Nesâî ve İclî, *racülün salihun* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 272-279; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 383.

Ömer'in,⁷²⁵ Rasulullah'ı (s) nasıl taklit ettiğine bakmış, dedi ki: “Allah (C.C.)gökleriyle yerleri iki eliyle tutacak ve: Allah benim, mülkün gerçek sahibi benim” diyecek. (Peygamber bunları) dedi ve parmaklarını yumup açtı. Hatta minbere bir baktım ki kımıldıyordu. Kendi kendime: Acaba Rasulullah (s) minberden düşecek mi? dedim.⁷²⁶

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ أَبَا أُسَامَةَ، أَخْبَرَهُمْ عَنْ عُمَرَ بْنِ حَفْصَةَ، قَالَ: قَالَ سَالِمٌ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَطْوِي اللَّهُ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيُّنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيُّنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِي الْأَرْضِينَ، ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ " قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ: " بِيَدِهِ الْأُخْرَى، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيُّنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيُّنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ "

Bize Osman b. Ebi Şeybe,⁷²⁷ Muhammed b. Alâi⁷²⁸ rivayet etti. Ebâ Üsâme⁷²⁹ onlara Ömer b. Hamza'dan⁷³⁰ rivayet etti. Dedi ki: Salim⁷³¹, Abdullah b. Ömer'in (r.a.) bana rivayet ettiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Allah kıyamet gününde gökleri dürer (sonra) sağ eline alır sonra: Mülkün yegâne ve hakiki sahibi benim nerede (odünyadaki) zalimler ve nerede (o malları ve mülkleriyle) büyüklük taslayanlar? buyurur. Sonra da yerleri dürüp eline alır.” (Hadisin bundan sonra ki kısmını) İbnü'l - Alâi (şöyle) rivayet etti: (Yerleri de) diğer eline (alır) sonra Mülkün hakiki sahibi benim. Nerde (o) zalimler, nerede o büyüklük taslayanlar? ” buyurur.⁷³²

⁷²⁴ Ubeydullah b. Miksem'in hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Ebu Dâvûd ve Nesâî, sika demişlerdir. Ayrıca Ebu Hâtim, *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XIX, 163-164; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 234.

⁷²⁵ Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, II, 347-350.

⁷²⁶ Müslim, Sıfatı'l-münâfikın, 25.

⁷²⁷ Osman b. Ebi Şeybe'nin hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Alâi vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. İclî, sika, Ebu Hâtim, *sadûk* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XIX, 478-487; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 255.

⁷²⁸ Muhammed b. Alâi'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebâ Üsâme vardır. Onun hakkında Nesâî, *la be'se bihi* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVI, 243-248.

⁷²⁹ Esas adı, Hammad b. Üsâme b. Zeyd'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ömer b. Hamza vardır. Onun için Ahmed b. Hanbel, sika ve sağlam olduğunu, Yahya b. Maîn, sika olduğunu söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, VII, 217-223; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 250.

⁷³⁰ Ömer b. Hamza'nın hadis aldığı kimseler arasında Salim vardır. Nesâî, onun için zayıf demiştir. Ahmed b. Hanbel, onun hadislerinin münker olduğunu aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXI, 311-312; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 308.

⁷³¹ Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Ömer vardır. Onun için İclî, tabîden ve sika olduğunu, Muhammed b. Sa'd, sika olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, X, 145-153; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 344.

⁷³² Ebu Dâvûd, Sünnet, 21.

Bize Harmele b. Yahya⁷³³, Yunus b. Abdi'l A'lâ⁷³⁴ rivayet etti. Dediler ki: Bize Abdullah b. Vehb⁷³⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bana Yunus,⁷³⁶ İbn Şihab'dan⁷³⁷ rivayet etti. Dedi ki: Bana Saîd b. Müseyyib,⁷³⁸ Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁷³⁹

Bize İbrahim b. İshak⁷⁴⁰ rivayet etti, bize İbn Mübarek,⁷⁴¹ Yunus'dan, o da Zührî'den rivayet etti. Dedi ki: Bana Saîd b. Müseyyib, Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁷⁴²

Bize Hakem b. Nafi'⁷⁴³ rivayet etti. Bize Şu'ayb⁷⁴⁴, Zührî'den⁷⁴⁵ rivayet etti. Dedi ki Ebâ Seleme b. Abdurrahman'dan⁷⁴⁶ işittim. Ebu Hureyre'nin Rasulullah (s) rivayetini işittim, dedi.⁷⁴⁷

⁷³³ Harmele b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Vehb vardır. Ebu Hâtim, onun için hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz, demiştir. İbn Adî, zayıf demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, V, 548-552; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 213.

⁷³⁴ Yunus b. Abdi'l A'lâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Vehb vardır. Onun hakkında Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXII, 513-516; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 304.

⁷³⁵ Esas adı, Abdullah b. Vehb el-Mısrî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Yunus b. Yezid vardır. Abdurrahman b. Ebu Hatim, babasından onun hakkında *sâlihu'l- hadis, sadûk* dediğini aktardı. Ebu Ahmed b. Adî, onun sika olduğunu söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XVI, 277-286; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 141-142.

⁷³⁶ Yunus b. Yezid'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel'e Zührî'den hadis rivayetinde Ma'mer mi daha sağlam yoksa Yunus mu? diye soruldu. Ahmed b. Hanbel, Ma'mer cevabını verdi. Yunus'un münker hadisler rivayet ettiğini aktardı. Onun hakkında İclî ve Nesâî, sika, Yakub b. Şeybe, *sâlihu'l- hadis*, Ebu Zür'a, *la be'se bihi* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXII, 551-557; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 305-306.

⁷³⁷ Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Saîd vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVI, 419-443.

⁷³⁸ Saîd b. Müseyyeb'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Ahmed b. Hanbel, Saîd b. Müseyyeb'in tabiin en faziletlisi olduğunu söyledi. Ebu Zür'a, onun için sika demiştir. Ebu Hatîm, onun Ebu Hureyre'den rivayeti en sağlam olan kişi olduğunu aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XI, 66-74.

⁷³⁹ İbn Mace, Mukaddime, 13.

⁷⁴⁰ İbrahim b. İshak'ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Mübarek vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika ve *leyse bihi be'sün* demiştir. Yakub b. Şeybe, sika, sebt, Ebu Hâtim ise *sadûk* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, II, 39- 41; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 75-76.

⁷⁴¹ İbn Mübarek'in hadis aldığı kimseler arasında Yunus b. Yezid vardır. Yahya b. Maîn, onun hakkında sika, sahih demiştir. Muhammed b. Sa'd sika, hüccet, hadisi çoktur değerlendirmesini yapmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XVI, 5-24.

⁷⁴² Ahmed b. Hanbel, XIV, 451-452.

⁷⁴³ Hakem b. Nafi'nin hadis aldığı kimseler arasında Şu'ayb vardır. Ebu Hâtim, onun için *sadûk*, sika ve asil değerlendirmesinde bulunmuştur. Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun için *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, VII, 146-155.

⁷⁴⁴ Şu'ayb'ın hadis aldığı kimseler arasında Zührî vardır. Ahmed b. Hanbel, onun hakkında sebt, *salihu'l hadis* demiştir. Yahya b. Maîn sika, İclî, Yakub b. Şeybe, Ebu Hâtim ve Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XII, 516-520; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 12.

⁷⁴⁵ Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebâ Seleme b. Abdurrahman vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVI, 419-443.

⁷⁴⁶ Ebâ Seleme b. Abdurrahman'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Muhammed b. Sa'd, onun sika, fakih ve hadisinin çok olduğunu aktardı. Ebu Zür'a, sika ve hadis ilminde otorite olduğunu söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXIII, 370-376; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 342.

⁷⁴⁷ Dârimî, Rikâk, 80.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, hadis *sahîh*tir, bu *isnad kavîdir*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁴⁸

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَنَّ يَزِيدَ بْنَ زُرَيْعٍ، وَيَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ، حَدَّثَاهُمْ قَالَا: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا فَسَامَةُ
بْنُ زُهَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ” إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ
مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضَتَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ، فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الْأَرْضِ: جَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ، وَالْأَبْيَضُ،
وَالْأَسْوَدُ، وَبَيِّنَ ذَلِكَ، وَالسَّهْلُ، وَالْحَزْنُ، وَالْخَبِيثُ، وَالطَّيِّبُ“

Bize Müsedded⁷⁴⁹ rivayet etti, Yezid b. Züra⁷⁵⁰ ve Yahya b. Saîd⁷⁵¹ onlara rivayet etti. Dediler ki: Bize Avf⁷⁵² rivayet etti, (dedi ki) bize Kasâme b. Züheyr⁷⁵³ rivayet etti, (dedi ki) bize Ebu Musa el-Eş'arî⁷⁵⁴ rivayet etti. Dedi ki: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Allah Âdem'i yeryüzününün dört bir tarafından avuçladığı topraktan yarattı. Bu yüzden Âdemoğulları yeryüzündeki toprağın özelliklerine göre kırmızı, beyaz, siyah, esmer, yumuşak, sert, kötü ve iyi huylu olarak meydana geldi.”⁷⁵⁵

⁷⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, XIV, 451-452.

⁷⁴⁹ Müsedded b. Müserhed'in hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Züra' ve Yahya b. Saîd vardır. Ebu Zür'a, onun hakkında Ahmed b. Hanbel'in *sadûk* dediğini aktardı. Nesâî, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 443-447; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 136.

⁷⁵⁰ Yezid b. Züra'ın hadis aldığı kimseler arasında Avf vardır. Ahmed b. Hanbel, onun için *sadûk*, mutkin demiştir. Muhammed b. Sa'd, sika, hüccet, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 124-130; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 277.

⁷⁵¹ Yahya b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Avf vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, Iclî sika, Ebu Hâtim, sika, hafız, Nesâî, sika, sebt demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 325-343; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 256.

⁷⁵² Avf b. Ebi Cemîle'nin hadis aldığı kimseler arasında Kasâme b. Züheyr vardır. Onun hakkında Nesâî, sika, sebt, Ebu Hâtim, *sadûk*, *salih* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 437-441.

⁷⁵³ Kasâme b. Züheyr'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Musa el-Eş'arî vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'inde zikretmiştir. Tirmizî hasen, sahih demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 602-605; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 400-4001.

⁷⁵⁴ Abdullah b. Kays Ebu Musa el-Eş'arî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 359-360.

⁷⁵⁵ Sicistânî, Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünen-i Ebu Dâvûd*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, III, 504 (Sünnet, 17). Ayrıca bkz., Tirmizî, Tefsir, 3; Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 353.

Bize Muhammed b. Beşşar⁷⁵⁶ rivayet etti, dedi ki: Bize Yahya b. Saîd⁷⁵⁷, İbn Ebi Adî⁷⁵⁸, Muhammed b. Cafer⁷⁵⁹, Abdülvehhâb⁷⁶⁰ rivayet etti, dediler ki: Bize Avf b. Ebi Cemîle el-E'râbî,⁷⁶¹ Kasâme b. Züheyr'den,⁷⁶² o Ebu Musa el-Eş'arî'den, o da Rasulullah (s) rivayet etti.⁷⁶³

Bize Yahya b. Saîd, Muhammed b. Cafer rivayet etti, dediler ki: Bize Avf rivayet etti, dedi ki: Bana Kasâme b. Züheyr rivayet etti. İbn Cafer dedi ki: Kasame b. Züheyr, Ebu Musa el-Eş'arî'den, o da Rasulullah (s) rivayet etti.⁷⁶⁴

Tirmizî bu hadise *hasen sahih* hükmünü vermiştir.⁷⁶⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, *isnadı sahih*dir, Kasâme b. Züheyr'in dışındaki raviler sikadır, Buhârî ve Müslim'in ravileridir, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁶⁶

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Dolayısıyla rivayetimiz *sahih*dir.

Bu rivayetler Allah'ın yeryüzünü kavradığını bildirdiği için yed ve kabz sıfatlarının delili sayılmıştır. Mâzerî (536/1141), "bast" ve "kabz" kelimelerini kudret şeklinde te'vil etmiştir. Rasulullah (s) insanlara onların anlayacağı şekilde hitab etmiştir. Çünkü insanlar işlerini elleri ile yaparlar. "Yedeyn" kelimesi ile Allah'ın tasarrufta bulunma kudreti

⁷⁵⁶ Muhammed b. Beşşar'ın hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Saîd, İbn Ebi Adî, Muhammed b. Cafer, Abdülvehhâb vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. İclî, sika, hadisinin çok olduğunu söylemiştir. Nesâî, onun için *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXIV, 511-518; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 23.

⁷⁵⁷ Yahya b. Saîd'in hadis aldığı kimseler arasında Avf vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, İclî, sika, Ebu Hâtim, sika, hafız, Nesâî, sika, sebt demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXI, 325-343.

⁷⁵⁸ Esas adı, Muhammed b. İbrahim b. Ebi Adî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Avf vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXIV, 321-324; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 16.

⁷⁵⁹ Muhammed b. Cafer'in hadis aldığı kimseler arasında Avf vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sadûk* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXV, 5-9; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 29.

⁷⁶⁰ Abdülvehhâb b. Abdülmecid'in hadis aldığı kimseler arasında Avf vardır. Yahya b. Maîn, onun için son zamanlarında hata yaptığını, Muhammed b. Sa'd sika ve kendisinde zaaf olduğunu söylediler. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XVIII, 503-508; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 221.

⁷⁶¹ Avf b. Ebi Cemîle'nin hadis aldığı kimseler arasında Kasâme b. Züheyr vardır. Onun hakkında Nesâî, sika, sebt, Ebu Hâtim, *sadûk*, salih demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXII, 437-441.

⁷⁶² Kasâme b. Züheyr'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Musa el-Eş'arî vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Tirmizî, *hasen, sahih* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXIII, 602-605.

⁷⁶³ Tirmizî, *Tefsîr*, 3.

⁷⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 353.

⁷⁶⁵ Tirmizî, *Tefsîr*, 3.

⁷⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 353.

anlatılmak istenmiştir. Sağ ve sol el tâbirlerinin seçilmesinin sebebi ise kıymetli görülen işlerin sağ el ile diğerlerinin sol el ile yapılmasındandır.

Kadı Iyaz (544/1149) hadiste geçen kabzeder, dürer ve alır kelimelerinin toplamak manasına geldiğini ifade etmiştir.⁷⁶⁷ İbnu'l-Esîr (606/1210) de hadiste yer alan “kabz” kelimesinin toplamak anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁷⁶⁸

Muhammed Hamdi Yazır (1878/1942) ise “Allah’ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet günü, yeryüzü tamamen O’nun tasarrufundadır. Göklerde O’nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir.”⁷⁶⁹ ayetinin tefsirinde geçen yemîn, dürmek ve kabza kelimelerinin Allah’ın kuvvet ve kudretinin tasvir ve temsili için getirildiğini belirtmiştir.⁷⁷⁰

Hadiste Allah’ın göklerde ve yerde dilediği şekilde tasarrufta bulunabileceği anlatılmaktadır. Yapılan yorumlardan hadiste geçen kelimelerin tasvir için kullanıldığı, Peygamberimizin Allah’ın kudretini insanlara anlatmak için bu tür ifadelere konuşmasında yer verdiği anlaşılmaktadır.

2.3.5. Kurb ile İlgili Rivayetler

Sözlükte yakın olmak, yaklaşmak manasına gelir.⁷⁷¹ Kurb kelimesi tasavvuf terimi olarak genellikle karşıtı bu’d (uzak) ile birlikte kullanılır. Yakınlık ve uzaklık zaman, mekân, mesafe ve mensubiyet açısından düşünülebilir. Ancak Kur’an’da ve hadislerde kurb ve bu’d kelimeleri manevî yakınlık ve uzaklık için kullanılmıştır.⁷⁷²

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي، فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَالٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَالٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرِ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً "

⁷⁶⁷ İbn Hacer, a.g.e., XII, 484.

⁷⁶⁸ İbnu'l-Esîr, a.g.e., IV, 6.

⁷⁶⁹ Zümer, 39/67.

⁷⁷⁰ Yazır, Muhammed Hamdi, a.g.e., VI, 4137.

⁷⁷¹ İbn Manzûr, a.g.e., “grb” md.

⁷⁷² Ateş, Süleyman, “Kurb”, XXVI, s. 432.

Bize Ömer b. Hafs⁷⁷³ rivayet etti, bize babam⁷⁷⁴ rivayet etti, bize A'meş⁷⁷⁵ rivayet etti, ben Ebâ Salih'den⁷⁷⁶ işittim. Onun da Ebu Hureyre'den (r.a.)⁷⁷⁷ nakline göre Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: “*Yüce Allah şöyle buyuruyor: Ben kulumun beni zannı üzereyim. Kulum beni andığı zaman ben muhakkak onunla beraber bulunurum. O beni gönlünde gizlice zikrederse, ben de onu bu suretle nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içinde zikrederse, ben de onu bu cemaat fertlerinden daha hayırlı bir cemiyet içinde anarım. Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Kulum bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim.*”⁷⁷⁸

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe⁷⁷⁹ ile Ebu Küreyb⁷⁸⁰ rivayet ettiler. Lafız Ebu Küreyb'indir. (Dediler ki): Bize Ebu Muaviye,⁷⁸¹ A'meş'den, da Ebu Salih'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) naklen rivayet etti.⁷⁸²

Bize Ebu Küreyb⁷⁸³ rivayet etti. Dedi ki: Bize İbn Nümeyr⁷⁸⁴ ile Ebu Muaviye,⁷⁸⁵ A'meş'den, o da Ebu Salih'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.

⁷⁷³ Ömer b. Hafs'ın hadis aldığı kimseler arasında Hafs b. Ömer b. Sa'd vardır. Yahya b. Maîn onun için *leyse bi şeyin* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXI, 302-303; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 307.

⁷⁷⁴ Hafs b. Ömer b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Zeyd b. Sabit'ten de hadis rivayet etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, VII, 29-30.

⁷⁷⁵ Esas adı, Süleyman b. Mihran el-Esedî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebâ Salih vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemâl*, XII, 76-90.

⁷⁷⁶ Esas adı, Zekvân Ebu Salih es-Semmân ez-Zeyyâd el-Medenî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Ahmed b. Hanbel onun için sika demiştir. Ebu Zür'a sika, hadisleri kıymetlidir, demiştir. Ebu Hâtim sika, *sâlihu'l- hadis*, hadisi delil alınır, demiştir. Muhammed b. Sa'd sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, VIII, 513-517; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 297.

⁷⁷⁷ Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁷⁷⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahih-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XVI, 7275 (Tevhîd, 15). Ayrıca bkz., Müslim, Zikir, 21; Tirmizî, Da'avât, 132; İbn Mâce, Edeb, 58; Ahmed b. Hanbel, III, 40.

⁷⁷⁹ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* demiştir. Ebu Hâtim, İbn Hıraş, sikademişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızıdır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XVI, 34-42.

⁷⁸⁰ Esas adı, Muhammed b. el-Alâî b. Küreyb el-Hemdanî, Ebu Küreyb el-Kûfî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Nesâî, onun için sika, *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVI, 243-248.

⁷⁸¹ Esas adı, Muhammed b. Hazım et-Temiymî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. İclî ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. İbn Hıraş, *sadûk*, A'meş'den rivayetinde sika olduğunu, başkalarından rivayetide ise ızdırab olduğunu nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXV, 123-133.

⁷⁸² Müslim, Zikir, 21.

⁷⁸³ Esas adı, Muhammed b. el-Alâî b. Küreyb el-Hemdanî, Ebu Küreyb el-Kûfî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında İbn Nümeyr ile Ebu Muaviye vardır. Nesâî, onun için sika, *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVI, 243-248.

⁷⁸⁴ Abdullah b. Nümer'in hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Yahya b. Maîn, onun sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XVI, 225-229.

Tirmizî bu hadise *hasen sahih* hükmünü vermiştir.⁷⁸⁶

Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe ve Ali b. Muhammed⁷⁸⁷ rivayet etti. Dediler ki: Bize Ebu Muaviye, A'meş'den o da Ebu Salih'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁷⁸⁸

Bize Ebu Muaviye ve İbn Nümejr rivayet etti. Dediler ki: Bize A'meş, Ebu Salih'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁷⁸⁹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el- Arnavût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartına göre isnadı *sahih*dir, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁹⁰

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır.

İbn Kuteybe hadiste geçen "yaklaşma" kelimesinin teşbih ve temsil için kullanıldığını söylemiş ve bu kelimeyi te'vil etmiştir. Bu kelime ile Allah'ın muradının şu olduğunu söylemiştir: "Kim bana süratle itaat ederse ben ona, onun itaatinden daha süratle sevabını gönderirim." Bundan kinaye olarak da hadislerde yürüme ve koşma kelimelerinin zikredildiğini belirtmiştir.⁷⁹¹

Tirmizî, bu hadisin tefsiri hakkında A'meş'den şöyle rivayet edildiğini nakletmiştir: "*Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım*" demek; Bağışlamam ve rahmetimle demektir. Bazı ilim adamları buradaki yaklaşmayı bağışlama ve rahmet ile tefsir etmekte ve şöyle demektedirler: "Kul, Allah'a itaatle ve emrettiği ibadetlerle yaklaşırsa Allah'ın bağışlaması ve rahmeti de o kimseye adeta koşar" demektir.⁷⁹²

İbnu'l-Esîr, hadiste yer alan "kurb" kelimesini şu şekilde açıklamıştır: "Kulun Allah'a yakınlığından maksat, zât ve mekân bakımından yakınlık anlamında değil, zikir ve salih amel ile yakın olma anlamındadır. Çünkü bu, cisim sıfatlarındandır. Allah Teâlâ

⁷⁸⁵ Esas adı, Muhammed b. Hazım et-Temiymi'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Iclî ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. İbn Hıraş, *sadük*, A'meş'den rivayetinde sika olduğunu, başkalarından rivayetinde ise ızdırab olduğunu nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, XXV, 123-133.

⁷⁸⁶ Tirmizî, Da'avât, 132.

⁷⁸⁷ Ali b. Muhammed b. İshak b. Ebi Şeddat'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika ve *sadük* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, XXI, 120-123; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 294.

⁷⁸⁸ İbn Mâce, Edeb, 58.

⁷⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, XII, 385-386.

⁷⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, XII, 385-386.

⁷⁹¹ İbn Kuteybe, a.g.e., s.209.

⁷⁹² Tirmizî, Da'avât, 132.

bundan münezzehtir. Allah'ın kula yakınlığından maksat ise, nimetlerinin kuluna yakın olması, ona lütufta bulunması, iyilik ve ihsanda bulunması, nimetlerinin kulunun üzerindeki çeşitliliği ve kulun üzerindeki ihsanlarının çokluğudur.”⁷⁹³

İbn Hacer hadiste geçen “*Kulum beni andığı zaman ben muhakkak onunla beraber bulunurum.*” ifadesinin Yüce Allah'ın: “*Çünkü ben sizinle beraberim. İştir, görürüm.*”⁷⁹⁴ buyruğuna benzediğini söylemiştir.⁷⁹⁵ Bu ifadenin rahmetimle, tevfikimle, hidayetimle ve koruyup kollamam ile beraberim demek olduğu, nitekim Yüce Allah'ın: “*Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.*”⁷⁹⁶ buyruğunun da ilim ve kuşatıcılık ile beraberliği manasında olduğu ifade edilmiştir.⁷⁹⁷

Mâzerî, Hadiste geçen “*nefsimde zikrederim*” ifadesindeki nefis kelimesi ile Allah'ın zatının kastedildiğini söylemiştir. Nesfimde kelimesinden maksat gayb demektir. Buradaki mananın “*Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zatında (nefsinde) olanı bilmem.*”⁷⁹⁸ ayetindeki mana ile aynı olduğunu belirtmiştir. Hadisteki mananın şöyle olmasıda mümkündür: Kul Allah'ı kimsenin olmadığı bir yerde zikrederse, Allah da ona bu yaptığı amelden dolayı kimsenin bilmeyeceği bir mükâfat verir.⁷⁹⁹

Nevevî'ye göre, “*Bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum...*” ifadesinin manası şudur: Bana itaat ederek yaklaşırsa ben rahmetimle, tevfikimle, yardımım ile ona yaklaşıyorum. O ne kadar çok yaklaşırsa ben de ona bu lütuflarımı artırırım. Bana yürüyerek gelip bana itaat konusunda elini çabuk tutarsa ben de rahmeti üzerine yağdırırcasına indiririm ve rahmetimle ona daha çabuk ulaşıyorum. Amacına ulaşması için çokça yürümeye muhtaç etmem, demektir. Buradaki maksat Yüce Allah'ın mükâfatının, kulunun yaklaşmasına göre kat kat fazla olmasıdır.⁸⁰⁰

Allah'ın kullarına yaklaşması ve kullarının Allah'a yaklaşmasını âlimler, kulun itaat ile Allah'a yaklaşması, buna karşılık olarak da Allah'ın, kuluna nimetleri ile yaklaşması şeklinde yorumlamışlardır.

⁷⁹³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., VI, 32.

⁷⁹⁴ Taha, 20/46.

⁷⁹⁵ İbn Hacer, a.g.e., XIV, 474.

⁷⁹⁶ Hadid, 57/4.

⁷⁹⁷ Mübârekfûrî, a.g.e., 64.

⁷⁹⁸ Mâide, 5/116.

⁷⁹⁹ Nevevî, a.g.e., XVII, 2-3.

⁸⁰⁰ Nevevî, a.g.e., XVII, 3-4.

2.3.6. Likâ ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bu kelime görüşme, karşılaşma manasında mastardır.⁸⁰¹ Hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir.

حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ» قَالَتْ عَائِشَةُ أَوْ بَعْضُ أَرْوَاجِهِ: إِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ، قَالَ: «لَيْسَ ذَلِكَ، وَلَكِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَكَرَامَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَأَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ وَأَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حَضَرَ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللَّهِ وَعُقُوبَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَهَ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ وَكَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ»

Bize Haccac⁸⁰² rivayet etti. Bize Hemmâm⁸⁰³ rivayet etti. Bize Katâde,⁸⁰⁴ Enes'ten,⁸⁰⁵ o da Ubâde b. Sâmî't'den,⁸⁰⁶ rivayet etti: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Her kim Allah'a kavuşup görmeyi arzu ederse severse, Allah da ona kavuşup görmeyi sever. Her kim de Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.”

Hz. Âişe veya Hz. Peygamber'in hanımlarından biri:

“(Ya Rasulallah!) Bizler ölümden elbette hoşlanmayız!” dediler. O, şöyle buyurdu:

Ölüm sizin bildiğiniz gibi değil, lâkin bu şöyledir: Mü'mine ölüm hâli gelince, Allah'ın o kuldandan hoşnutluğu, Allah'ın ikram ve ihsanı ile müjdelendir. Bu müjde üzerine artık mü'mine (ölüm gibi) kendisini karşılayacak hâllerden daha sevimli birşey olamaz. O anda mü'min Allah'a kavuşmayı arzu edip ister, Allah da mü'mi kuluna kavuşmayı sever. Fakat kâfir öyle değildir. Ona ölüm anı geldiğinde, Allah'ın işkencesi ve cezası ile

⁸⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., “lgy” md

⁸⁰² Haccac b. Minhâl'in hadis aldığı kimseler arasında Hemmâm vardır. Ebu Hâtim, onun için sika, fadl demiştir. İclî, sika, *racülün salihun*, Nesâî, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 457-459; Zehebî, *el-Kâşif*, Zehebî, *el-Kâşif*, I, 208.

⁸⁰³ Hemmam b. Yahya'nın hadis aldığı kimseler arasında Katâde b. Diame vardır. Onun hakkında, Yahya b. Maîn sika, salih, Muhammed b. Sa'd, sika, Ebu Zür'a, *la be'se bihi* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'inde zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 302-310; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 225-226.

⁸⁰⁴ Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Mâlik vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Onun hakkında Abdurrahman b. Ebu Hâtim babasından şunları nakletmiştir: Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIII, 498-517; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 396.

⁸⁰⁵ Enes b. Mâlik'den Katâde b. Diame hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ubâde b. Sâmî't vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 353-378; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 140.

⁸⁰⁶ Ubâde b. Sâmî't'in hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 268-269.

müjdelenir. O anda kâfire, önündeki ölüm gibi hâllerden daha çirkin bir hâl olamaz. Bu suretle kâfir, Allah'a kavuşmayı istemez, Allah da ona kavuşmayı istemez!"⁸⁰⁷

Bize Saîd b. Amr el-Eş'asî⁸⁰⁸ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Abser,⁸⁰⁹ Mutarrif'ten⁸¹⁰ o da Âmir'den,⁸¹¹ o da Şureyh b. Hâni'den,⁸¹² o da Ebu Hureyre'den naklen haber verdi.⁸¹³

Bize Ahmed b. Mikdam Ebu'l Eşas el-Iclî⁸¹⁴ rivayet etti. Dedi ki: Bize Mu'temir b. Süleyman⁸¹⁵ rivayet etti. Dedi ki: Babamı,⁸¹⁶ Katâde'den,⁸¹⁷ (O) Enes'ten,⁸¹⁸ (O da) Ubâde b. Sâmî'ten şöyle rivayet derken duydum.⁸¹⁹

Bize Yahya b. Halef Ebu Seleme⁸²⁰ rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdü'l A'lâ,⁸²¹ Saîd'den,⁸²² o Katâde'den,⁸²³ o Zürare b. Evfâ'dan,⁸²⁴ o Sa'd b. Hişam'dan,⁸²⁵ o da Aişe'den (r.anha) nakletti.⁸²⁶

⁸⁰⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahih-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XIV, 6428 (Rikâk, 41). Ayrıca bkz., Müslim, Zikir, 17; Tirmizî, Cenâiz, 67; Nesâî, Cenâiz, 10; İbn Mâce, Zühd, 2; Dârimî, Rekâik, 43; Ahmed b. Hanbel, XXXVII, 370.

⁸⁰⁸ Saîd b. Amr el-Eş'asî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abser vardır. Onun hakkında Ebu Zür'a, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XI, 21-22; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 369.

⁸⁰⁹ Abser b. el-Kasım ez-Zübeydî'nin hadis aldığı kimseler arasında Mutarrif vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika ve *sadük* değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun için Yahya b. Maîn, Ebu Dâvûd ve Nesâî, sika demişlerdir. Ebu Hâtim, *sadük* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XIV, 269-271.

⁸¹⁰ Mutarrif b. Darif el-Haris'in hadis aldığı kimseler arasında Âmir b. Şerâhîl eş-Şâ'bî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, babasının ve Ebu Hâtin'in onun için sika dediğini nakletti. Ebu Ubeyd el-Âcurrî, Ebu Dâvûd'dan onun sika olduğunu aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVIII, 63-66; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 150.

⁸¹¹ Âmir b. Şerâhîl eş-Şâ'bî'nin hadis aldığı kimseler arasında Şureyh b. Hâni' vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Ebu Zür'a, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XIV, 28-40; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 54-55.

⁸¹² Şureyh b. Hâni'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, tabîî, sika demiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hıraş, *sadük* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XII, 452- 455; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 9.

⁸¹³ Müslim, Zikir, 17.

⁸¹⁴ Ahmed b. Mikdam Ebu'l Eşas el-Iclî'nin hadis aldığı kimseler arasında Mu'temir b. Süleyman vardır. Ebu Hâtim, onun için hadisi iyidir, konununun doğruluk olduğunu söyledi. Ebu Bekir b. Huzeyme, onun için zeki ve *sâhibü'l- hadis* olduğunu söyledi. Nesâî, onun için *leyse bihi be'sün* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, I, 488-490; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 70.

⁸¹⁵ Mu'temir b. Süleyman'ın hadis aldığı kimseler arasında babası Süleyman b. Tarhan et-Teymî vardır. Yahya b. Maîn, onun için sika, Ebu Hâtim sika, *sadük*, Muhammed b. Sa'd sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVIII, 250-255; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 161.

⁸¹⁶ Süleyman b. Tarhan et-Teymî'nin hadis aldığı kimseler arasında Katâde b. Diame vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Iclî, tabîî ve sika olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XII, 5-12.

⁸¹⁷ Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Enes b. Mâlik vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Onun hakkında Abdurrahman b. Ebu Hâtim babasından şunları nakletmiştir: Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXIII, 498-517.

⁸¹⁸ Enes b. Mâlik'den Katâde b. Diame hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ubâde b. Sâmî'ten vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, III, 353-378.

⁸¹⁹ Tirmizî, Cenâiz, 67; Nesâî, Cenâiz, 10.

Bize Abdürrezzak b. Hemmam rivayet etti. Bize Ma'mer, Hemmam b. Münebbih'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁸²⁷

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır.

“Allah'a kavuşmak” tabirini âlimler şöyle açıklamışlardır: Allah'a kavuşmaktan maksat ahiret yurduna ulaşmak ve Allah'ın katında olanları talep etmektir. Allah'a kavuşmaktan maksat ölüm değildir. Her kim dünyayı terkederse Allah'a kavuşmayı istemiş, her kim de dünyaya bağımlı olur ve onu tercih ederse Allah'a kavuşmayı istememiştir.⁸²⁸

Allah'ın kendisine kavuşacakları sevmesinden maksat ise onlara lütuf ve ihsanda bulunmasıdır. Hoşlanmaması ise lütuf ve ihsanından onları uzaklaştırmasıdır.⁸²⁹

Hadisin metinlerinde geçen ifadelerden de anlaşılacağı gibi Allah'a kavuşmaktan murad, Allah'a dokunma ve yakınlık anlamında değil, ahiret yurduna gitmek anlamındadır.

2.3.7. Nüzûl ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Nüzûl kelimesi sözlükte “yukarıdan aşağıya inmek” anlamında masdar, “iniş” anlamında isimdir.

Allah'a nisbet edilen nüzûlün anlamı ve yorumuna dair tartışmalar II. Yüzyılda başlamıştır. Cehm b. Safvân'ın, Allah'ın zatıyla her yerde bulunan ve dünyada da ahirette

⁸²⁰ Yahya b. Halef Ebu Seleme'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdü'l A'lâ b. Abdi'l A'lâ b. Muhammed vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, XXXI, 292-293; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 254.

⁸²¹ Abdü'l A'lâ b. Abdi'l A'lâ b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Sa'id b. Ebi Arube vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a sika demişlerdir. Ebu Hâtim, *sâlihu'l- hadis* demiştir. Nesâî, *leyse bihi be'sün* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, XVI, 359-362.

⁸²² Sa'id b. Ebi Arube'nin hadis aldığı kimseler arasında Katâde vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür'a, Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, XI, 5-11; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 368.

⁸²³ Katâde b. Diame'nin hadis aldığı kimseler arasında Zürene b. Evfâ vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiştir. Onun hakkında Abdurrahman b. Ebu Hâtim babasından şunları nakletmiştir: Hasan'ın ashabının en büyüğü Katâde, Enes'in ashabının en sağlamı Zührî sonra Katâde'dir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, XXIII, 498-517.

⁸²⁴ Zürene b. Evfâ'nın hadis aldığı kimseler arasında Sa'd b. Hişam vardır. Onun hakkında Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, IX, 339-341; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 321.

⁸²⁵ Sa'd b. Hişam b. Âmir el-Ensârî'nin hadis aldığı kimseler arasında Aişe (r.a.) vardır. Onun hakkında Nesâî, sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l -Kemâl*, X, 307-309; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 354.

⁸²⁶ İbn Mâce, *Zühd*, 2.

⁸²⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 316.

⁸²⁸ İbnu'l-Esîr, a.g.e., IV, 266; Zemahşerî, a.g.e., III, 325; İbn Hacer, a.g.e., XII, 630.

⁸²⁹ Nevevî, a.g.e., XVII, 10.

de duyularla algılanmayan bir varlık olduğuna dair görüşlerin belirtmesinden sonra Ebu Hanife, Evzâî, Süfyan es-Sevrî ve Abdullah b. Mübârek gibi âlimler, nüzûle te'vile yoluna gitmeden inanmak gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı Mu'tezile âlimleri ise bu konudaki hadisleri inkâr etmiştir. Bütün bunlar nüzûle dair tartışmaların II. Yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıktığını göstermiştir.⁸³⁰

Bu konu ile ilgili farklı yorumlar da benimsenmiştir. Bu bölümde nüzûl hadisinin nasıl anlaşılıp yorumlandığını incelemeye çalışacağız.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْأَعْرَبِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "يُنزَلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ يَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِي، فَأَسْتَجِيبَ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ "

Bize Abdullah b. Mesleme,⁸³¹ Mâlik'den,⁸³² o da İbn Şihab'dan,⁸³³ o da Ebi Seleme⁸³⁴ ile Ebu Abdullah el-Ağar'dan,⁸³⁵ bunların her ikisi de Ebu Hureyre 'den (r.a.)⁸³⁶ tahdîs ettiler ki, Rasulullah (s) şöyle demiştir: “*Gecenin son üçte biri kaldığı zaman Mübârek ve Âlî olan Rabbimiz (keyfiyetini bilmediğimiz bir halde) her gece yakın semaya iner ve: Bana kim dua eder ki onun duasına icabet edeyim! Benden kim bir hacet ister ki ona dilediğini vereyim! Benden kim mağfiret diler ki onun için mağfiret edeyim!*” buyurur.⁸³⁷

⁸³⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, “Nüzûl”, XXXIII, s. 310.

⁸³¹ Abdullah b. Mesleme'nin hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika, hüccet değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 31-32; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 131.

⁸³² Mâlik b. Enes'in hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab vardır. Yahya b. Maîn onun kakkında, Abdülkerim el-Basrî Ebu Ümeyye'nin dışında ondan rivayet edenlerin hepsinin sika olduğunu söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVII, 91-120.

⁸³³ Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebi Seleme ve Ebu Abdullah el- Ağar vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXVI, 419-443.

⁸³⁴ Eba Seleme b. Abdurrahman'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında, Muhammed b. Sa'd Medine halkının ikinci tabakasından olduğunu, sika, fakih ve hadisinin çok olduğunu aktardı. Ebu Zür'a onun sika ve hadis ilminde otorite olduğunu söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXIII, 370-376.

⁸³⁵ Selman el-Ağar, Ebu Abdullah el Medenî'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XI, 256-258.

⁸³⁶ Ebu Hureyre'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁸³⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötügen Yay., İstanbul, 1987, III, 1096 (Teheccüd, 14) . Ayrıca bkz., Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 168; Ebu Dâvûd, *Salâtu't-Tatavvu'*, 21; Tirmizî, *Da'avât*, 79; İbn Mace, *İkamet-üs Salat*, 182; Muvatta, *Kur'ân*, 30; Ahmed b. Hanbel, XIII, 203; Dârimî, *Salat*, 168.

Bize Yahya b. Yahya⁸³⁸ rivayet etti. Dedi ki: Ben Malik'ten, o da İbn Şihab'dan, o da Ebu Abdullah el Ağar'dan, o da Ebi Seleme b. Abdurrahman'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a) rivayet etti.⁸³⁹

Bize Ka'nebi,⁸⁴⁰ Mâlik'den, o da İbn Şihab'dan, o da Ebi Seleme b. Abdurrahman'dan, o da Ebu Abdullah el-Ağar'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁸⁴¹

Bize Ensârî⁸⁴² rivayet etti. Dedi ki: Bize Ma'n⁸⁴³ rivayet etti. Dedi ki: Bize Mâlik, o da İbn Şihab'dan, o da Ebu Abdullah el Ağar'dan, o da Ebi Seleme b. Abdurrahman'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁸⁴⁴

Bize Ebu Mervan Muhammed b. Osman el-Osmânî⁸⁴⁵ ve Yakub b. Kâsib⁸⁴⁶ rivayet ettiler. Dediler ki: Bize İbrahim b. Sa'd,⁸⁴⁷ İbn Şihab'dan, o da Ebi Seleme'den ve Ebu Abdullah el Ağar'dan, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁸⁴⁸

Bize Mâlik, İbn Şihab'dan, o Ebi Abdullah el-Ağar'dan, o Ebi Seleme'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁸⁴⁹

Bize Abdürrezzak⁸⁵⁰ rivayet etti. Bize Ma'mer,⁸⁵¹ Süheyl b. Ebi Salih'den,⁸⁵² o babasından,⁸⁵³ o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti.⁸⁵⁴

⁸³⁸ Yahya b. Yahya en-Neysâbü'rî'nin hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes vardır. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, onun için sika demiştir. Nesâî, sika ve sebt demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir ve H. 226 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 31-37; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 271.

⁸³⁹ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 168.

⁸⁴⁰ Esas adı: Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb el-Ka'nebi'dir. Hadis aldığı kimseler arasınada Mâlik b. Enes vardır. İbn Sa'd onu dokuzuncu tabakadan saydı, âbid, fazıl birisidir ve Malik b. Enes, onun kitaplarını okudu demiştir. Onun hakkında İclî, sika, *racülün salihun* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, onun sika ve hüccet olduğunu söyledi. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 136-143.

⁸⁴¹ Ebu Dâvûd, *Salâtü't-Tatavvu'*, 21.

⁸⁴² Esas adı, İshak b. Musa el-Ensârî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ma'n b. İsa vardır. Onun hakkında Nesâî ve Hatib, sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 480-483; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 113-114.

⁸⁴³ Ma'n b. İsa'nın hadis aldığı kimseler arasında Mâlik n. Enes vardır. Ebu Hâtim, onun Mâlik'in ashabının en sağlam ve güvenilir olanı olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Sa'd, onun için sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 336-340; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 166.

⁸⁴⁴ Tirmizî, *Da'avât*, 79.

⁸⁴⁵ Muhammed b. Osman b. Halid'in hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. Sa'd vardır. Salih b. Muhammed b. el-Esedî, onun için sika, *sadük* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 81-83; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 76.

⁸⁴⁶ Yakub b. Kâsib'in hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. Sa'd vardır. Yahya b. Maîn, onun sika olduğunu söyledi. Abbas ed-Dürî, Yayya b. Maîn'den onun hakkında *leyse bi-şey'*, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 318-323.

⁸⁴⁷ İbrahim b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab vardır. Ahmed b. Hanbel, babasından onun sika olduğunu aktarmıştır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 88-93; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 80.

⁸⁴⁸ İbn Mace, *İkamet-is Salât*, 182.

⁸⁴⁹ Muvatta, *Kur'ân*, 30.

⁸⁵⁰ Abdürrezzak b. Hemmam'ın hadis aldığı kimseler arasında Ma'mer vardır. Onun hakkında Ebu Ahmed b. Adî, çok hadis rivayet ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 52-62.

Bize Hakem b. Nafi'⁸⁵⁵, Şuayb b. Ebi Hamza'dan,⁸⁵⁶ o Zühri'den rivayet etti. Bana Ebu Seleme b. Abdurrahman ve Ebu Abdullah el-Ağar rivayet etti. Ebu Hureyre (r.a.) o ikisine rivayet etti.⁸⁵⁷

Tirmizî bu hadise *hasen sahîh* hükmünü vermiştir.⁸⁵⁸

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahîh*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸⁵⁹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ: أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَخَرَجْتُ، فَإِذَا هُوَ بِالْبَيْعِ، فَقَالَ: «أَكُنْتِ تَخَافِينَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ»، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي ظَنَنْتُ أَنَّكَ أَتَيْتَ بَعْضَ نِسَائِكَ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَنْزِلُ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَغْفِرُ لِأَكْثَرِ مَنْ عَدَدَ شَعْرَ غَنَمٍ كَلْبٍ»
 حَدِيثُ عَائِشَةَ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ مِنْ حَدِيثِ الْحَجَّاجِ، وَسَمِعْتُ مُحَمَّدًا يُضَعِّفُ هَذَا الْحَدِيثَ، وَقَالَ: يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عُرْوَةَ، وَالْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ "

⁸⁵¹ Ma'mer b. Râşid'in hadis aldığı kimseler arasında Süheyl n. Ebi Salih vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sâlihu'l-hadis* değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, onun için sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 303-311.

⁸⁵² Süheyl b. Ebi Salih'in hadis aldığı kimseler arasında babası vardır. Tirmizî, Süfyan b. Uyeyne'den onun rivayetlerinde sağlam olduğunu nakletti. Onun hakkında İclî, sika, Nesâî, *leyse bihi be'sün*, Ebu Hâtim, hadisleri yazılır fakat delil olarak kullanılmaz, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XII, 223-228.

⁸⁵³ Esas adı, Zekvan Ebu Salih es-Semman ez-Zeyyâd el-Medenî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Ebu Zür'a, sika, hadisleri kıymetlidir, demişlerdir. Ebu Hâtim, sika, *sâlihu'l-hadis*, hadisi delil olarak kullanılır, demiştir. Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, VIII, 513-517.

⁸⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, XIII, 203.

⁸⁵⁵ Hakem b. Nafi'nin hadis aldığı kimseler arasında Şu'ayb b. Ebi Hamza vardır. Ebu Hâtim, onun hakkında *sadûk*, sika ve asil değerlendirmesinde bulunmuştur. Ahmed b. Abdullah b. el-İclî, onun için *la be'se bihi* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, VII, 146-155.

⁸⁵⁶ Şuayb b. Ebi Hamza'nın hadis aldığı kimseler arasında Zühri vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sebt, *sâlihu'l-hadis*, Yahya b. Maîn, sika, İclî, Yakub b. Şeybe, Ebu Hâtim ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XII, 516-520; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 12.

⁸⁵⁷ Dârimî, Salat, 168.

⁸⁵⁸ Tirmizî, Da'avât, 79.

⁸⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, XIII, 203.

Bize Ahmed b. Menî⁸⁶⁰ rivayet etti. Bize Yezid b. Harun⁸⁶¹ rivayet etti. Bize Haccâc b. Ertât,⁸⁶² Yahya b. Ebi Kesîr'den,⁸⁶³ o da Urve'den,⁸⁶⁴ o da Âişe'den (r.anha)⁸⁶⁵ rivayet göre, o şöyle demiştir: Bir gece Rasulullah'ı (s) yanımda olmadığını görerek çıktım ve onu ararken Bakî' mezarlığında buldum. “Allah ve Rasûlünün sana haksızlık etmelerinden mi korkmuştun?” buyurdular. Bende dedim ki: “Ey Allah'ın Rasûlü, hanımlarınızdan birisinin yanına gittiğinizi zannetmiştim.” Bunun üzerine; “Allah, Şaban ayının yarısında dünya semasına iner ve Kelb kabilesinin koyunlarının kılları sayısından daha çok günahları veya günah işleyenleri bağışlar” buyurdular.”⁸⁶⁶

İmam Tirmizî bu hadisi nakletmiş ama altına da bir açıklama koymuştur. Açıklama şöyledir:

“Ebu İsâ (Tirmizî'nin adıdır: Ebu İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî) dedi ki: Aişe'den nakledilen bu hadisi sadece, senedde bulunan Haccâc'dan gelen bu yol ile biliyoruz. Muhammed'in (İmam Buhârî'nin adıdır: Muhammed b. İsmail el-Buhârî) bu hadisi zayıf gördüğünü işitmişim. O şöyle demişti: “Senette bulunan Yahya b. Ebi Kesîr, Urve'den; Haccâc b. Ertât da Yahya b. Ebi Kesîr'den hadis işitmemiştir.”⁸⁶⁷

⁸⁶⁰ Ahmed b. Menî'nin hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Onun hakkında Nesâî ve Salih b. Muhammed el-Bağdadî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, I, 495-497.

⁸⁶¹ Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Haccâc b. Ertât vardır. H. 206 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Sikat*, VII, 632.

⁸⁶² Haccâc b. Ertât'nın hadis aldığı kimseler arasında Yahya b. Ebi Kesir yoktur. Onun hakkında Yahya b. Maîn, *sadûk, leyse bi'l kaviyy*, Ebu Zür'a, *sadûk, müdellis*, Nesâî, *leyse bi'l kaviyy* demişlerdir. Yakub b. Şeybe ise rivayetlerinde çok uyumsuzluk vardır, *sadûk* ve fukuhadandır demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, V, 420-427; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 205. (*Müdellis*: Rivayet ettiği hadiste bulunan bir kusuru gizleyip onun olmadığını zannettirecek bir şekilde rivayette bulunan ravidir. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 106)

⁸⁶³ Yahya b. Ebi Kesir'in hadis aldığı kimseler arasında Urve yoktur. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, ravilerin en sağlamı olduğunu söylemiştir. İclî, sika ve ashabu'l hadisten sayıldığını söylemiştir. Ebu Hâtim, hadis ilminde otorite olduğunu, ancak güvenilir kişilerden hadis aktardığını nakletti. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XXXI, 504-510; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 266.

⁸⁶⁴ Urve b. İyaz'dan, Yahya b. Ebi Kesir hadis rivayet etmemiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Hz. Âişe vardır. Ebu Zür'a ve Nesâî, onun sika olduğunu söylediler. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l -Kemâl*, XX, 29-32; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 262-263.

⁸⁶⁵ Âişe binti Ebu Bekir es-Sıddık'ın hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 359-361.

⁸⁶⁶ Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, (Trc: Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, I, 396-397 (Tirmizî, Sıyâm, 39). Ayrıca bkz. İbn Mace, *İkâmeti's-Salât*, 191; Ahmed b. Hanbel, XLIII, 146-147.

⁸⁶⁷ Tirmizî, Sıyâm, 39.

Bize Abdetü b. Abdil Huzâî⁸⁶⁸ ve Muhammed b. Abdülmelik Ebu Bekir⁸⁶⁹ rivayet etti. Dediler ki: Yezid b. Harun⁸⁷⁰ bize nakletti. Dedi ki: Bize Haccâc, Yahya b. Ebi Kesîr'den, o da Urve'den, o da Âişe'den (r.anha) rivâyet etti.⁸⁷¹

Bize Yezid b. Harun rivayet etti. Dedi ki: Bana Haccâc b. Ertât, Yahya b. Ebi Kesir'den, o da Urve'den, o da Hz. Âişe'den rivayet etti.⁸⁷²

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Haccâc b. Ertât'nın za'findan dolayı *isnadı zayıftır*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸⁷³

Görüldüğü gibi bu hadisi kitabına nakleden Tirmizî'nin bizzat kendisi, hadisin *zayıf* olduğunu hocası İmam Buhârî'den nakletmiştir. Açıklama kısmında da görüldüğü gibi senette bulunan raviler bu hadisi birbirlerinden işitmemişlerdir.

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl olmadığı ve ravilerinden Haccâc b. Ertât, cerh edildiği için hadisin *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ أَبِي سَبْرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَقَوْمُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ يَنْزِلُ فِيهَا لِعُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: أَلَا مِنْ مُسْتَعْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ أَلَا مُسْتَرْزِقٌ فَأَرْزُقَهُ أَلَا مُبْتَلَى فَأُعَافِيَهُ أَلَا كَذَا أَلَا كَذَا، حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ "

Bize Hasan b. Ali el-Hallâl⁸⁷⁴ rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdürrezzak⁸⁷⁵ rivayet etti. Dedi ki: Bize İbn Ebi Sebre,⁸⁷⁶ İbrahim b. Muhammed'den,⁸⁷⁷ o da Muaviye b. Abdullah b.

⁸⁶⁸ Abdetü b. Abdil Huzâî'nin hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *sadük*, Nesâî, sika demişlerdir. Ebu'l Kasım, H. 258 yılında Ahvaz da vefat ettiğini söylemiş. Hâkim, Dârekutnî'den onun sika olduğunu aktardı. İbn Hibban, onu *Sikat*'ında zikretmiştir, onun için *müstekîmü'l hadis* demiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 460-461.

⁸⁶⁹ Muhammed b. Abdülmelik Ebu Bekir'in hadis aldığı kimseler arasında Yezid b. Harun vardır. Onun hakkında Nesâî, sika demiştir. İbn Ebu Hâtim; "babamdan onun *sadük* olduğunu işittim" demiştir. İbn Hibbân, onu *Sikat*'ında zikretmiştir. İbn Mahled H. 258 yılında vefat ettiğini söyledi. Mesleme, sika, hatasının çok olduğunu söyledi. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 315-316; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 71-72.

⁸⁷⁰ Yezid b. Harun'un hadis aldığı kimseler arasında Haccâc vardır. H. 206 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Sikat*, VII, 632.

⁸⁷¹ İbn Mace, *İkâmeti's-Salât*, 191.

⁸⁷² Ahmed b. Hanbel, XLIII, 146-147.

⁸⁷³ Ahmed b. Hanbel, XLIII, 146-147.

Cafer'den,⁸⁷⁸o da babasından,⁸⁷⁹o da Ali b. Ebi Tâlib'den (r.a.)⁸⁸⁰rivayete göre, şöyle demiştir: Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “Şaban ayının onbeşinci gecesi olduğu zaman, o geceyi ibâdetle geçirmeye bakın, gündüzünüzü de oruçla geçirin çünkü o gece güneş batınca Allah Teâlâ dünya semasına iner ve şöyle buyurur: “Benden bağışlanma isteyen yok mu? Onu bağışlayayım. Benden rızık isteyen yok mu? Onu rızıklandırayım. Sıkıntısı olan yok mu? Ona afiyet vereyim Şöyle olan yok mu? Böyle olan yok mu? diye sabah vakti oluncaya kadar böyle söylemeye devam eder.”⁸⁸¹

Bûsîrî bu hadisin senedinde bulunan İbn Ebi Sebre hakkında, Ahmed b. Hanbel ve Yahya İbn Maîn'in İbn Ebi Sebre'nin hadis uydurduğunu söylediklerini nakletmiştir.⁸⁸²

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre hadisin ravilerinden İbn Ebi Sebre, cerh edildiği için hadisin *zayıf* olduğu anlaşılmaktadır.

İbnu'-Esîr, “nüzü'l, suûd (çıkış), hareket ve sükûn” kelimelerinin cisim sıfatlarından olduğunu belirtmiştir. Allah Teâlâ'nın ise bundan münezzehe olduğunu ifade etmiştir. Hadiste geçen “nüzü'l” kelimesinden maksatın, “rahmet ve ilahî lütufların inmesi, rahmetin kullarına olan yakınlığı” olduğunu belirtmiştir.⁸⁸³Hattâbî de benzer açıklamalarda bulunarak Allah'ın hareketle vasıflanmaktan münezzehe olduğunu, hareket ve sükûnun birbirini takip eden şeyler olduğunu ifade etmiştir. O ikisinin a'raz ve mahlûkata ait

⁸⁷⁴ Hasan b. Ali el-Hallâl'in hadis aldığı kimseler arasında Abdürrezzak vardır. Yakub b. Şeybe onun hakkında, sika, sebt ve mutkîn demiştir. Nesâî, sikave hafız demiştir. Ebu'l Kasım el-Lâlekâî H. 242 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 259-262.

⁸⁷⁵ Abdürrezzak'ın hadis aldığı kimseler arasında İbn Ebi Sebre vardır. İbn Adî onun için sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 310-315.

⁸⁷⁶ Esas adı, Ebu Bekir b. Abdullah b. Muhammed b. Ebi Sebre'dir. İbn Ebi Sebre'nin hadis aldığı kimseler arasında İbrahim b. Muhammed vardır. Vâkıdî, onun için hadisi çoktur, hüccet değildir, demiştir. Salih b. Ahmed b. Hanbel, babasından onun hadis uydurduğunu söylemiştir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasından onun hakkında hiçbir şey değil, hadis uydurur ve yalan söyler, demiştir. Yahya b. Maîn, onun için *leyse bi- şey' ve daîf'ül hadis* demiştir. Ali b. el-Medîni, onun hakkında rivayetlerinin çoğu zayıftır ve münkerdir, İbn Cüreyc, ondan münavele yoluyla hadis almıştır, demiştir. Buhârî, rivayetlerinin çoğu zayıf ve münkerdir, demiştir. Nesâî, hadisi terkedilmiştir, demiştir. Ebu Ahmed b. Adî, hadis uydurur, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 102-108; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 314.

⁸⁷⁷ İbrahim b. Muhammed'in hadis aldığı kimseler arasında Muaviye b. Abdullah b. Cafer vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 193-194.

⁸⁷⁸ Muaviye b. Abdullah b. Ca'fer'in hadis aldığı kimseler arasında babası vardır. İclî onun için sika demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Nesâî ve İbn Mace ondan hadis rivayet etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 196-198; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 158.

⁸⁷⁹ Abdullah b. Cafer'den oğlu Muaviye b. Abdullah b. Cafer hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında Ali b. Ebi Tâlib vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 367-372; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 77.

⁸⁸⁰ Ali b. Ebu Talib b. Abdulmuttalib el-Hâşimi'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 507-510.

⁸⁸¹ Kazvîni, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008, 1, 440. (İkameti's-Salât, 191)

⁸⁸² Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zücâce fî Zevâidi İbn Mace*, II, 10.

⁸⁸³ İbnu'l-Esîr, a.g.e., V, 42.

vasıflar olduğunu, Allah'ın ise bundan yüce olduğunu ve O'nun benzeri hiçbir şey olmadığını söylemiştir.⁸⁸⁴

Hadisteki nüzûl kelimesinin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Müşebbihe, bunun ilk anda anlaşıldığı manaya geldiğini söylemiştir. Bazıları bu konudaki hadislerin sahîh olduğunu inkâr etmişlerdir. Haricîler ve Mutezile bu görüştedir. Selefin cumhuru, Allah'ın keyfiyetten ve başka bir şeye benzemekten münezzehe olduğunu kabul ederek bu ifadeye hadiste yer aldığı şekliyle mücmel olarak iman etmiştir. İlk dönem âlimlerinin çoğunluğu böyledir. Beyhakî ve diğer âlimler bu görüşü dört imam ile birlikte, Süfyan-ı Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Hammad b. Seleme, Hammad b. İbrahim, Evzâî, Leys ve diğer âlimlerden nakletmişlerdir. Bazıları da yorumda aşırıya giderek neredeyse tahrîfe varmışlardır.⁸⁸⁵

Nevevî bu hadis hakkında iki türlü yaklaşımın olduğunu söylemiştir. Bunlardan birincisi selefin cumhurunun ve bazı kalamcılarının görüşüdür. Buna göre Yüce Allah'ın yaratılmışların sıfatlarından münnezzehe olduğu, intikal etmek, hareketlerden ve yaratılmışların diğer nitelik ve belirtilerinden münezzehe olduğuna inanmak ve bunların te'vilinden kaçınmaktır.

İkincisi ise, kalamcılarının çoğunluğunun ve seleften bir topluluğun benimsediği görüşüdür. Bu görüşe göre bu sıfatlar Allah'ın zatına uygun bir şekilde te'vil edilmelidir. Bu hadis iki şekilde te'vil edilmiştir. Birincisi, Mâlik b. Enes'in ve diğerlerinin te'vilidir. Hadiste geçen nüzul kelimesinden maksat Allah'ın rahmeti, emri ve melekleri iner, demektir. Örneğin; Bir yöneticinin emri altındakiler yönetici ile bir iş yaptıkları zaman, "yönetici böyle yaptı" derler. İkincisi, Bu bir istiâredir. Allah'ın, dua edenlerin dualarını kabul etmesi ve onlara lütufta bulunarak yönelmesidir.⁸⁸⁶

Âlimler, nüzûl kelimesinin Allah'ın rahmet ve lütuflarının inmesi şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Berat gecesi ile ilgili nakledilen hadisler, zayıf hadislerdir. Rivayet zincirinde bulunan kimi raviler birbirlerinden hadis işitmemişleridir. Bazı raviler de hadis uydurmakla suçlanmışlardır. Bütün bunlar bu gece ile alakalı olduğu söylenen bu hadislerle amel edilmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

⁸⁸⁴ Hattâbî, a.g.e., IV, 305.

⁸⁸⁵ İbn Hacer, a.g.e., III, 39.

⁸⁸⁶ Nevevî, a.g.e., VI, 36-37.

2.3.8. Ru'yet ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Ru'yet kelimesi sözlükte görme, bakma demektir.⁸⁸⁷ Tasavvufta Allah'ı dünyada ve ahirette gözle görmek manasında kullanılır.⁸⁸⁸

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، وَأَبُو غَسَّانَ الْمَسْمَعِيُّ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، جَمِيعًا عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ، وَاللَّفْظُ لِأَبِي غَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا أَبُو عِمْرَانَ الْجَوْنِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ آيِنْتُهُمَا، وَمَا فِيهِمَا، وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ آيِنْتُهُمَا، وَمَا فِيهِمَا، وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَيَّ رِبِّهِمْ إِلَّا رِءَاءَ الْكِبْرِيَاءِ عَلَيَّ وَجْهَهُ فِي جَنَّةٍ عَدْنٍ»

Bize Nasr b. Ali el-Cehdamî⁸⁸⁹ ve Ebu Gassân el-Mismaî⁸⁹⁰ ve İshak b. İbrahim hepsi Abdulaziz b. Abdüssamed'den⁸⁹¹ – lafız Ebu Gassân'a ait olmak üzere- şöyle dediğini rivayet ettiler: Bize Ebu Abdüssamed rivayet etti, bize Ebu İmran el-Cevnî,⁸⁹² Ebu Bekir b. Abdullah b. Kays'dan⁸⁹³ rivayet etti. O babasından (Ebu Musa el-Eş'arî),⁸⁹⁴ o da Nebi'den (s) şöyle buyurduğunu nakletti: “İki cennet vardır ki bunların kablari ve içlerindeki eşya gümüştedir. Diğer iki cennet daha vardır ki bunların kablari ve eşyaları da altındandır. Adn cennetindeki cennetliklerle bunların Rablerine bakmaları arasında Allah'ın vechi üzerinde bulunan Kibriya ve azamet perdesinden başka birşey bulunmayacaktır.”⁸⁹⁵

⁸⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., “re’y” md

⁸⁸⁸ Uludağ, Süleyman, “Ru'yet”, XXXV, s.310.

⁸⁸⁹ Nasr b. Ali el-Cehdamî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdulaziz b. Abdüssamed vardır. Yahya b. Maîn, sika olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 354-355; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 201.

⁸⁹⁰ Esas adı, Mâlik b. Abdülvahid Ebu Gassân el-Mismaî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdulaziz b. Abdüssamed vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXVII, 150-151; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 115.

⁸⁹¹ Abdulaziz b. Abdüssamet'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu İmran el-Cevnî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Yahya b. Maîn, rivayetinde sakınca yoktur değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Ebu Zür'a, Ebu Dâvûd ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. Ebu Hâtim, onun hakkında salih demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XVIII, 165-167; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 200.

⁸⁹² Esas adı, Abdümelik b. Habîb el-Ezdî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Bekir b. Abdullah b. Kays vardır. Onun hakkında Ebu Hatîm, salih, Nesâî, *leyse bihi be'sün* demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XVIII, 297-299; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 208.

⁸⁹³ Ebu Bekir b. Musa'nın hadis aldığı kimseler arasında babası Ebu Musa el-Eş'arî vardır. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l Kemal*, XXXIII, 144-145; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 316-317.

⁸⁹⁴ Abdullah b. Kays Ebu Musa el-Eş'arî'nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 359-360.

⁸⁹⁵ Neysâburi, Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967, I, 244-245 (İmân, 296). Ayrıca bkz., Tirmizî, *Sıfatu'l-cenne*, 3; İbn Mace, *Mukaddime*, 13.

Bize Muhammed b. Beşşar⁸⁹⁶ rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdülaziz b. Abdussamet Ebu Abdussamet el-Amî,⁸⁹⁷ Ebi İmran el-Cevnî'den,⁸⁹⁸ o Ebu Bekir b. Abdullah b. Kays'dan⁸⁹⁹ rivayet etti. O babasından, o da Nebi'den (s) nakletti⁹⁰⁰ Bu hadis yukardaki senedin aynısı ile İbn Mace'de geçmektedir.⁹⁰¹

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هَلَالٍ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: «هَلْ تُضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ إِذَا كَانَتْ صَحْوًا؟»، قُلْنَا: لَا، قَالَ: «فَأَنْتُمْ لَا تُضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ رَبِّكُمْ يَوْمَئِذٍ، إِلَّا كَمَا تُضَارُونَ فِي رُؤْيَيْهِمَا»

Bize Yahya b. Bükeyr⁹⁰² rivayet etti. Bize Leys b. Sa'd,⁹⁰³ Halid b. Yezid'den,⁹⁰⁴ o da Saîd b. Ebi Hilal'den,⁹⁰⁵ o da Zeyd'den,⁹⁰⁶ o da Ata' b. Yesar'dan,⁹⁰⁷ o da Ebu Said el-

⁸⁹⁶ Muhammed b. Beşşar'ın hadis aldığı kimseler arasında Abdülaziz b. Abdüssamed vardır. Ebu Hatîm, onun için *sadûk*, İclî, sika, Nesâî, *la be'se bihi* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXIV, 511-518.

⁸⁹⁷ Abdülaziz b. Abdüssamet'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu İmran el-Cevnî vardır. Ahmed b. Hanbel, onun için sika, Yahya b. Maîn, rivayetinde sakınca yoktur, demişlerdir. Ebu Zür'a, Ebu Dâvûd ve Nesâî onun hakkında sika demişlerdir. Ebu Hâtim, onun hakkında salih demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVIII, 165-167.

⁸⁹⁸ Esas adı, Abdümelik b. Habîb el-Ezdi'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Bekir b. Abdullah b. Kays vardır. Onun hakkında Ebu Hatîm, salih, Nesâî, *leyse bihi be'sün* demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XVIII, 297-299.

⁸⁹⁹ Ebu Bekir b. Musa'nın hadis aldığı kimseler arasında babası Ebu Musa el-Eş'arî vardır. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXXIII, 144-145.

⁹⁰⁰ Tirmizî, Sıfatu'l-cenne, 3.

⁹⁰¹ İbn Mace, Mukaddime, 13.

⁹⁰² Yahya b. Bükeyr'in hadis aldığı kimseler arasında Leys b. Sa'd vardır. Onun hakkında Nesâî, zayıf değerlendirmesinde bulunmuş, başka bir konuda da onun için *leyse bi sika* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 401-403. (*Leyse bi sika*: Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.89)

⁹⁰³ Leys b. Sa'd'ın hadis aldığı kimseler arasında Halid b. Yezid vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, sebt, hadisleri sahihtir ve ilmi çoktur, değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn, Ebu Abdurrahman en-Nesâî ve İclî onun için sika demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 255-278.

⁹⁰⁴ Halid b. Yezid'in hadis aldığı kimseler arasında Saîd b. Ebi Hilal vardır. Onun için Nesâî, sika, Ebu Hâtim, *la be'se bihi* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 208-210; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 276.

⁹⁰⁵ Saîd b. Ebi Hilal'in hadis aldığı kimseler arasında Zeyd vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 94-97; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 374.

Hudrî (r.a.)’den⁹⁰⁸ rivayet etti. O şöyle demiştir: Biz “Ya Rasulallah! Kıyamet gününde bizler Rabbimizi görecek miyiz?” diye sorduk. Rasulallah (s):

“Sizler gökyüzünde bulut olmadığı zaman Güneş’i ve Ay’ı görmek için birbirinizle sıkışıp, darlığa düşer misiniz?” buyurdu. Biz:

“Hayır sıkışmayız” dedik. Rasulallah (s):

“Şüphesiz sizler Güneş ile Ay’ı görmekte birbirinizle sıkışıp, darlığa düşürmediğiniz gibi, o gün Rabbinizi görmekte de hiç birbirinizle sıkışıp darlığa düşmeyeceksiniz” buyurdu...⁹⁰⁹

Hadisin Ebu Said’den gelen rivayetinin başka tariklerinin yanısıra Ebu Hureyre’den de nakledildiği kaynaklarda görülmektedir.

Bana Züheyr b. Harb⁹¹⁰ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Yakub b. İbrahim⁹¹¹ rivayet etti. (Dedi ki): Bize babam (İbrahim b. Sa’d)⁹¹² İbn Şihab’dan,⁹¹³ o da Atâ’ b. Yezid el-Leysi’den⁹¹⁴ naklen rivayet etti, ona da Ebu Hureyre⁹¹⁵ haber vermiş.⁹¹⁶

Bize İshak b. İsmail rivayet etti. Bize Süfyan, Süheyl b. Ebi Salih⁹¹⁷, den, o da babasından⁹¹⁸ rivayet etti. Onu, Ebu Hureyre’den rivayet ederken işitti.⁹¹⁹

⁹⁰⁶ Zeyd b. Eslem el-Kuraşî’nin hadis aldığı kimseler arasında Ata’ b. Yesar vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Ebu Zür’a, Ebu Hâtım, Muhammed b. Sa’d, Nesâî ve İbn Hıraş, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, X, 12-18; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 336.

⁹⁰⁷ Ata’ b. Yesar’ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Said el-Hudrî vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, Ebu Zür’a ve Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 125-127; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 267-268.

⁹⁰⁸ Esas adı, Sa’d b. Malik b. Sinan’dır. Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, II, 35.

⁹⁰⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fi, *Sahîh-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XIV, 7310 (Tevhîd, 24). Ayrıca bkz., Müslim, İman, 299; Ebu Dâvûd, Sünnet, 20; Tirmizî, Cennet, 17; İbn Mace, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, XVII, 191-195.

⁹¹⁰ Züheyr b. Harb’in hadis aldığı kimseler arasında Yakub b. İbrahim vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve Nesâî, sika demişlerdir. Ebu Hâtım, onun için *sadûk* demiştir. Ebu Bekir el-Hatib, onun sika olduğunu, rivayetinde sağlam ve rivayetinde güvenilir ravilere muhalefet etmediğini aktardı. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, IX, 402-406.

⁹¹¹ Yakub b. İbrahim’in hadis aldığı kimseler arasında babası İbrahim b. Sa’d vardır. Onun hakkında İclî ve Ebu Hâtım, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. İbn Hibban onu Sikat’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 308-311; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 290.

⁹¹² İbrahim b. Sa’d ez-Zührî’nin hadis aldığı kimseler arasında İbn Şihab vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika demiş, İbn Ebi Meryem de hüccet olduğunu eklemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 88-93; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 290.

⁹¹³ Esas adı, Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zührî’dir. Hadis aldığı kimseler arasında Atâ’ b. Yezid vardır. XXVI, 419-443.

⁹¹⁴ Atâ’ b. Yezid’in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Ali b. Medenî ve Nesâî, sika demişlerdir. İbn Hibbân onu *Sikat*’ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 123-124.

⁹¹⁵ Ebu Hureyre’nin hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, IV, 202-211.

⁹¹⁶ Müslim, İman, 299.

Bize Muhammed b. Tarîf el-Kûfî⁹²⁰ rivayet etti. Bize Cabir b. Nuh el-Himmânî,⁹²¹ A'meş'den,⁹²² o da Ebi Salih'den,⁹²³ o da Ebu Hureyre'den rivayet etti.⁹²⁴

Bize Muhammed b. el-Alâi el-Hemdanî⁹²⁵ rivayet etti.(Dedi ki): Bize Abdullah b. İdris,⁹²⁶ A'meş'den,⁹²⁷ o da Ebi Salih es-Semmân'dan,⁹²⁸ o da Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti.⁹²⁹

Bize Yahya b. Âdem⁹³⁰ rivayet etti. Bize Ebu Bekir b. Ayyaş,⁹³¹ A'meş'den,⁹³² o da Ebi Salih'den, o da Ebu Saîd el-Hudrî'den⁹³³ rivayet etti.⁹³⁴

⁹¹⁷ Süheyl b. Ebi Salih'in hadis aldığı kimseler arasında babası Zekvan Ebu Salih es-Semmân vardır. Onun hakkında İclî, sika, Nesâî, *leyse bihi be'sün*, Ebu Hâtim, hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz, demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 223-228; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 409.

⁹¹⁸ Ebu Salih, Süheyl b. Ebi Salih'in babasıdır. Esas adı, Zekvan Ebu Salih es-Semmân'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel sika, Ebu Zür'a, sika ve *müstekîmü'l hadis*, Ebu Hâtim, sika, *sahihu'l hadis*, hadisi delil alınır, Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 513-517.

⁹¹⁹ Ebu Dâvûd, Sünnet, 20.

⁹²⁰ Muhammed b. Tarîf'in hadis aldığı kimseler arasında Cabir b. Nuh vardır. Ebu Zür'a, onun doğru olduğunu, başka bir konuda da onun için *la be'se bihi, sahibu'l hadis* demiştir. Hafız Ebu Bekir el-Hattab, onun için sika demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 409-411.

⁹²¹ Cabir b. Nuh'un hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika değil, zayıf, Nesâî *leyse bi'l kaviyy*, Ebu Hâtim, *daifü'l hadis* demişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 459-463; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 177.

⁹²² A'meş'in hadis aldığı kimseler arasında Ebi Salih vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 76-90.

⁹²³ Ebu Salih, Süheyl b. Ebi Salih'in babasıdır. Esas adı, Zekvan Ebu Salih es-Semmân'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Hureyre vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, sika, Ebu Zür'a, sika ve *müstekîmü'l hadis*, Ebu Hâtim, sika, *sâhihu'l- hadis*, hadisi delil alınır, Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur, şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 513-517.

⁹²⁴ Tirmizî, Cennet, 17.

⁹²⁵ Muhammed b. el-Alâi el-Hemdanî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. İdris vardır. Onun hakkında Nesâî, *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 243-248; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 86.

⁹²⁶ Abdullah b. İdris'in hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, hüccet, hadisleri delil olarak kullanılır, müslümanların imamı ve sika değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî, sika ve rivayetlerinde sağlam demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 293-300; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 71.

⁹²⁷ A'meş'in hadis aldığı kimseler arasında Ebi Salih vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 76-90.

⁹²⁸ Ebu Salih, Süheyl b. Ebi Salih'in babasıdır. Esas adı, Zekvan Ebu Salih es-Semmân'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Saîd el-Hudrî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel sika, Ebu Zür'a, sika ve *müstekîmü'l hadis*, Ebu Hâtim, sika, *sahihu'l hadis*, hadisi delil alınır, Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 513-517.

⁹²⁹ İbn Mace, Mukaddime, 13.

⁹³⁰ Yahya b. Âdem b. Süleyman'ın hadis aldığı kimseler arasında Ebu Bekir b. Ayyaş vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika, Yakub b. Şeybe ise sika, hadisi çoktur değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 188-192; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 248.

⁹³¹ Ebu Bekir b. Ayyaş'ın hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadük*, Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr, hadiste zayıf olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 129-135; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 316.

⁹³² A'meş'in hadis aldığı kimseler arasında Ebi Salih vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 76-90.

⁹³³ Ebu Salih, Süheyl b. Ebi Salih'in babasıdır. Esas adı, Zekvan Ebu Salih es-Semmân'dır. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Saîd el-Hudrî vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel sika, Ebu Zür'a, sika ve

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî'nin şartına göre isnadı *sahîh*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹³⁵

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

İlim adamları, Nebi (s) Araplara anlayacakları şekilde konuştuğunu, söylediği sözlerin daha iyi anlaşılması için istiare ve mecaz kullandığını belirtmişlerdir. Hadiste geçen "ridânın kaldırılacağı" ifadesi ile gözlerin onu görmesinin önündeki engelin kaldırılacağını anlatmak istediğini ifade etmişlerdir.⁹³⁶

Kıyamet gününde Allah'ın mü'minler tarafından rahatça görülebileceğini ifade eden hadis-i şerif iki sayfaya yakın bir uzunluğa sahip olduğu için biz sadece konumuzla ilgili olan baştarafından kısa bir bölümü aktardık.

Bu hadis-i şerifler mü'minlerin Allah'ı ahirette görebileceklerini söyleyen Ehl-i sünnet ve ümmetin çoğunluğunun lehine iken, Hariciler, Mutezile ve bazı Mürcilerin aleyhine delildir.

Mutezile, Allah için cismiyyetin nefyinin, cihetin nefyini gerektirdiğini söylemişlerdir. Cihetin nefyi de, Allah'ın gözle görülmesinin nefyini gerektirir, çünkü gözle görülen herşey, gören için belirli bir cihettedir. Allah bundan münezzehtir olduğuna göre, O'nun ru'yeti de mümkün değildir, demişlerdir.⁹³⁷

Bu mezhepler görüşlerinin doğruluğunu ispatlamak için "Gözler O'nu göremez; halbuki O, gözleri görür."⁹³⁸ ayeti ile Hz. Musa hakkındaki Allah'ın "Beni hiçbir zaman göremeyeceksin..."⁹³⁹ buyruğunu delil getirmişlerdir. Mutezileye göre, bu hadisler haber-i vâhid oldukları için usûl-i dinde haber-i vâhid ile amel edilmez. Ayrıca bu hadislerin akla ve Ku'an'a aykırı olmaları, onların sıhhati hakkındaki tereddüdü kuvvetlendirdiği için bu hadisleri reddetmişlerdir.⁹⁴⁰

---

müstekîmü'l hadis, Ebu Hâtim, sika, *sâhihu'l- hadis*, hadisi delil alınır, Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 513-517.

⁹³⁴ Ahmed b. Hanbel, XVII, 191-195.

⁹³⁵ Ahmed b. Hanbel, XVII, 191-195.

⁹³⁶ Nevevî, a.g.e., III, 16.

⁹³⁷ Koçyiğit, Talât, *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., Ankara, 1974, s.21.

⁹³⁸ En'am, 6/103.

⁹³⁹ A'raf, 7/143.

⁹⁴⁰ Koçyiğit, Talât, *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, s. 92.

“Hiçbir göz onu ihata ve idrak edemez.”⁹⁴¹ ayeti ile Rasulullah’ın, “Kıyamet günü Rabbinizi göreceksiniz.” sözü tezat teşkil etmez. Çünkü Allah, “Gözler O’nu göremez; halbuki O, gözleri görür.” sözü ile gözlerin O’nu bu dünyada göremeyeceğini kastetmiştir. Çünkü Allah, dünyada kendisini bütün yarattıklarından perdelemiştir. Onlara hesap günü, ceza ve kısas günü tecelli edecektir. O gün mü’minler, on dördündeki ayı görme konusunda nasıl ihtilaf etmiyorlarsa, Allah’ın görülmesi konusunda da ihtilafa düşmeyeceklerdir.⁹⁴²

Ehl-i sünnet ise, ru’yetin varlığını kabul etmiş ve bunu inkâr edenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Örneğin; Ahmed b. Hanbel, Cehmiyyenin, Allah Teâlâ’nın ahirette görülmeyeceğini söylediğini, Kur’an ve hadiste, O’nun görüleceğine delalet edildiğini söylemiştir. O’nun görülmeyeceğini söyleyen kimsenin kâfir olacağını söylemiştir.⁹⁴³

Ehl-i sünnete göre ru’yet Allah’ın gören varlıkta yaratmış olduğu bir kavrama gücüdür. Gören varlık görüleni bu kavrama gücü sayesinde görür. Görme olayına değişmesi mümkün olan birtakım durumlar eşlik edebilir. Bunun bilgisinin de ancak Yüce Allah’ın katında olduğunu söylemişlerdir.⁹⁴⁴

İbn Kuteybe, hadiste Allah’ın görülmesi ifadesinin “Görmez misin ki Allah her şeye gücü yetendir.”⁹⁴⁵ yani “Bilmez misin ki?” dediği gibi, bilmek manasında olduğunu ifade edenlere cevaben bunun mümkün olmadığını söylemiştir. Çünkü biz Allah’ı dünyada da biliyoruz. Dünyada da kıyamet gününde de aynı durum söz konusu olduğu için bu haberi vermenin bir faydası olmadığını ifade etmiştir⁹⁴⁶ Bu konudaki görüşünü, Rasulullah’dan sahih olarak sabit olan şeyleri reddetmeyiz. Allah’ın sıfatları hakkında nasıl olduklarını sormaksızın, bir şekil ile sınırlamaksızın ve bize bildirilenlerle bize bildirilmeyenleri kıyaslamaksızın bunlara iman ederiz, ifaderi ile dile getirmiştir.⁹⁴⁷

Mutezile ru’yeti inkâr ederken, Ehl-i sünnet bunun naslarla sabit olduğunu ifade etmiştir. Ru’yeti inkâr, nasları inkâr manasına geleceği için böyle kimseleri kâfir olarak nitelendirmişlerdir.

⁹⁴¹ En’am, 6/103.

⁹⁴² İbn Kuteybe, a.g.e., s. 192.

⁹⁴³ Koçyiğit, Talât, *Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s.181.

⁹⁴⁴ İbn Hacer, a.g.e., XIV, 525.

⁹⁴⁵ Bakara, 2/106.

⁹⁴⁶ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 194.

⁹⁴⁷ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 195.

2.3.9. Gayret ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Dinî metinlerde kıskançlık şeklinde çevirisi yapılan kelime “gayret”tir. Bu kelime “kişinin kendi mahremini koruması yönünde gösterdiği aşırı duyarlılık, izzet-i nefesine, şeref ve namusuna zarar verecek durumlardan sakınıp korunmasını sağlayan duygusal tepki” manasına gelmektedir.⁹⁴⁸

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيِرُ مِنَ اللَّهِ، مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ، وَمَا أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنَ اللَّهِ»

Bize Ömer b. Hafs⁹⁴⁹ rivayet etti. Bize babam⁹⁵⁰ rivayet etti. Bize A'meş,⁹⁵¹ Şakîk'den,⁹⁵² o da Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.)⁹⁵³ rivayet ettiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: “Mü'minleri Allah'tan ziyade fenalıklardan koruyan bir kimse yoktur. Mü'minlerin en büyük himâye edicisi olduğu içindir ki, Allah bütün fenalıkları haram kılmıştır. Bir de Allah'tan ziyade medhedilmeyi seven kimse de yoktur.”⁹⁵⁴

Bize Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr⁹⁵⁵ ile Ebu Küreyb⁹⁵⁶ rivayet ettiler. (Dediler ki): Bize Ebu Muâviye rivayet etti. H. Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe⁹⁵⁷ de rivayet

⁹⁴⁸ Hökelekli, Hayati, “Kıskançlık”, XXV, s. 496.

⁹⁴⁹ Ömer b. Hafs b. Gıyas'dan, Buhârî hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı kimseler arasında babası Hafs b. Gıyas vardır. Onun hakkında Ebu Hâtim, sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XXI, 304-306.

⁹⁵⁰ Hafs b. Gıyas'ın hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Onun hakkında Yakub b. Şeybe, sika, sebt, Nesâî, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, VII, 56-69.

⁹⁵¹ A'meş'in hadis aldığı kimseler arasında Şakîk vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Nesâî, sika ve sebt değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 76-90.

⁹⁵² Şakîk b. Seleme, Ebu Vâil el-Esedî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Mes'ud vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, XII, 548-554; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 15.

⁹⁵³ Abdullah b. Mes'ûd'un hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 368-370.

⁹⁵⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *Sahih-i Buhârî*, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987, XVI, 7274 (Tevhîd, 15). Ayrıca bkz., Müslim, Tevbe, 33; Tirmizî, Daâvât, 96; Ahmed b. Hanbel, VI, 113.

⁹⁵⁵ Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'in hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Onun için İclî, sika, ashabu'l hadisten sayıldığını söylemiştir. Ebu Hâtim, onun hakkında sika, hadisi delil alınır, şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 566-570.

⁹⁵⁶ Esas adı, Muhammed b. el-Alâî b. Küreyb el-Hemdanî, Ebu Küreyb el-Kûfî'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Ebu Muaviye vardır. Nesâî, onun için sika, *la be'se bihi* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 243-248.

⁹⁵⁷ Esas adı, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe'dir. Hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Nümeyr ve Ebu Muaviye vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Hâtim, İbn Hıraş, onun için sika demişlerdir. İclî, sika ve hadis hafızıdır, değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 34-42.

etti. Lâfız onundur. (Dedi ki): Bize Abdullah b. Nümeyr⁹⁵⁸ ile Ebu Muâviye⁹⁵⁹, A'meş'den, o da Şakîk'den, o da Abdullah'dan rivayet etti.⁹⁶⁰

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ، يَقُولُ: قُلْتُ لَهُ: أَنْتَ سَمِعْتَهُ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَرَفَعَهُ أَنَّهُ قَالَ: «لَا أَحَدٌ أَغْيِرُ مِنَ اللَّهِ وَلِذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ، وَلَا أَحَدٌ أَحَبُّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنَ اللَّهِ وَلِذَلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ»

Bize Muhammed b. Beşşar⁹⁶¹ rivayet etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Cafer,⁹⁶² Şu'be'den,⁹⁶³ o da Amr b. Mürre'den,⁹⁶⁴ o da Ebu Vâil'den,⁹⁶⁵ o da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etti.⁹⁶⁶

Bize Ebu Muâviye rivayet etti. Bize A'meş, Şakîk'den, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etti.⁹⁶⁷

Tirmizî bu hadise bu *hasen sahîh* hükmünü vermiştir.⁹⁶⁸

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkikini yapan Şu'ayb el-Arnâvût rivayet hakkında, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahîh*, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁶⁹

⁹⁵⁸ Abdullah b. Nümer'in hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Yahya b. Maîn, onun sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 225-229.

⁹⁵⁹ Esas adı, Muhammed b. Hazım et-Temiymi'dir. Hadis aldığı kimseler arasında A'meş vardır. Iclî ve Nesâî, onun için sika demişlerdir. İbn Hıraş, *sadûk*, A'meş'den rivayetinde sika olduğunu, başkalarından rivayetide ise ızdırab olduğunu nakletti. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 123-133.

⁹⁶⁰ Müslim, Tevbe, 33.

⁹⁶¹ Muhammed b. Beşşar'ın hadis aldığı kimseler arasında Muhammed b. Cafer vardır. Iclî onun için sika, çok hadisi vardır, demiştir. Ebu Hatîm, *sadûk* demiştir. Nesâî *salihun*, *la be'se bihi* demiştir. Buhârî H. 252 yılında vefat ettiğini söyledi. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 511-518.

⁹⁶² Muhammed b. Cafer Gunder'in hadis aldığı kimseler arasında Şu'be vardır. Onun hakkında Ebu Hâtîm, *sadûk*, Şu'be'den hadis rivayetinde sikadır, değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *Sikat*'ında zikretmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 5-9; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 29.

⁹⁶³ Şu'be b. Haccac'ın hadis aldığı kimseler arasında Amr b. Mürre vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, sebt, hüccet değerlendirmesinde bulunmuştur. Iclî, sika, hadis rivayetinde sağlam, esma-i ricalde biraz hata yapıyordu, demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 479-495; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 11.

⁹⁶⁴ Amr b. Mürre'nin hadis aldığı kimseler arasında Ebu Vâil Şakîk b. Seleme vardır. Onun hakkında Yahya b. Maîn, sika, Ebu Hâtîm, *sadûk* ve sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 232-237.

⁹⁶⁵ Şakîk b. Seleme, Ebu Vâil el-Esedî'nin hadis aldığı kimseler arasında Abdullah b. Mes'ud vardır. Onun hakkında Muhammed b. Sa'd, sika, hadisi çoktur demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 548-554.

⁹⁶⁶ Tirmizî, Daâvât, 96.

⁹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 113.

⁹⁶⁸ Tirmizî, Daâvât, 96.

Cerh-Ta'dil kitaplarından yaptığımız araştırmalara göre rivayetin senedinin muttasıl, ravilerinin de güvenilir olduğu görülmektedir. Hadisimiz, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

Bazı bilginler Allah'ın gayretinin, kulun çirkin fiilleri yapmasından hoşlanmaması anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁹⁷⁰

Nevevî de konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: Yüce Allah'ın gayreti, onun insanlara hayâsızlıkları yasaklamasıdır. Fakat insanlar hakkında gayret yani kıskançlık ile birlikte insanın durumunun da değişmesi, kızıp tepki göstermesi de söz konusudur. Fakat bu hal yüce Allah'ın gayreti hakkında imkânsız bir durumdur.⁹⁷¹

Allah'a izafe edilen fiili sıfatlardan sonuncusu Allah'ın gayretini ifade eden haberî sıfatlarla ilgili hadislerdir. Allah'ın gayreti, kulunu kötülüklerden koruması olarak yorumlanmıştır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan haberî sıfatlarla ilgili hadisler hakkında âlimlerin iki türlü yaklaşımının olduğu görülmüştür. Birinci görüşe göre bu tür hadislerin te'vilinin yapılmayıp, zahirlerinin kastedilmediğine inanmak gerekir.

İkinci görüşe göre, bu tür hadislerin Allah'ın zatına uygun bir şekilde te'vil edilmesi gerekir.

⁹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 113.

⁹⁷⁰ İbn Hacer, a.g.e., XIII, 470.

⁹⁷¹ Nevevî, a.g.e., X, 132.

SONUÇ

Allah'ın sıfatları konusu, İslâm düşünce tarihi boyunca tartışılan bir konudur. Bu konu ile ilgili başta kelâmcılar olmak üzere İslam âlimleri arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasının nedeni, nassların manasını anlamadaki işkalden ve âlimlerin nassları anlayıp yorumlama konusunda farklı anlayışlara sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Allah Teâlâ'ya, beşere ait nitelikler ve fiillerin izafe edildiği nasslar, haberî sıfatlar olarak değerlendirilmektedir. Bu tür nitelikler ve fiiller, nasslarla sabit olmakla birlikte, zahirî manalarıyla Allah'a nisbet edilmeleri halinde bir takım itikadî problemlere yol açmaktadır.

Kur'an, ilk hitap çevresindeki toplumun bireylerine Allah'ı anlatırken insanların idrak ve anlayışına uygun bir metoda başvurmuştur. Bununla birlikte Kur'an'da Allah'a nispet edilen haberî sıfatlarla ilgili ayetlerde tenzîh ilkesine de vurgu yapılmıştır. Aynı durum hadislerde de gözlemlenmiştir. Dönemin Arap toplumuna soyut kavramlarla muğlak bir meseleyi kavratmak mümkün olmadığı için Peygamber Efendimiz, muhataplarına onların anlayacağı şekilde konuyu anlatırken bazı teşbîh ve mecazî anlatımlar kullanmıştır.

Haberî sıfatlarla ilgili yapılan tartışmalardan birisi, bu kavramla ilgili olan nassların te'vil edilip edilmeyeceği meselesidir. Bu konu hakkında farklı görüşler benimsenmiştir. Bunlardan Selefîn benimsediği görüş, haberî sıfatlara olduğu gibi iman edip te'vil etmemektir. Halefîn görüşü, bu sıfatların Allah'ın zâtına uygun bir şekilde te'vil edilmesidir. Teşbih ve teccim görüşünü benimseyenler ise, Kur'an ve hadislerde geçen teşbîh fikrini uyandıran haberî sıfatları lafzî anlamlarıyla almışlar ve te'vil edilmelerine karşı çıkmışlardır. Nefy ve Ta'tîl görüşünü benimseyenler ise, bu nassların zahirî manalarıyla anlaşılamayacağını, imkân olursa te'vil edilmesi gerektiğini, te'vil edilemez ise nefy etmek gerektiğini savunmuşlardır. Onlar tenzihte aşırı gidip bazı sıfatları nefyetmişlerdir.

Araştırmamızda haberî sıfatlarla ilgili tespit edebildiğimiz hadislerin sıhhat ve delâlet yönünden değerlendirilmesini ele aldığımız bölümde, hadisleri aktaran ravilerin, cerh ve ta'dil durumlarını inceleyip hadislerin sıhhat derecelerini tespit etmeye çalıştık. Bu konu ile ilgili tespit edebildiğimiz 41 rivayetten, 31 tanesinin *sahîh*, 1 tanesinin *sahîh li gayrihi*, 1 tanesinin *hasen* ve 8 tanesinin *zayıf* olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Rivayetleri delâlet yönünden incelediğimizde ise, âlimler tarafından bu tür hadislerin anlaşılması konusunda iki farklı yorumun yapıldığını görmekteyiz. Bunlardan

birincisi, bu tür hadisleri kabul edip, olduğu gibi inanmak ve te'vil yoluna gitmemektir. İkincisi ise, bu tür hadisleri Allah'ın zâtına yakışır biçimde te'vil etmektir.

Sonuç olarak senedi sahîh olan haberî sıfatlarla ilgili hadislerin te'vil edilmesi gerektiği kanaatine ulaşmış bulunmaktayız. Çünkü toplumun dini ilimlerle meşgul olmayan önemli bir kesiminin, dinî konularda yeterli bilgi düzeyine ulaşp, dinî metinlerde yer alan dil felsefesini kavrayamadıkları müddetçe, teşbîh ve tecsim hatasına düşmeleri mümkündür. Bu sebeple dinî metinlerin yapısında barındırdığı dil sanatlarını dikkate alarak Kur'an'da ve hadislerde yer alan haberî sıfatlara, Allah Teâlâ'nın şanına yaraşır biçimde, nassların bütüncül anlamına ve kullanıldığı bağlama uygun anlamlar verilmesi gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülhamîd, İrfan**, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esaslar*, (Trc. M. Saim Yeprem), Marifet Yay., İstanbul, 1983.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, I-XXXXX, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- Âmidî**, Seyfeddin Ebu'l-Hasen(631/1233), *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I-IV, Basım Yeri Yok, Kahire, 1967.
- Apaydın**, Yunus, "Kabz", *DİA*, c.XXIV, İstanbul, 2001.
- Ateş**, Süleyman, "Kurb", *DİA*, c. XXVI, Ankara, 2002.
- Aydın**, Hüseyin, "Akîde İnşasında Haber-i Vahidin Epistemolojik Değeri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:7, sy.15, s.69-94, Bahar, 2003.
- Aydın**, Ömer, "Haberî Sıfatları Anlama Yolları", *İÜİFD*, sy.1, s.133-158, 1999.
- Aydınlı**, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987.
- Bağdâdî**, Abdülkaahir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037), *el-Fark Beyne'l-Fırak*, (Trc. Ethem Ruhi Fiğlalı, Mezhepler Arasındaki Farklar), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- Brown**, Jonathan, "Şîa'da Hadis", (Trc. İbrahim Kutluay), *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.134-154.
- Buhârî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh-i Buhârî*, I-XVI, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987.
- Bulut**, Zübeyir, *Haberî Sıfatlar: Anlama Yöntemleri ve Yorumlar*, Fecr Yayınları, Ankara, 2017.
- Bûsîrî**, Ahmed b. Ebu Bekir (840/1436), *Misbâhu'z-Zücâce fî Zevâidi İbn Mace*, I-IV, thk. Muhammed el-Muntekâ el-Keşnavî, Daru'l-Arabî, Beyrut, 1983.
- Çağrı**, Mustafa, "Hayâ", *DİA*, c.XVI, İstanbul, 1997.
- Çelebi**, İlyas, "Hicâb", *DİA*, c. XVII, İstanbul, 1998.
- ....., "Sıfat", *DİA*, c. XXXVII, İstanbul, 2009.
- Dârimî**, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/869), *es-Sünen*, I-II, Daru'l-Mehasin, Medine, 1966.

- Ebu Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (275/889), I-III, *Sünen-i Ebu Dâvûd*, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007.
- Ebu Hanîfe**, Nu'mân b. Sâbit (150/767), *el- Âlim ve'l- Müteallim*, (Trc. Mustafa Öz, İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri), Basım Yeri Yok, İstanbul, 1981.
- Elbânî**, Muhammed Nâsiruddîn, *Hadisin İtikatta Delil Oluşu*, (Trc. Mehmet Kubat), Beka Yayınları, İstanbul, 2016.
- Erdoğan**, Recep, “ ‘Yed’in Ayetlerde Allah’a İzafe Edilmesiyle İlgili Kelamî Yaklaşımlar”, *HÜİFD*, sy.28, s.-46, Temmuz-Aralık, 2012.
- Erkit**, Turan, *Sahabe ve Tabiin Döneminde Müteşâbih Sıfatların Yorumu Meselesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2009.
- Ertürk**, Mustafa, “Haber-i Vahid”, *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996.
- Eş'arî**, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshâk b. Sâlim (324/935-36), *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, takdim: Hammad b. Muhammed el-Ensari, Mektebetü'l-İslamiyye, Medine, 1410.
- Fahreddîn er-Râzî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer (606/1210), *Esâsu't-Takdis fî İlmi'l-Kelâm*, Mektebeti'l Külliyyâti'l Ezheriyye bi'l Kahire, 1986.
- Gazâlî**, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111) , *İlcâmü'l Avâm an İlmi'l-Kelam*, (Trc. Nedim Yılmaz, İnançta Hassas Ölçüler), Hisar Yay., İstanbul, 1987.
- Gümüšoğlu**, Hasan, “İtikad Açısından Mütevatir Olmayan Haberin Bilgi Değeri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, sy.6, s.279-306, Karabük, 2017.
- Gündoğar**, Hamdi, “Geleneksel Kelam Sürecinde Sunnet-İtikat İlişkisi”, *Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*, s.290-306, Elazığ, 2004.
- Hâkim**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (ZehEbi'nin *Telhîs*'i ile birlikte) I-IV, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1986.
- Hatîb el-Bağdâdî**, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit,(463/1071), *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, thk. Dr.Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1985.
- Hattâbî**, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb (388/998), *Me'âlimü's-Sünen fî Şerhi Sünen-i Ebi Dâvûd*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.
- Hökelekli**, Hayati, “Kıskançlık”, *DİA*, c.XXV, Ankara, 2002.

- İbn Esîr**, Mecdüddîn (606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire, 1963.
- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali b. Hacer (852/1449), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, I-XIII, Mektebetü Dâru's Selâm, Dimeşk, 2000.
- ....., *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe*, I-IV, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1328.
- ....., *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, Dâru'l-Muğnî, Riyad, 2009.
- ....., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-VI, thk. Ömer Selâmî, Ali b. Mes'ud, Dâru'l-Ma'rife Beyrut, 1996.
- İbn Hazm**, Ebu Muhammed Ali (456/1064), *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I- VIII, Matbaatü'l-Asıme, Kahire, ts.
- İbn Kuteybe**, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
- İbn Mace**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvini (273/887), *Sünen-i İbn-i Mace*, I-II, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008.
- İbn Manzûr**, Ebu'l- Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisanü'l-Arab*, I-XV, Daru's-Sadr, Beyrut, ts.
- İbn Mülakkın**, Sirâcüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el- Mısırî (804/1401), *Muhtasarü İstidrâki'l-Hâfız ez-Zehebî alâ Müstedreki Ebi Abdillâh el-Hâkim*, I-VIII, thk. Abdullah b. Hamdi el-Luhaydan- Sa'd b. Abdullah b. Abdülziz, Daru'l Asıme, Riyad, 1990.
- İzmirli**, İsmail Hakkı, *Muhassal Yeni Kelam İlmine Giriş*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014.
- Kahraman**, Hüseyin, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c.1, sy.1, s.51-70, İstanbul, 2003.
- Kandemir**, M. Yaşar "Hadis", *DİA*, c. XV, İstanbul, 1997.
- Kılavuz, A. Saim**, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yay., İstanbul, 2011.
- Koçkuzu**, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikaât ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Koçyiğit, Talât**, *Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1989.

- ....., *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara, 1974.
- Kubat**, Mehmet, "Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Hadis'in Rolü", *Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri Sempozyumu*, s.258-281, Elazığ, 2004.
- Kutluay**, İbrahim, "İmâmiyye Şîası'na Göre Haber-i Vâhidin Hücciyeti Problemi-Şeyhü't-Tâife et-Tûsî Özelinde", *Marife Dergisi*, s.63-84, İzmir, 2014.
- Mâtürîdî**, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017.
- Müslim**, Müslim b. Haccac el-Kuşeyri (261/875), *Sahîh-i Müslim*, I-XI, (Trc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967.
- Mizzî**, Cemâlüddîn Yûsuf (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 6. Baskı, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1994.
- Mübârekfûrî**, Ebu'l-Ula Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim (1353/1935), *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizî*, I-X, naşir: Abdülvehhab Abdüllatif, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1967.
- Nesâî**, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Âli (303/915), *Sünen-i Nesâî*, I-III, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- Nevevî**, Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri (676/1277), *Sahîh-i Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî*, I- XIV, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1972.
- Önal**, Recep, "Kelâm Tarihinde Haberi Sıfatlara Yaklaşımlar Ve Ebu'l-Berekât En-Nesefî'nin Konuya Yaklaşımı", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, cilt, 14, sy.2, s.376-407.
- Özcan**, Hanifi, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1993.
- Özler**, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhid*, Nun Yay., İstanbul, 1995.
- Pezdevî**, Ebu Yusr Muhammed (493/1099), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (Trc. Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yay., İstanbul, 1988.
- Sâbûnî**, Nûreddin, *Mâtürîdiyye Akaidi*, (Trc. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1995.
- Salih**, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (Trc. M. Yaşar Kndemir), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1996.

- Sehârenfûrî**, Halil Ahmed (1346/1927-28), *Bezlü'l-Mechûd fî Halli Süneni Ebu Dâvûd*, I-XIV, i'tena bih ve ta'lik: Takiyyüddin en-Nedvi, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 2006.
- Serahsî**, Ebu Bekir Şemsü'l-eimme Muhammed (483/1090), *Usûlü's-Serahsi*, I-II, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1973.
- Sofuoğlu**, Cemal, “Şia-i İmamiyye'nin Hadîs Anlayışı”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, s. 258-287, 1933.
- Şafî**, Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs (204/820), *er-Risâle*, (Trc. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2018.
- Şehristânî**, Muhammed b. Abdülkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, (Trc. Mustafa Öz, İslâm Mezhepleri), Ensar Yay., İstanbul, 2005.
- Şimşek**, Sait, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2016.
- Taberânî**, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, (360/971), *Mu'cemü'l-Kebîr*, XXV, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Mektebeti İbn Teymiyye, Kahire, 1994.
- Tirmizî**, Ebu Ali Muhammed b. İsa (279/892), *Sünen-i Tirmizî*, I-III, (Trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007.
- Topaloğlu**, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yay., İstanbul, 2010.
- Uludağ**, Süleyman, “Nefs”, *DİA*, c. XXXII, İstanbul, 2006.
- ....., “Nûr”, *DİA*, c.XXXIII, İstanbul, 2007.
- ....., “Ru'yet”, *DİA*, c.XXXV, İstanbul, 2008.
- Ünal**, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, “Haber-i Vahid”, *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996.
- ....., “Müşebbihe”, *DİA*, c.XXXII, İstanbul, 2006.
- ....., “Müteşabih” *DİA*, c. XXXII, İstanbul, 2006
- ....., “Vecih” *DİA*, c. XLII, İstanbul,2012.
- ....., “Yed” *DİA*, c. XLIII, İstanbul, 2013.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi (1878/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-IX, Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts.
- Yeprem**, M.Saim, *Mâturîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

Yurdağür, Metin, “Haberî Sıfatları Anlamada Metod”, *EÜİFD*, sy. 1, s.249-264, Kayseri, 1983.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (748/1348), *el-Kâşif fî Ma’rifeti Men lehu Rivayetün fî’l-Kütübi’s-Sitte*, I-III, tahkik ve talik: İzzet Ali İyd Atıyye ve Musa Muhammed Ali el-Mevşa, Daru’l-Kütübi’l- Hadise, Kahire, 1972.

Zemahşerî, Ebu’l- Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (538/1144), *el-Fâik fî Garîbi’l-Hadîs*, I-IV, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Ali Muhammed Becavi, İsa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1971.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Öz Geçmiş

Merve ARI Konya'da dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini Konya'da tamamladı. 2013 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Hadis anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. Hâlen görevine devam etmektedir.